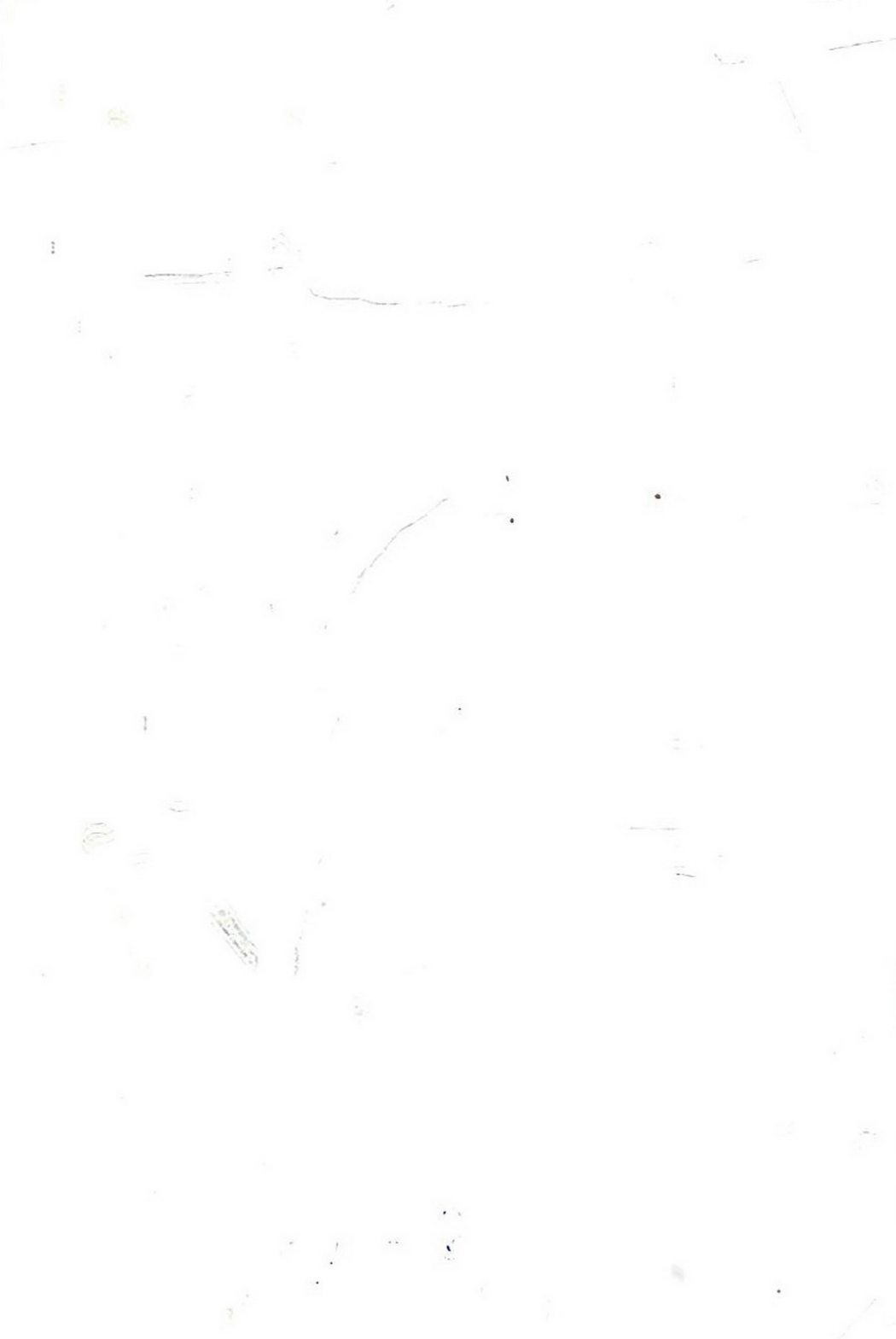

ՌՈՒՐԵՆ ԱԶԻԶԲԵԿՅԱՆ

ԳԱԳԱՈՒՉՅԱՆ ՆԱՐՅԸ

դասնություն և արդիականություն

322

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՄԲԻՈՆ

ՌՈՒԲԵՆ ԱԶԻԶԲԵԿՅԱՆ

ԳԱԳԱՌՈՒԶՅԱՆ ՀԱՐՅԸ

(պատմություն և արդիականություն)

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԶ. ԱՇԽԵԱՆ
ՄԱՏԵՆԱԾԱՐ
180

ARCH. MESROB ASHJIAN
BOOK SERIES
180

Signature

ԵՐԵՎԱՆ-2018

7
104000

**Հրատարակվում է ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի
գիտական խորհրդի ու Պատմության և միջազգային
հարաբերությունների ամբիոնի երաշխավորությամբ**

Խմբագիր՝ պ.գ.դ., պրոֆ. Կ.Հ. Խաչատրյան

Ազիզբեկյան Ռ.Լ.

Ա 241 Գազաուզյան հարցը (պատմություն և արդիականություն) / Ռ.Լ.

Ազիզբեկյան - եր.: ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 2018. - 115 էջ:

Սույն մենագրությունն ըստ էության հանդիսանալով հեղինակի կողմից 2016 թ. հրատարակված «Մերձդնեստրյան հակամարտությունը (պատմություն և արդիականություն)» աշխատության օրգանական շարունակությունը, վերաբերում է Մոլդովայում և տարածաշրջանում որոշակի լարվածություն առաջացնող մեկ այլ պայթուցավտանգ խնդրի՝ Գազաուզյան հարցին, որն ի տարբերություն ԽՍՀՄ փլուզման հետևանքով հետխորհրդային տարածքում ծագած դարաբաղյան, մերձդնեստրյան, աբխազական և հարավօսեթական հակամարտությունների մի շարք պատճառներով չի ստացել միջազգային լայն հնչեղություն՝ մնալով «ստվերում»: Վեր են հանված Գազաուզյան հարցի ծագման պատմական նախադրյալները, խնդրի էությունն ու առանձնահատկությունները, ներկայացված են մոլդովա-գազաուզյան հակասությունների խորացման ու Գազաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման շուրջ ծավալված աշխարհաքաղաքական գործընթացները XX դ. վերջից մինչև մեր-օրերը:

Աշխատանքը հասցեագրված է «Միջազգային հարաբերություններ» մասնագիտության կրթական ծրագրերի ուսանողներին, պատմաբաններին, քաղաքագետներին, միջազգայնագետներին և կոնֆլիկտաբաններին:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Մոլդովայի Հանրապետությունում ավելի քան երկու տասնամյակ արժարժվում է երկիրը դաշնային կամ համադաշնային պետության վերածելու գաղափարը, ինչը հիմնականում պայմանավորված լինելով ինքնահռչակ Մերձդնեստրյան Մոլդովական Հանրապետության գոյությամբ, առնչվում է նաև Մոլդովայի հարավում գտնվող Գագաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորմանը: Միջազգային կոնֆլիկտաբանության մեջ ընդունված է վերջինիս դիտարկել, որպես եվրասիական տարածքում ազգամիջյան հակամարտության խաղաղ լուծման եզակի օրինակ, քանի որ Քիշնևին և Կոմրատին հաջողվեց XX դ. 80-ականների վերջին միմյանց միջև ծագած բացահայտ առճակատումից ու ազգատյացությունից անցում կատարել խաղաղ գոյակցության՝ միասնական պետության շրջանակներում: Մինչդեռ Խորհրդային կայսրության մայրամուտին, Գագաուզիայում Մոլդովայից անջատվելու շարժման ծավալման հետևանքով, մոլդովացի և գագաուզ ժողովուրդների միջև լայնածավալ բախումն անխուսափելի էր թվում:

80-ականների վերջին արդեն ակնհայտ էր, որ 1985 թվականից ԽՍՀՄ-ում իրականացվող «վերակառուցման» քաղաքականությունը սպասված արդյունքները չտվեց: Ավելին, մասնակի և ոչ արմատական բարեփոխումները հանգեցրին ճգնաժամային վիճակը խորացնող նոր, բարդ ու հակասական գործընթաց-

ների: Երկրի սոցիալ-տնտեսական կացությունն ավելի վատթարացավ: Չանգվածային դարձան ազգամիջյան առճակատումները, որոնք ուղեկցվում էին բազմաթիվ մարդկային զոհերով: Սրվեցին հակասությունները կենտրոնի ու հանրապետությունների, ինչպես նաև վերջինների միջև: Քայքայվեցին խիստ կենտրոնացված տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և իրավապահ համակարգերը: Սկսվեց և աստիճանաբար խորացավ խորհրդային կայսրության փլուզման գործընթացը: ԽՍՀՄ-ում գրեթե համատարած բնույթ ընդունեց անկախության ծգտումը, ինչն էլ ավելի սրեց ազգամիջյան հարաբերությունները:

Բնականաբար, այս ամենը դրսևորվեց նաև Մոլդովայում: 1990 թ. հունիսի 23-ին ՄԽՍՀ. խորհրդարանն ընդունեց Հռչակագիր «Մոլդովայի Հանրապետության պետական ինքնիշխանության մասին»: Ի պատասխան, նույն թվականի օգոստոսի 19-ին Մոլդովական ԽՍՀ հարավի Ժողովրդական պատգամավորների համագումարը ընդունեց որոշում «Գազաուզիայի Հանրապետության հռչակման մասին», որը չճանաչված պետության կարգավիճակով գոյատևեց 4 տարի: Գազաուզների անկախական ծգտումները ճնշելու նպատակով, Քիշնևում իշխանության եկած ռումինաունիոնիստական «Ժողովրդական ճակատ»-ը 1990 թ. հոկտեմբերի վերջին կազմակերպեց այսպես կոչված «ազգայնականների արշավ» դեպի Գազաուզիա, որը հաջողվեց կասեցնել միայն ԽՍՀՄ զինված ուժերի ստորաբաժանումների միջամտությամբ: Թերևս վերջինների շնորհիվ էր, որ մոլդովագազաուզյան հակամարտությունը հետագայում Մերձդնեստրյանի նման սուր բնույթ չընդունեց:

1991 թ. օգոստոսի 27-ին Մոլդովան հռչակեց իր անկախությունը՝ հանդես գալով որպես ունիտար պետություն, ինչից հետո

Քիշնևն էլ ավելի կոշտացրեց իր դիրքորոշումը ինքնակառավարման ցանկացած դրսևորման հանդեպ: Եվ միայն 1994 թ. փետրվարի 27-ին Մոլդովայում կայացած խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում «Ժողովրդական ճակատ»-ի իշխանությունից հեռանալուց հետո, Քիշնևն ու Կոմրատը կարողացան որոշակի պայմանավորվածության հանգել: Գազաուզիան համաձայնվեց Մոլդովայի կազմում ինքնավարության հատուկ իրավական կազավիճակի ստացման դիմաց հրաժարվել անկախության պահանջից: 1994 թ. դեկտեմբերի 23-ին Մոլդովայի Հանրապետության խորհրդարանն ընդունեց «Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» օրենք, որի համաձայն՝ Մոլդովայի կազմում ստեղծվեց Գազաուզ-երի («Գազաուզյան հող»)՝ Գազաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորումը, Կոմրատ վարչական կենտրոնով: Դրանով իսկ Գազաուզիային հաջողվեց Մոլդովայի 1994 թ. Սահմանադրության համաձայն ստանալ ինքնավարություն և հնարավորինս խուսափել բռնություններից, որոնց հաճախ հանգեցնում էին նման իրադարձությունները հետկոմունիստական Արևելյան Եվրոպայում:

Շատ եվրոպական իրավապաշտպան կազմակերպություններ մոլդովա-գազաուզյան հակամարտության խաղաղ ճանապարհով լուծումը դիտարկեցին, որպես ազգամիջյան հակամարտությունների լուծման հաջողված փորձ: Այն, մասնավորապես, մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց Բալկաններում և հետխորհրդային տարածքում առկա հակամարտություններն ուսումնասիրող փորձագետների շրջանում: Նրանցից շատերի կարծիքով՝ Գազաուզյան ինքնավարությունը, որի հենքը ազգային կենսակերպի սկզբունքն էր, կարող էր նշյալ տարածաշրջաններում էթնիկական հակամարտությունների լուծման օրինակ ծառայել:

Սակայն ինքնավարության «գազաուղյան մոդելն», ի տարբերություն Հարավային Տիրոլի ինքնավարության՝ Իտալիայում, Հյուսիսային Իռլանդիայի՝ Մեծ Բրիտանիայում կամ Ալանդյան կղզիների՝ Ֆինլանդիայում, այդպես էլ չդարձավ ընդօրինակման առարկա: Ավելին, այն, երբեք չի արձարծվել նույնիսկ Մերձդնեստրյան հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթացում, քանի որ Տիրասպոլը միանշանակորեն մերժում էր մոլդովական ունիտար պետության կազմում ՄՄՀ-ին ինքնավարություն տրամադրելու Քիշնևի առաջարկը: Մի շարք քաղաքագետներ միջէթնիկական հակամարտությունների լուծման «գազաուղյան մոդելի» անգամ Մոլդովայի ներսում ոչ գրավիչ լինելը պայմանավորում են «Գազաուղիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» 1994 թ. դեկտեմբերի 23-ին ընդունված օրենքի հիմքում ընկած փոխզիջումային հենքային պայմանավորվածությունները Քիշնևի կողմից չկատարելու համաժամանքով: Ըստ այդ փաստաթղթի՝ Մոլդովան իր վրա պարտավորություն էր վերցրել մինչև 1994 թ. դեկտեմբերի 23-ը ընդունված բոլոր օրենքներն ու նորմատիվ ակտերը համապատասխանեցնել «Գազաուղիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» օրենքին, ինչպես նաև ծավալել վերջինի սկզբունքները չխախտող օրինաստեղծ գործունեություն: Մինչդեռ 1994 թվականից հետո Մոլդովան գլխավորած չորս նախագահների ու մեկուկես տասնյակ վարչապետների իշխանության ընթացքում հանրապետությունում ոչ մի նորմատիվ կամ օրենսդրական ակտ այդպես էլ չհամապատասխանեցվեց նշյալ օրենքին և, փաստորեն, Քիշնևի ու Կոմրատի միջև ձեռքբերված, թերևս, ամենակարևոր փոխզիջումային պայմանավորվածությունն այդպես էլ մնաց թղթի վրա: Դրա հետ մեկտեղ, ըստ էության, հռչակագրային

բնույթ էր կրում նաև հանրապետական մակարդակով որոշումների ընդունման գործընթացին Գազաուզիայի ինքնավարության ղեկավարի մասնակցության դրույթը: Թեև նա ունի Մոլդովայի կառավարության անդամի կարգավիճակ, սակայն զուրկ է ինքնավարության բնակչության շահերին հակասող որոշումների ընդունումն արգելափակող լիազորություններից: Իշխանության կենտրոնական մարմիններում (կառավարության աշխատակազմ, նախարարություններ և այլ գերատեսչություններ) չնչին թիվ են կազմում Գազաուզիայի ներկայացուցիչները, իսկ Բարձրագույն դատական պալատում, Սահմանադրական դատարանում, Հաշվիչ պալատում, Հեռուստատեսության և ռադիոյի համակարգող խորհրդում, արտասահմանում ՄՀ դիվանագիտական ներկայացուցչություններում գազաուզյան ծագումով աշխատակիցներ գրեթե չկան: Ինքնավար կազմավորման բնակչության շահերը Քիշնևի կողմից լրջորեն ոտնահարվում են նաև արտասահմանյան վարկերի և դրամաշնորհների բաշխման ժամանակ, որոնց ծավալում Գազաուզիայի մասնաբաժինը կազմում է 1-2%: Միաժամանակ, կենտրոնական իշխանությունները երկրի հասարակական-քաղաքական դաշտից հետևողականորեն դուրս մղելով ռուսաց լեզուն, տեսանելի ջանքեր չէին գործադրում Գազաուզիայում երկրի պետական լեզվի՝ մոլդովերենի ուսուցումը պատշաճ մակարդակով կազմակերպելու համար: Բնականաբար, նման իրավիճակ պարունակող «գազաուզյան մոդելը» դժվար թե կիրառություն գտներ ազգամիջյան հակամարտությունների լուծման ոլորտում: Մանավանդ որ նման հակամարտությունները համարվում են լուծված, երբ կողմերը բավարարված են լինում ձեռքբերված պայմանավորվածությունների կատարումից, ինչը բացակայում է տվյալ դեպքում: Եթե մոլդովա-

կան կողմը ձևացնում է, թե գազուզյան հարցը վաղուց և անշրջելիորեն լուծված է, ապա գազաուզյան կողմը Մոլդովային մեղադրում է իր ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու մեջ: Այս համատեքստում Կոմրատը անընդունելի է համարում նաև Քիշնևի կողմից գազաուզ ժողովրդի նկատմամբ «ազգային փոքրամասնություն» տերմինի օգտագործումը, քանի որ, ըստ նրա, գազաուզները Մոլդովայի պետականաստեղծ ժողովուրդներից մեկն են, իսկ Գազաուզիան՝ իր ձևով և էությամբ քաղաքական կամ պետական ինքնավարություն է ՄՀ կազմում: Մինչդեռ, ՄՀ կենտրոնական իշխանություններն ավելի քան 20 տարի Գազաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորմանը մշտապես անվանելով վարչական ինքնավարություն, այն փորձում են նույնացնել սովորական շրջանային վարչական միավորների հետ, ինչը լիովին տեղավորվում է Գազաուզիայի նկատմամբ Քիշնևի որդեգրած քաղաքականության շրջանակներում:

Այսպիսով, Գազաուզյան հարցի շուրջ Քիշնևի և Կոմրատի իրարամերժ մոտեցումների հետևանքով, այն դեռևս հեռու է լուծում ստանալուց:

Աշխատությունը գրվել է փաստաթղթերի, ժամանակագրությունների, պաշտոնատար անձանց հայտարարությունների, ելույթների, հարցազրույցների, ինչպես նաև մենագրությունների, հոդվածների և այլ հրապարակումների համեմատական վերլուծության ու համադրման հիման վրա:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԱԳԱՌՈՒՋՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

1. Գագաուզ ժողովրդի ծագումը

Գագաուզները հիմնականում ուղղափառ քրիստոնեություն դավանող թյուրքալեզու ժողովուրդ են¹, որոնց թվաքանակն աշխարհում կազմում է ավելի քան 250 հազ.: Նրանք մեծամասամբ կենտրոնացված են հարավային Բեսարաբիայի պատմական մարզ հանդիսացող Բուջակում: Երբ վերջինը 1940 թ. Ռումինիայից անցավ ԽՍՀՄ-ին, մարզի հյուսիսային մասը միացվեց Մոլդովայի հարավին, իսկ հարավայինը՝ Ուկրաինայի Օդեսայի մարզի հարավ-արևմտյան հատվածին: Աշխարհի գագաուզների ավելի քան 50%-ը ներկայումս բնակվում է Մոլդովայի Հանրապետության 5 հարավային շրջաններում՝ Կոմրատում, Չադիր-Լունգայում, Կուկանեշտում, Բասարաբյասկայում և Թրակալիայում: Ընդ որում, առաջին երեքը ներկայումս մտնում են Գագաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման մեջ, որի 156 հազ. բնակչության ավելի քան 82%-ը գագաուզներ են: Շուրջ 40 հազ. գագաուզ ապրում է Ուկրաինայում, 12 հազ.² Ռուսաստանում, 10 հազ.³ Բուլղարիայում, 5 հազ.⁴ Թուրքիայում, 3 հազ.⁵ Ռումինիայում և նույնքան էլ Հունաստանում: Գագաուզներ կան նաև Կենտրոնական Ասիայում, Մերձբալթիկայում, Բելառուսում,

¹ Գագաուզների շրջանում տարածված են նաև բալալիստական ու հիսուական բողոքական համայնքներն ու մահմեդականության սուննի ուղղության դավա-

Վրաստանում, Կանադայում, Բրազիլիայում և այլուր: Նրանք ցրված լինելով աշխարհով մեկ դարերի ընթացքում պահպանել են իրենց մշակութային ավանդույթներն ու ազգային ինքնությունը, չունենալով սեփական գիր (այն մտցվեց միայն 1957 թ.² Կիրիլյան այբուբենի հիման վրա, որը 1990-ականներին փոխարինվեց լատինականով)², սերունդներին են փոխանցել Ալթայի լեզվաընտանիքի օղուզական խմբին պատկանող իրենց լեզուն՝ գագաուզերենը: Գագաուզների մեջ լայն տարածում ունեն նաև ռուսերենը, ուկրաիներենը, բուլղարերենը:

Գագաուզյան հարցի էության համապարփակ ներկայացումը պահանջում է անդրադառնալ նրա առաջացման պատմական ակունքներին, այդ թվում և գագաուզ ժողովրդի ծագման հարցին: Այս առումով նշենք, որ գագաուզների, ինչպես ամբողջական, այնպես էլ վաղ շրջանի պատմությունը բավականին թույլ է լուսաբանված՝ պայմանավորված գրավոր աղբյուրների սակավությամբ, ինչպես նաև դրանց տարբեր երկրների արխիվներում ցրված լինելու հանգամանքով: Դրա հետ մեկտեղ, բուլղարական, ռումինական, արևելասլավոնական, թուրքական և այլ աղբյուրներում գագաուզների մասին տեղեկությունները հիմնականում հատվածական բնույթ էին կրում: Այս ամենը, բնականաբար, սահմանափակում էր գագաուզների էթնոժողովրդագրական պատմական գործընթացների խորը ուսումնասիրության հնարավորությունները, ինչը հանգեցնում էր նրանց ծագման վերաբերյալ հետազոտողների կողմից տարբեր, երբեմն էլ իրարամերժ մեկնակերպերի առաջադրմանը:

Որոշ մասնագետներ գագաուզներին համարում էին բուլղա-

² Դեռևս XIX–XX դդ սահմանագծին որոշ գագաուզ լուսավորիչների կողմից սեփական այբուբենի ստեղծման փորձեր արվել էին, որոնք չէին պատկվել հաջողությամբ:

րացիների, թուրքերի, հույների, մակեդոնացիների հետնորդներ, ոմանք էլ՝ գտնում էին, որ նրանք թուրքացած քրիստոնյաներ են, քրիստոնեացված թուրքեր են, թուրքերեն լեզուն ընդունած բուլղարացիներ են: Այս առումով նշենք, որ եվրոպացի ուսումնասիրողները, որպես գազաուզների հավանական նախնիների դիտարկում էին Վուլգայի ափերից VII դ. երկրորդ կեսին Բալկաններ եկած թյուրքալեզու պրոտոբուլղարներին: Մինչդեռ Թուրքիայում լայն տարածում ստացած սելջուկյան տեսության համաձայն՝ գազաուզները XIII դարում Դոբրուջայում (ներկայիս Ռումինիայի և Բուլղարիայի տարածքում) վերաբնակություն հաստատած և ռուսական տափաստաններից եկած թյուրքալեզու կումանների (պոլովցիների) հետ այստեղ «Օղուզական տերություն» հիմնած փոքրասիական թուրքերի հետնորդներն են: Իրենց հերթին մի շարք ռուս, մոլդովացի և գազաուզ ուսումնասիրողներ գտնում են, որ գազաուզները X դարից Բալկաններում հաստատված հյուսիսթուրքական ցեղախմբերից՝ պեչենեգներից, ղուզերից³, պոլովցիներից սերված ինքնուրույն ժողովուրդ են:

Գազաուզների վաղ շրջանի պատմությամբ զբաղվող մասնագետների մեծ մասի կարծիքով՝ գազաուզների նախնիները Բալկանյան թերակղզում հաստատվել են դեռևս այստեղ սելջուկ-թուրքերի հայտնվելուց և այն թուրք-օսմանների կողմից նվաճելուց շատ առաջ: Այդ ուսումնասիրողները գազաուզների ծագման պատմությունը հիմնականում կապում են նրանց նախնիների վերաբնակեցումների հետ, երբ վերջիններս Կենտրոնական Ասիայից անցան Բալկաններ, որտեղ ձևավորվելով որպես գազաուզյան էթնոս՝ XVIII դ. կեսից սկսեցին հաստատվել հարա-

³ Թուրք-ղուզերը՝ դրանք օղուզներն են կամ թուրք-օղուզները, որոնք ռուսական տարեգրություններում անվանվում էին պեչենեգներ:

վային Բեսարաբիայում՝ Բուջակում: Ընդ որում, ըստ տվյալ տեսության կողմնակիցների՝ գազաուղները մինչև Բալկաններից Ռուսաստան (Բեսարաբիա) տեղափոխվելը երկու խմբի էին բաժանվում «խասըլ գազաուղներ» (իսկական գազաուղներ) և «բուլղարական գազաուղներ»:

Շատ պատմաբաններ, ազգագրագետներ, բանասերներ գազաուղներին համարում են թյուրքական աշխարհի ինքնատիպ ժողովուրդներից մեկը: Նրանց կարծիքով՝ գազաուղների էթնոգեն առանցքը ղուզեր (օղուզներ) կոչվող քոչվոր ցեղերն էին, որոնք մ.թ.ա. առաջին հազարամյակի երկրորդ կեսին պեչենեգների և կումանների հետ միասին բնակվում էին Արալի և Կասպից ծովերի միջև ընկած տափաստաններում՝ հանդիսանալով Խազարական խաքանության վասալներ: 965 թ. հետո, երբ Խազարիան ջախջախվեց ռուս իշխան Սվյատոսլավի կողմից, պեչենեգները, օղուզները և կումանները շարժվեցին դեպի արևմուտք գրավելով Սև ծովից հյուսիս ընկած (ներկայիս Մոլդովայի և Ռումինիայի) տարածքները:

XI դ. բյուզանդական գրավոր աղբյուրներում օղուզները (ղուզերը) նշվում են որպես քոչվոր ցեղեր, որոնք 1065 թ. անցնելով Դանուբը հաստատվեցին Բալկաններում՝ Մակեդոնիայում, Պարիստրիոնում (մերձդանուբյան շրջաններ), Հունաստանում, Բուլղարիայում և անցան նստակյաց կենսաձևի: Ըստ որոշ մասնագետների՝ հենց այս տարածաշրջաններում էլ պեչենեգների, պոլովցիների, կումանների հետ օղուզների էթնիկ խառնակցման արդյունքում առաջ են եկել ներկայիս գազաուղների անմիջական նախնիները, որոնք ընդունեցին ուղղափառ քրիստոնեություն (պատմաբանների մի մասի կարծիքով՝ IX-XI դդ., իսկ մի այլ մասի՝ XIII դ.), ինչն իր կնիքը թողեց գազաուղների

մշակույթի և ինքնագիտակցության վրա՝ նրանց որոշակիորեն առանձնացնելով թյուրքական ժողովուրդների հիմնական զանգվածներից:

Գագաուզների ծագման վերաբերյալ շրջանառվում է նաև մեկ այլ տեսություն, համաձայն որի՝ գագաուզներն առաջացել են միայն օղուզներից (ղուզերից), ավելի ճիշտ՝ նրանց ճյուղը հանդիսացող խաղօղուզներից: Ըստ տվյալ տեսության ջատագովների՝ վերջինի (խաղօղուզ) հնչյունաբանական ձևափոխումներից է ծնվել ներկայիս գագաուզ անվանումը: Խաղօղուզ նշանակում է «խսկական օղուզներ⁴», այսինքն նրանք, ովքեր մահմեդականության ընդունման ժամանակաշրջանում պահպանել էին իրենց հեթանոսական կրոնը՝ հետագայում ընդունելով քրիստոնեություն: Համաձայն այս տեսության, խաղօղուզները լքելով Կենտրոնական Ասիան, հաստատվել են Վոլգա և Դանուբ գետերի միջև, հետագայում Բուլղարիայի հյուսիս-արևելյան տարածաշրջանում՝ Կավարնայի գոտում ստեղծելով պետական կազմավորում: XIII դ. Դոբրուջայի տարածքում ստեղծվեց գագաուզ ժողովրդի առաջին պետությունը՝ «Դոբրուջյան իշխանություն» կամ «Ղուզի էյալեթ» անվանումով, որը գոյատևելով երկու դար՝ XV դարում օսմանյան նվաճողների հարվածների ներքո կործանվեց: Ըստ մի շարք մասնագետների՝ պետական ինքնիշխանության կորստից հետո, գագաուզ ժողովրդի միջնադարյան պատմության հետագա շրջանի մասին տեղեկություններ չեն պահպանվել: Մինչդեռ, որոշ պատմաբաններ նշում են, թե «Ղուզի էյալեթ»-ի վերացումից հետո գագաուզները Օսմանյան կայսրության սահմաններում շարունակել են բնակվել իրենց

⁴ «Գագաուզ» էթնոնիմի ծագման վերաբերյալ գոյություն ունի ևս մեկ վարկած, ըստ որի, այն նշանակում է «Գյոկ-Օղուզ»՝ երկնային, կապույտ օղուզներ:

տարածքում՝ դավանելով քրիստոնություն:

Այսպիսով, վերոշարադրյալից կարելի է եզրակացնել, որ գազաուզներն ամենայն հավանականությամբ հարավ-սիբիրյան, կենտրոնասիական և մերձկասպյան տափաստաններից զանգվածաբար հարավ-արևելյան Եվրոպա ներթափանցած միջնադարյան թյուրքական քոչվոր ցեղերի (պեչենեգների, թուրք-օղուզների, պոլովցիների) հետնորդներն են, որոնք մոնղոլ-թաթարների դեպի Արևելյան Եվրոպա արշավանքներից հետո մերձսևծովյան տափաստաններով տեղափոխվեցին ներքին մերձդանուբյան և հյուսիս-արևելյան Բուլղարիայի հարթավայրային շրջաններ: Հենց այստեղ էլ՝ հիմնականում Դոբրուջայի և Դելիրոմանի տարածքում գազաուզները XIII դարում վերջնականապես ձևավորվեցին որպես էթնոս: Դա պատահական չէր, քանի որ տվյալ տարածաշրջանում թյուրքական տարրի ներկայությունը դարերի պատմություն ուներ: Այս ֆոնի վրա ուշագրավ է, որ ներկայումս գազաուզները մեծամասամբ իրենց չեն դասում ոչ բուլղարական և ոչ էլ թուրքական ժողովուրդների շարքին, ինչպես ներկայացնում են որոշ պատմաբաններ, այլ իրենց համարում են սեփական լեզու, ինքնատիպ մշակույթ, քրիստոնեական դավանանք և էթնիկական տարածք (հանձին Բուլգակի) ունեցող թյուրքական ծագումով ինքնուրույն էթնոս: Իրենց հերթին թուրքերը, գազաուզներին, վերջիններիս ռուսաֆիկացման և ուղղափառ դավանանքի պատճառով, ըստ էության, չեն ճանաչում որպես հիմնական էթնոս թուրքական ժողովրդի կազմում և առավելապես նրանց վերաբերվում են, ինչպես ռուսների, թեև թուրքերն ու գազաուզները փաստորեն խոսում են տարբեր անվանումներ կրող նույն լեզվով:

2. Գագաուզյան խնդրի նախապատմությունը

Գագաուզները թուրքերի հետ ունեցած էթնիկ ընդհանրության շնորհիվ սկզբնական շրջանում Օսմանյան կայսրությունում օգտվում էին որոշակի արտոնություններից (նրանց թույլատրվեց ապրել իրենց տարածաշրջանում, պահպանել սեփական լեզուն և քրիստոնեական դավանանքը): Սակայն քրիստոնեական ուղղափառ դավանանքի համար օսման թուրքերը գագաուզներին աստիճանաբար սկսեցին հալածանքների ենթարկել, ինչը նրանց զգալի մասին դրդեց XVIII դ. երկրորդ կեսից սկսած Դորրուջայից գաղթել հարավային Բեսարաբիա: Շուրջ 100 տարի տևած գագաուզների վերաբնակեցման այս գործընթացը հատկապես ուժեղացավ 1806-1812 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի ժամանակ: Արդյունքում գագաուզ ժողովուրդը բաժանվեց երկու հատվածի, փոքր մասը մնաց Բուլղարիայում, իսկ մեծ մասը հաստատվեց Բեսարաբիայում: Եթե Բալկաններում գագաուզները բուլղարական և հունական ուղղափառ եկեղեցիների հետևորդներ էին, ապա Բեսարաբիա գաղթելուց հետո նրանք մեծամասամբ դարձան ռուսաստանյան ուղղափառ եկեղեցու հետևորդներ:

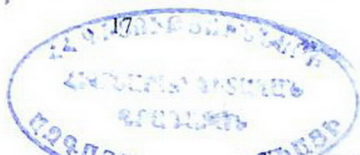
Բեսարաբիայի հարավային տարածաշրջան Բուջակը XVI-XVIII դդ. հիմնականում բնակեցված էր թյուրքալեզու ցեղերով, որոնց մի մասը ցարական Ռուսաստանի ճնշման ներքո մինչև 1807 թ. լքեց այն՝ վերաբնակություն հաստատելով Ղրիմում, Մերձագովում և Ստավրոպոլի երկրամասում: Երբ 1812 թ. մայիսի 12-ի Բուխարեստի պայմանագրով Բեսարաբիան Օսմանյան Թուրքիայից անցավ Ռուսաստանին, ռուսաց թագավոր Ալեքսանդր I-ը Դորրուջայից արտագաղթել ցանկացող և Ռուսաս-

տանում գաղութներ հիմնելու մտադրություն ունեցող բոլոր քրիստոնյաներին թույլատրեց բնակություն հաստատել Բուջակում: Արդյունքում, ավելի ուժեղացավ Անդրդանուբյան տարածաշրջանից գազաուզների և բուլղարացիների միգրացիան դեպի Բուջակ, որտեղ նրանք հիմնականում հաստատվեցին այնտեղից հեռացած թյուրքալեզու ցեղերի հողերի վրա: Ցարական իշխանությունները նորաբնակներին հատկացրեցին նաև չորացված հողաբաժիններ, շնորհեցին մի շարք տնտեսական և իրավական արտոնություններ, ստեղծեցին համապատասխան պայմաններ ռուսաց լեզվի ուսումնասիրության համար և այլն: Հատկանշական էր, որ XIX դ. շատ հետազոտողներ գազաուզներին չէին առանձնացնում Բուլղարիայից վերաբնակեցվածների ընդհանուր զանգվածից, ինչը բարդացնում էր նրանց ժողովրդագրական պատմության լիարժեք ուսումնասիրությունը: Հարկ է նշել, որ Բուջակը բնակեցվում էր նաև Հյուսիսային Բեսարաբիայից եկածներով, Ռուսաստանի ներքին նահանգներից փախած գյուղացիներով, Վարշավյան հերցոգության գերմանական գաղութաբնակներով: Կենտրոնական Բուջակում գազաուզները հիմնեցին Ավդարամ, Կոմրատ, Կոնգազ, Տոմայ, Չիշմիկիոյ բնակավայրերը: Հատկանշական էր, որ այստեղ վերաբնակվելուց անմիջապես հետո գազաուզները հանուն իրենց ազատության սկսեցին պայքար մղել մոլոդավական բոյարների նկրտումների դեմ, ինչը հանգեցրեց Ռուսաստանի սենատի կողմից 1819 թ. դեկտեմբերին կենտրոնական Բուջակին օտարերկրյա գաղութի կարգավիճակ շնորհելուն: Դա փաստորեն տեղի բնակչության, որի զգալի մասը կազմում էին համահավաք բնակեցված գազաուզները, ինքնավարություն էր նշանակում:

Գազաուզների համար որպես վերջնական էթնիկական տա-

0000074

րածք ձևավորված Բուջակը XIX դ. երկրորդ կեսին հերթական անգամ մասնատվեց: 1853-1856 թթ. Ղրիմի պատերազմի հետևանքով Հարավային Բեսարաբիայի այդ մարզի հարավ-արևմտյան մասը (Մերձպրուտի հարավը և ներկայիս Վուլկանեշտի շրջանի բնակավայրերը, ինչպես նաև բեսարաբյան գաղութների կենտրոն համարվող Բուլգրադը) անցավ Մոլդովայի իշխանությանը: Այն հանգեցրեց գազաուզ բնակչության հարկարկված արտագաղթին դեպի Ուկրաինայի ներկայիս Զապորոժյան մարզի տարածք: 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի արդյունքում վերոնշյալ տարածքները վերադարձան Ռուսաստանին՝ փոխանակվելով ներկայիս ռումինական Դոբրուջայի հետ: Բուջակի գազաուզները չնայած Ռուսաստանում տեղի ունեցող քաղաքական և սոցիալական ցնցումների, չէին հրաժարվում իրենց ինքնորոշման իրականացման գաղափարից: 1905-1907 թթ. առաջին ռուսական հեղափոխության տարիներին գազաուզյան գլխավոր բնակավայր Կոմրատի բնակչությունն ապստամբեց հանուն իր ազգային և սոցիալական փրկության՝ հռչակելով Կոմրատյան հանրապետություն: Սակայն այդ ապստամբությունը ցարական իշխանությունների կողմից դաժանորեն ճնշվեց և 1909-1914 թթ. մեծ թվով գազաուզներ տարահանվեցին Բեսարաբիայից: 1917-1918 թթ. Ռուսաստանում ծավալված հեղափոխական իրադարձությունները կրկին խթանեցին Բուջակի գազաուզների սեփական ինքնավարություն ստեղծելու ձգտումները, որի իրականացման գործընթացը խափանվեց 1918 թ. հունվարին՝ Ռումինիայի կողմից Բեսարաբիան զինագրավելու հետևանքով: Ռումինական իշխանությունների որդեգրած դաժան ազգային-խտրական քաղաքականության պայմաններում խոսք անգամ չէր կարող լինել գազաուզների

ազգային հոգևոր-մշակութային զարգացման և առավել ևս ինքնորոշման իրավունքի իրականացման մասին:

Գազաուզների վիճակն էապես չփոխվեց նաև 1940 թ. հունիսից հետո, երբ ԽՍՀՄ-ը Ռումինիայից գրավեց Բեսարաբիան: Նույն թվականի օգոստոսին Բեսարաբիայի և Մոլդովական Ինքնավար Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության (ՄԻԽՍՀ)⁵ շրջանների հիման վրա՝ կազմավորվեց Մոլդովական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը (ՄԽՍՀ): Խորհրդային հասարակարգում, ինքնորոշման ձգտող փոքր ազգերի նկատմամբ Մոսկվայի կողմից բացահայտորեն իրականացվում էր ասիմիլացման քաղաքականություն: Ուստի պատահական չէր, որ ՄԽՍՀ ստեղծման ժամանակ, ստալինյան իշխանությունները ոտնահարելով գազաուզների, ինչպես նաև բուլղարացիների ազգային շահերը, նրանց էթնիկական տարածքները բաժանեցին երկու անհավասարաչափ մասերի՝ Բեսարաբիայի հարավն ու Բուկովինայի հյուսիսն ընդգրկելով Ուկրաինական ԽՍՀ կազմում: Արդյունքում, գազաուզների 80%-ը հայտնվեց Մոլդովայում, իսկ 20%-ը՝ Ուկրաինայի Բուջակին սահմանակից Օդեսայի մարզում: Արդյունքում, երկու ազգային հանրապետությունների սահմանով բաժանված տասնամյակներ շարունակ համահավաք ապրող գազաուզ ժողովուրդը սեփական էթնիկական տարածքում տարակենտրոնացվեց՝ գրկվելով իր գոյատևման և ազգային վերածննդի խնդիրների լուծման նպատակով համախմբվելու հնարավորությունից: Գազաուզների համահավաք բնակության դեմ էր ուղղված նաև 1941-1949 թթ.

⁵ 1924 թ. հոկտեմբերին Ուկրաինական ԽՍՀ կազմում (հիմնականում ձախափելա Մերձդնեստրի տարածքում) ստեղծվել էր Մոլդովական Ինքնավար Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը (ՄԻԽՍՀ):

խորհրդային իշխանությունների կողմից կազմակերպված նրանց մի մասի արտաքսումը Բեսարաբիայից դեպի Կենտրոնական Ասիա և Սիբիր, շատերի արգելափակումը ստալինյան ճամբարներում: Ըստ էության, ԽՍՀՄ-ում իրականացվում էր «Գազաուզիան առանց գազաուզների» քաղաքականություն, ինչը պայմանավորված էր նրանցով բնակեցված տարածքների կարևոր ռազմավարական նշանակությամբ: Տարիներ շարունակ խորհրդային իշխանության կողմից գազաուզների նկատմամբ իրականացվող ռուսաֆիկացման և Գազաուզիայի, որպես էթնիկական համայնք հասկացության ու նրա լեզվի վերացմանը նպատակաուղղված քաղաքականությանը դիմակայելու նպատակով, 1980-ականների սկզբներին տեղի մտավորական շրջանների որոշ ներկայացուցիչներ հանդես եկան գազաուզ ժողովրդի համահապարիակ իրավունքների պաշտպանության դիրքերից: Այն, մասնավորապես, արտահայտվում էր ընդհատակյա հավաքների կազմակերպմամբ, որոնց հիմնական նպատակը «խորհրդային ժողովուրդ» արհեստական հասկացության փոխարեն, իրենց հայրենակիցների մեջ «Գազաուզյան գաղափարի» սերմանումն էր: Այդ նպատակով գազաուզ ազգային գործիչները պահանջում էին մայրենի լեզվով վարել տեղական ռադիոհեռուստահաղորդումները, հրատարակել թերթեր և այլն: Սակայն այդ դրսևորումները իշխանությունների կողմից ճնշվում էին ձեռքակալությունների, հոգեբուժարաններում արգելափակելու, աշխատանքից ազատելու, Խորհրդային միության կոմունիստական կուսակցության (ԽՄԿԿ) շարքերից հեռացնելու և զանազան այլ միջոցներով:

Այսպիսով, դեռևս միջնադարից սկիզբ առած գազաուզյան խնդրի ձևավորման գործընթացն արտահայտվում էր պատմութ-

յան տարբեր ժամանակահատվածներում գազաուղ ժողովրդի կողմից իր ազգային իղծերի իրականացմանը նպատակաուղղված շարունակական փորձերով, որոնք հետևողականորեն ճնշվում էին զանազան կայսերապաշտ իշխանությունների կողմից:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԱԳԱՌՈՒԶՅԱՆ ՀԱՐՅԸ XX դ. ՎԵՐՋԵՐԻՆ

1. Գազաուզիան «վերակառուցման» ժամանակաշրջանում (1985-1990 թթ.)

1980-ականների երկրորդ կեսին, ոգևորված ԽՍՀՄ-ում արմատական ժողովրդավարական բարեփոխումներ ենթադրող «վերակառուցման» քաղաքականության հռչակմամբ, Մոլդովայում համահավաք բնակվող գազաուզները բարձրաձայնեցին տարիների ընթացքում իրենց հուզող ազգային, սոցիալ-տնտեսական և լեզվամշակութային հիմնահարցերի մասին:

Սակայն սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտներում կուտակված խնդիրները լուծելու կենտրոնական իշխանությունների անկարողությունը հանգեցրեց գրեթե բոլոր բնագավառներում երկրի վիճակի էլ ավելի վատթարացմանը՝ խորացնելով ԽՍՀՄ ժողովուրդների անվստահությունը կենտրոնի հանդեպ: Մինչդեռ միութենական հանրապետություններում ժողովրդի մեջ մեծ հեղինակություն սկսեցին վայելել տեղերում ի հայտ եկած հասարակական շարժումները, որոնք, ըստ էության, աստիճանաբար վերածվելով «այլընտրանքային իշխանությունների», առաջ քաշեցին կենտրոնից անջատվելու և անկախ պետականության հաստատման անհրաժեշտության գաղափարը: 1980-ականների վերջին

ԽՍՀՄ-ում գրեթե համատարած բնույթ ընդունեց անկախության ձգտումը, ինչը էլ ավելի սրեց ազգամիջյան հարաբերությունները:

Վերոնշյալ գործընթացներից զերծ չմնաց նաև Մոլդովական ԽՍՀ-ը, ուր 1989 թ. մայիսին ստեղծվել էր «Ժողովրդական ճակատ», որի մեջ ընդգրկվել էին նաև մի շարք ազգայնական կազմակերպություններ: Ի տարբերություն միութենական այլ հանրապետությունների ժողովրդական շարժումների, «Մոլդովայի ժողովրդական ճակատը» հիմնվում էր ոչ թե Մոլդովական անկախ պետականության, այլ հիմնականում «Մեծ Ռումինիայի» ստեղծման գաղափարի վրա, որի մեջ պետք է մտնեին նաև Մոլդովական ԽՍՀ-ն: Տվյալ գաղափարի շահարկման մեջ իր զգալի դերակատարությունն ունեին Բուխարեստը, որը նշյալ գաղափարը Մոլդովայում զարգացնում էր «Ժողովրդական ճակատի» և իշխանական կառույցներում իր դրածոների միջոցով: Ռումինիան իր նպատակին հասնելու համար հարևան երկրում ազգայնամոլական տրամադրություններ էր հրահրում, որոնցով էլ առաջնորդվելով «Մոլդովայի ժողովրդական ճակատը» ձեռնամուխ եղավ հանրապետությունը մոնոէթնիկ դարձնելու քայլերի իրականացմանը: Այդ նպատակով, հանրահավաքներում բոլոր «եկեղորներին» արտաքսելու կոչեր սկսեցին հնչել, ինչը նպաստում էր հատկապես հակառուսական տրամադրությունների բորբոքմանն ու ընդհանուր իրավիճակի սրմանը: Մոլդովայի իշխանությունները ոչ միայն չէին փորձում կասեցնել իրադարձությունների զարգացման նման ընթացքը, այլև «Ժողովրդական ճակատի» ճնշման ներքո ընդունած իրենց որոշումներով ուսնահարում էին հանրապետության «հիմնական» ազգին չպատկանող բնակչության իրավունքները, ինչից տուժում էին նաև գա-

գառուզները: Քիշնևի կողմից պետական մակարդակով իրականացվող երկրի ռումինացման քաղաքականությունը հանգեցրեց Գազաուզիայում Մոլդովայից անջատվելու շարժման ծավալմանը: Վերջինով էլ պայմանավորված՝ մի շարք գազաուզ մտավորականների ջանքերով 1988 թ. մարտին Կոմրատում հիմնվեց «Գազաուզ Խալկըի» (Գազաուզյան ժողովուրդ) բանավեճային ակումբ, որը 1989 թ. մայիսի 21-ին կայացած գազաուզ ժողովրդի ներկայացուցիչների առաջին համագումարում միավորվելով «Բիրլիկ», «Վաթան» և «Միլլեթ սանժըսի» շարժումների հետ վերածվեց «Գազաուզ Խալկըի» համագազաուզյան հասարակական շարժման (1991 թ. այն դարձավ կուսակցություն): Շարժման գլխավոր նպատակն էր գազաուզ ժողովրդի խնդիրները լսելի դարձնել Մոսկվային և հասնել դրանց լուծմանը: 1989 թ. օգոստոսի 7-ին ՄԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը ելնելով ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորների հարցապնդումներից և գազաուզ ժողովրդի ներկայացուցիչների դիմումներից՝ Գազաուզյան ինքնավարություն ստեղծելու նպատակահարմարության ուսումնասիրության հարցով ստեղծեց հատուկ հանձնաժողով, որն, ըստ էության, լուրջ աշխատանք չիրականացրեց այդ ուղղությամբ:

1989 թ. օգոստոսի 27-ին «Ժողովրդական ճակատը» Քիշնևում կազմակերպեց բազմամարդ. ցույց, իսկ օգոստոսի 31-ին Մոլդովական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունվեց «ՄԽՍՀ տարածքում լեզուների գործառնության մասին» օրենքը, որով հանրապետությունում պետական լեզու հայտարարվեց լատիներեն տառագրությամբ մոլդովերենը՝ փաստորեն ռումիներենը, իսկ ռուսերենը դասվեց որպես զուտ ազգամիջյան շփման լեզու: Երկրի հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներից ռուսաց

լեզվի դուրսմղմանը նպատակաուղղված նշյալ օրենքը խիստ բացասաբար ընդունվեց առավելապես ռուսներով, գաղաուզներով, ուկրաինացիներով և բուլղարացիներով բնակեցված հարավային տարածաշրջանի ազգաբնակչության կողմից, քանի որ Մոլդովայի ԽՍՀՄ կազմի մեջ մտնելուց հետո անգրագիտության վերացման նպատակով այստեղ ուղարկվեցին բազմաթիվ ռուսալեզու մանկավարժներ, ինչի հետևանքով տարիներ շարունակ կրթական գործն այս տարածաշրջանում կազմակերպվում էր ռուսերենով, որը դարձել էր Մոլդովայի հարավում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների հիմնական, եթե ոչ գրեթե մայրենի լեզու: Եվ միայն 1986 թ. թույլատրվեց գաղաուզներն օգտագործել տեղական ԶԼՄ-ներում: Ուստի, ի պատասխան վերոնշյալ օրենքի ընդունման, գաղաուզյան ազգային շարժումները կազմակերպեցին հակացույցեր: Այս առումով նշենք, որ նույնիսկ 2010-ական թվականների վերջերին Գաղաուզիայի կրթական գործընթացում և հասարակական կյանքի շատ ոլորտներում շարունակում էր գերիշխել ռուսաց լեզուն, որին ազատ տիրապետում էր Գաղաուզիայի բնակչության գրեթե 100%-ը:

Երկրում լեզվամշակութային ու սոցիալ-տնտեսական խնդիրների սրացումը, ինչպես նաև պետական ամենաբարձր մակարդակով Մոլդովայի Ռումինիայի հետ միավորվելու անհրաժեշտության մասին կոչերը հարավի բազմազգ բնակչությանը դրդեց չենթարկվել քիշնևյան իշխանություններին և աջակից լինել գաղաուզ ժողովրդի անկախության ձգտմանը: 1989 թ. նոյեմբերի 12-ին Կոմրատում կայացավ գաղաուզ ժողովրդի ներկայացուցիչների Արտակարգ համագումար, որը որոշում ընդունեց Մոլդովական ԽՍՀ-ի կազմում Կոմրատ մայրաքաղաքով գաղաուզյան ինքնավարություն ստեղծելու վերաբերյալ: Սակայն

հաջորդ օրը Քիշնևը կտրուկ քննադատելով այդ քայլը չեղարկեց համագումարի բոլոր որոշումները: Դրա հետ մեկտեղ, մոլորական ազգայնականները շարունակեցին ռուսաց լեզվի դուրսմաման ու «մաքուր ազգային հանրապետության» ստեղծմանը նպատակաուղղված իրենց պետական քաղաքականությունը: Իրենց հերթին գազաուզները փորձեցին Մոլդովայի բուլղարացիների հետ միասին հակադրվել Քիշնևի որդեգրած այս քաղաքականությանը, սակայն երկու ժողովուրդների միջև ի հայտ եկած տարակարծությունների հետևանքով այն հաջողություն չունեցավ: Մասնավորապես, փոքրաթիվ մոլդովական բուլղարացիների մոտ մտավախություն առաջացավ, թե գազաուզների կողմից սեփական պետության ստեղծման դեպքում, այստեղ ևս, Մոլդովայի օրինակով, իրենք կարող են հալածանքների ենթարկվել: Միաժամանակ, նրանք ոգևորված էին Բուլգարո մայրաքաղաքով ազգային ինքնավարություն հիմնելու ուկրաինական բուլղարացիների նախաձեռնությամբ, որը շուտով ձախողվեց:

1990 թ. գրեթե ողջ ընթացքում Մոլդովայի գազաուզները տարբեր համաձայնեցնող հանձնաժողովներից և ԽՍՀՄ ղեկավարությունից հատկողականորեն պահանջում էին լուծում տալ իրենց ինքնավարության ստեղծման հարցին: Սակայն կենտրոնը քար լուրջություն էր պահպանում, քանի որ երկրում գոյություն ունեին նաև այլ բազմաթիվ փոքրաթիվ ժողովուրդներ, որոնք ևս ձգտում էին հասնել սեփական ազգային խնդիրների լուծմանը:

1990 թ. հունիսի 23-ին Մոլդովայի խորհրդարանն ընդունեց «Մոլդովայի Հանրապետության պետական ինքնիշխանության մասին» հռչակագիր, իսկ հուլիսի 27-ին երկրի օրենսդիր մարմին-

նը անօրինական ճանաչեց սեփական ինքնավարության ստեղծմանը նպատակաուղղված գազաուղների բոլոր փորձերը:

Ի պատասխան՝ 1990 թ. օգոստոսի 19-ին Կոմրատում հրավիրվեց Մոլդովական ԽՍՀ հարավի 5 շրջանների տարբեր մակարդակների խորհուրդներում ընտրված ժողովրդական պատգամավորների I համագումարը, որը հայտարարեց, թե 1940 թ. օգոստոսի 2-ին Մոլդովական ԽՍՀ-ի կազմավորման փաստը վերոնշյալ հռչակագրով Մոլդովայի խորհրդարանի կողմից անօրինական համարելը ըստ էության անօրինական է և դա գազաուղներին ազատում է Մոլդովական ԽՍՀ-ի նկատմամբ ունեցած պետաիրավական պարտավորություններից: Դրանից ելնելով համագումարը միաձայն ընդունեց «Մոլդովայի Հանրապետությունից գազաուղ ժողովրդի ազատության և անկախության մասին հռչակագիր», որի հիման վրա ստեղծվում էր անկախ Գազաուղյան Հանրապետություն՝ Կոմրատ մայրաքաղաքով: Այն ի հակադրություն «մոլդովացիների անջատողականության», լինելու էր «նորացված Խորհրդային միության կազմում»: Համագումարում «Գազաուղ Խալկըի» շարժման առաջնորդների, շրջանային, քաղաքային և գյուղական խորհուրդների նախագահների, ԽՄԿԿ շրջանային կոմիտեների քարտուղարների ներգրավմամբ ձևավորվեց ժամանակավոր կոմիտե, որը մինչև Գազաուղյան Հանրապետությունում 1990 թ. հոկտեմբերի 28-ին նախատեսված Գերագույն խորհրդի ընտրությունների անցկացումը իր վրա վերցրեց ինքնահռչակ հանրապետության ողջ իշխանությունը: Օգոստոսի 21-ին մոլդովական իշխանությունները վերոնշյալ համագումարի անցկացումը ճանաչեցին հակասահմանադրական, իսկ Գազաուղյան Հանրապետության ստեղծման և նրա Մոլդովայի կազմից դուրս գալու մասին ընդունված

որոշումներն անօրինական և իրավական հետևանքներ չունեցող: Միաժամանակ, պաշտոնական Քիշնևը «Գազաուզ Խալկըի» շարժումը հայտարարեց օրենքից դուրս, իսկ շարժման ակտիվիստների նկատմամբ հարուցվեցին քրեական գործեր:

Սակայն գազուզները չէին նահանջում: 1990 թ. օգոստոսի 23-ին Կոմրատի շրջանային խորհրդի նախագահությունը ընդունեց որոշում՝ հետաքննություն անցկացնելու նպատակով Քիշնևից ժամանած Մոլդովայի ՊԱԿ-ի, ՆԳՆ-ի և դատախազության ներկայացուցիչներին տեղի հյուրանոցից դուրս հրավիրելու վերաբերյալ: Իր հերթին ժամանակավոր կոմիտեն բնակչությանը կենտրոնական մարմինների ներկայացուցիչներին ցուցմունքներ չտալու կոչ արեց: Չնայած այս ամենին, Գազաուզիայի ղեկավարությունը ինքնավարություն ստանալու պայմանով՝ Մոլդովայի կազմում մնալու պատրաստականության ազդակներ էր տալիս Քիշնևին: Մինչդեռ Մոլդովայի ղեկավարությունը կոշտ դիրքորոշում որդեգրելով և նպատակ ունենալով ճնշել ինքնուրույնության ձեռքբերմանը նպատակամղված գազաուզների ցանկացած փորձ, ձեռնամուխ եղավ չճանաչված հանրապետությունում խորհրդարանական ընտրությունների անցկացման խափանմանը: Այդ նպատակով, հոկտեմբերի 25-ին Քիշնևը, միլիցիայի ջոկատների ուղեկցությամբ, Կոմրատ ուղարկեց «Ժողովրդական ճակատ»-ի ակտիվիստներով և Ռումինիայից եկած «կամավորներով» լեցուն ավտոշարասյուններ (ըստ գազաուզյան աղբյուրների 50 հազ. մարդ): «Դեպի Գազաուզիա արշավը» ղեկավարում էր Մոլդովայի վարչապետ Մ.Դրուկը, ով «Ժողովրդական ճակատ»-ի առաջնորդներից էր: Ինքնահռչակ հանրապետությունում զորահավաք հայտարարվեց, կազմավորվեցին տեղական միլիցիայի ջոկատներ, բուլղարական և գազաուզյան գյու-

ղերի բնակիչները փակեցին տարածաշրջան մուտք գործող բոլոր ճանապարհները, բնակավայրերի շուրջ խրամատներ էին փորվում, հիմնականում երկաթյա ձողերով, բահերով և այլ առարկաներով զինված տեղի բնակչությունը ոտքի ելավ պաշտպանելու իր քաղաքներն ու գյուղերը: Միաժամանակ, հոկտեմբերի 26-27-ին գազաուղներին օգնության հասան մի քանի տասնյակ ավտոբուսներով տարածաշրջան ժամանած մերձդնեստրյան կամավորական ջոկատները: Ըստ էության, Մոլդովայի վրա կախվել էր քաղաքացիական պատերազմի լուրջ սպառնալիք և միայն հոկտեմբերի 26-ին Ղևկրահինայից Գազաուզիա մտցված ԽՍՀՄ զինված ուժերի Բուլգարոյան դեսանտային գումարտակի միջամտության շնորհիվ հաջողվեց կասեցնել հակամարտության հետագա ծավալումը՝ խուսափելով մեծ արյունահեղությունից («Դեպի Գազաուզիա արշավի» ժամանակ զոհվեց 3 մարդ՝ երեքն էլ գազաուզյան կողմից): Ծավալված բանակցությունների արդյունքում, հոկտեմբերի 30-ի գիշերը պայմանավորվածություն ձեռքբերվեց մոլդովա-ռումինական և մերձդնեստրյան «կամավորների» Գազաուզիայից Քիշնև ու Տիրասպոլ ետ վերադառնալու մասին: Միաժամանակ, «Գազաուզ Խալկըի»-ն հայտարարեց ընտրությունների հետաձգման մասին, իսկ Մոլդովայի խորհրդարանն իր հերթին առկախեց գազաուզյան պետությունը չճանաչելու վերաբերյալ իր որոշումը:

1990 թ. հոկտեմբերի 31-ին կայացավ Գազաուզյան Հանրապետության Գերագույն խորհրդի կազմակերպչական նստաշրջանը, որն այդ մարմնի նախագահ ընտրեց Ս. Տոպալին: Փաստորեն, դրանով իսկ սկիզբ առավ գազաուզյան պետականության կազմավորման գործընթացը, որը չճանաչված Գազաուզյան Հանրապետության ձևով գոյատևեց 4 տարի, իսկ 1994 թվակա-

նից՝ Մոլդովայի Հանրապետության կազմում շարունակեց իր գոյությունը որպես հատուկ վարչա-տարածքային կազմավորում:

2. Գազաուզ-երի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման ստեղծումը

1991 թ. օգոստոսի 27-ին Մոլդովան չեղյալ հայտարարելով 1939 թ. օգոստոսի 23-ին ԽՍՀՄ-ի և Գերմանիայի միջև կնքված չհարձակման մասին պայմանագիրը (Մոլոտով-Ռիբենտրոպ պակտը) և 1940 թ. օգոստոսի 2-ի «Միութենական Մոլդովական ԽՍՀ կազմավորման մասին» ԽՍՀՄ օրենքը, հռչակեց իր անկախությունը՝ հանդես գալով որպես ունիտար պետություն: Դրանից հետո Քիշնևն էլ ավելի կոշտացրեց իր դիրքորոշումը երկրում ինքնակառավարման ցանկացած դրսևորումների հանդեպ: Սեպտեմբերին Մոլդովայի ներքին գործերի մարմինները, ԽՍՀՄ բարձրագույն ղեկավարության պահպանողական թևի կողմից կազմակերպած օգոստոսյան հեղաշրջման («պուտչի») նախաձեռնողներին (ԳԿՉՊ-ին) աջակցություն ցուցաբերելու մեղադրանքով, ձերբակալեցին գազաուզյան և մերձդնեստրյան բոլոր առաջնորդներին, ինչը Գազաուզիայում բողոքի զանգվածային ցույցերի ծավալման պատճառ հանդիսացավ: Ընդ որում, ցուցարարները պատրաստակամություն էին հայտնում պայքարել մոլդովական ազգայնականների դեմ, եթե նրանք ձեռնարկեն նոր «արշավ» դեպի Գազաուզիա, կամ էլ փորձեն ուժով ցրել բողոքի ակցիաների մասնակիցներին: 1991 թ. դեկտեմբերին Գազաուզիայի և Մերձդնեստրի բնակիչները բոյկոտեցին Մոլդովայում անցկացված ոչ այլընտրանքային նախագահական ընտրությունները, որում վստահ հաղթանակ տարավ ռումինամետ

Մ. Սնեգուրը⁶: Այս ամենի հետևանքով Գազաուզիայում ուժեղացավ կողմնորոշվածությունը դեպի Ռուսաստան, ինչը, բնականաբար, թուլացրեց Քիշնևի ազդեցությունը տարածաշրջանում: Սակայն Մոսկվայից սպասվելիք ակնկալիքները չարդարացան և գազաուզները քաղաքական աջակցության համար դիմեցին Թուրքիային, որը ևս շոշափելի քայլեր չձեռնարկեց:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո (1991 թ. դեկտեմբեր) Գազաուզիայում աստիճանաբար արմատավորվում էր Մոլդովայի կազմում լայն ինքնավարություն ստանալու գաղափարը, որի ակտիվ ջատագովներից էր «Գազաուզ-երի» թերթի շուրջը համախմբված չափավոր ընդդիմությունը: Փաստորեն, ի տարբերություն Տիրասպոլի, Կոմրատը կտրուկ չէր դնում Մոլդովայի կազմից դուրս գալու հարց: Ուստի, պատահական չէր, երբ 1992 թ. բռնկվեց Մերձդնեստրյան հակամարտությունը, գազաուզյան քաղաքական գործիչները ոչ միայն առանձնակի ակտիվություն հանդես չբերեցին, այլև բանակցություններ սկսեցին մոլդովական կողմի հետ: Իր հերթին Քիշնևը Դնեստրի վրա կրած ռազմական պարտությունից հետո, համոզվելով խնդիրների ուժային լուծման անարդյունավետության մեջ, Գազաուզիայի նկատմամբ ոչ միայն ուժ չկիրառեց, այլև ազատ արձակեց վերջինի առաջնորդներին և 1992 թ. ստեղծեց գազաուզյան խնդրի լուծումն հարցերով հանձնաժողով:

1994 թ. փետրվարի 27-ին Մոլդովայում կայացած խորհրդարանական ընտրությունների հետևանքով «Ժողովրդական ճակատ»-ի փոխարեն իշխանության եկած չափավոր դաշինքին խիստ անհանգստացնում էր գազաուզների և հանրապետություն-

⁶ 1993 թ. Մ. Սնեգուրը պահանջեց Մոլդովայի Ռուսիայի հետ միավորման վերաբերյալ հանրաքվե անցկացնել, ինչին ընդդիմացավ երկրի խորհրդարանը:

նում մյուս այլազգիների հասարակական-քաղաքական շարժումների ակտիվացումը՝ հատկապես մոլդովական իշխանության տեղական ներկայացուցիչների և գազաուզյան ռազմականացված ստորաբաժանումների միջև պարբերաբար տեղի ունեցող բախումները: Այս առումով հատկանշական էր, որ թեև Կոմրատը խուսափում էր Մերձդնեստրյան հակամարտության մեջ ներքաշվելուց, սակայն շարունակում էր սերտորեն համագործակցել Տիրասպոլի հետ՝ Մոլդովան երեք պետությունների համադաշնության վերածելու գաղափարի առաջ մղման հարցում, ինչը խիստ մտահոգում էր ՄՀ իշխանություններին: Դրա հետ մեկտեղ, Մերձդնեստրն ու Գազաուզիան հանդիսանալով ԽՍՀՄ մայրամուտի շրջանում ծավալված գործընթացների արդյունք, չունեին միանման գաղափարախոսություններ, ինչի հետևանքով նրանք անցումային ժամանակաշրջանում Մոլդովական ԽՍՀ-ի պառակտման գործընթացում հանդես չեկան որպես գործընկերներ: Ուստի, պատահական չէր, երբ 1994 թ. սկզբին, ՄՀ առաջին նախագահ Մ. Սնեգուրը (1990-1997 թթ.) հրապարակավ դեմ արտահայտվելով Մոլդովան երեք դաշնային պետությունների (Մոլդովա, Գազաուզիա և Մերձդնեստր) բաժանելու գաղափարին, աջակցություն հայտնեց Գազաուզիայում ինքնակառավարման համակարգ հաստատելու ծրագրին, չճանաչված հանրապետության ղեկավարությունը հրաժարվեց համադաշնության գաղափարից և համաձայնվեց ինքնավարության հատուկ իրավական կարգավիճակի դիմաց՝ ետ կանգնել անկախության գաղափարից: Միաժամանակ, Կոմրատը ապահովեց ինքնահռչակ հանրապետության բնակչության մասնակցությունը ՄՀ խորհրդարանական ընտրություններին, դրանով իսկ նրանց մտցնելով Մոլդովայի իրավական դաշտ: Հատկանշական էր, որ

Գազաուզիայի նման դիրքորոշումը Տիրասպոլը որակվեց իբրև «դավաճանական քայլ» և դադարեցրեց շփումները Կոմրատի հետ:

1994 թ. մարտին, Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին օրենքի նախագիծ մշակելու նպատակով, Եվրոպայի խորհրդի աջակցությամբ ստեղծվեց Մոլդովայի Հանրապետության խորհրդարանի և Գազաուզիայի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի համատեղ հանձնաժողով: Նույն թվականի հունիսին Գազաուզիայի և Մոլդովայի ղեկավարները քննարկելով ինքնավարության վերաբերյալ օրենքի նախագիծը, այն ուղարկեցին երկրի խորհրդարանի հաստատմանը: Ընդ որում, ՄՀ նախագահ Մ. Սնեգուրը պատգամավորներին զգուշացրեց, թե տվյալ օրենքը խորհրդարանի հավանությանը չարժանանալու դեպքում, ինքը Գազաուզիայի ինքնավարության ստեղծման վերաբերյալ հրամանագիր կստորագրի: Ժամանակակից գազաուզյան քաղաքական գործիչների մեծ մասը գտնում է, որ Քիշնևի և Կոմրատի միջև փոխզիջումային համաձայնության ձեռքբերման գործում կարևոր դեր են խաղացել նաև Ռուսաստանն ու Թուրքիան: Ըստ նրանց՝ Մոսկվան Գազաուզիային սատարեց 1990 թ. Բուլգորոդյան դեսանտային գումարտակը հանրապետության տարածք մտցնելով, ինչպես նաև 1992 թ. Դնեստրի վրա խաղաղապահ առաքելություն հիմնելով, ինչը որոշակի զսպիչ գործոն դարձավ Մոլդովայի համար, իսկ Անկարան՝ հատկապես Ս. Դեմիրելի Թուրքիայի նախագահ ընտրվելուց հետո, դիվանագիտական ճակատում Գազաուզիային առնչվող հարցերում հանդես բերած իր ակտիվությամբ և Գազաուզիայի ինքնավար կազմավորման ստեղծման պարագայում Մոլդովայում մեծ ներդրումներ կատարելու պատրաստակա-

մությամբ: Հետագայում թուրքական մի ընկերություն պայմանագիր ստորագրեց Քիշնևի օդանավակայանի վերակառուցման և ՄՀ մայրաքաղաքում «BTR» թուրքա-ռումինական բանկի մասնաճյուղ բացելու վերաբերյալ:

1994 թ. դեկտեմբերի 23-ին Մոլդովայի Հանրապետության խորհրդարանն ընդունեց օրենք «Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին», համաձայն որի Մոլդովայի կազմում ստեղծվեց Գազաուզ-երի՝ Գազաուզիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորումը՝ Կոմրատ վարչական կենտրոնով: Միաժամանակ, խորհրդարանը ընդունեց նաև Գազաուզիայի իշխանություններին հասցեագրված բանաձև, որում վերջինների կողմից ընդունված իրավական ակտերը մոլդովական օրենսդրությանը համապատասխանեցնելու կոչ էր արվում: Վերոնշյալ օրենքում, մասնավորապես, նշվում էր, թե «գազաուզյան ժողովուրդը»՝ էթնիկ խումբ կամ էթնիկ բնակչություն չէ, այլ Մոլդովայի Հանրապետության լիիրավ տարածք է: Օրենքը նաև թույլ էր տալիս գազաուզների ինքնորոշում՝ Մոլդովայի Հանրապետության անկախ պետության կարգավիճակի փոփոխման դեպքում, ինչը ռումինաֆինիստների համար որշակի զսպման գործոն էր դառնում: Որպես ինքնավարության պաշտոնական լեզուներ ընդունվում էին գազաուզերենը, ռուսերենը և մոլդովերենը: Գազաուզիայի բարձրագույն պաշտոնատար անձը 4 տարի ժամկետով ընտրված բաշկանն էր լինելու, ով հանդիսանալու էր նաև ՄՀ կառավարության անդամ: Ինքնավար կազմավորումը ունենալու էր՝ գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմին՝ Գործադիր կոմիտե, 35 պատգամավորից բաղկացած բարձրագույն ներկայացուցչական օրենսդիր մարմին՝ Ժողովրդական ժողով (ընտրվելու էր 4 տարով), ինչպես նաև կենտրոնական համա-

պատասխան մարմինների ընդհանուր իրավասության ներքո գտնվող դատական, ոստիկանական համակարգեր և անվտանգության մարմիններ: Ինքնավարությանը լիազորություններ էին տրվում կրթության, մշակույթի, տեղական զարգացման, հարկային, բյուջեի, տարածքային կառավարման և սոցիալական ապահովման բնագավառներում: Միաժամանակ, կենտրոնական իշխանությունների իրավասության ներքո էին մնում ինքնավար կազմավորման ֆինանսական, պաշտպանական և արտաքին քաղաքական հարցերը: Ընդ որում, եթե իշխանության կենտրոնական մարմինների քաղաքականությունը հակասեր գազաուղ ժողովրդի շահերին, ինքնավար կազմավորման կառավարությունն իրավունք ուներ դիմել Մոլդովայի սահմանադրական դատարանին: Սակայն նշյալ օրենքն ընդունելուց հետո էլ մոլդովական բարձրաստիճան պաշտոնյաները շարունակում էին դժկամությամբ ընդունել գազուլայն ինքնավարության ղեկավարներին, որոնց կողմից ներկայացված խնդիրներն ու առաջարկները հաճախ մնում էին անարձագանք: Տվյալ ֆոնի վրա հատկանշական էր, որ մինչև 1995 թվականը Գազաուլայի սահմաններն այդպես էլ չէին հստակեցվել և միայն նշյալ թվականի մարտի 5-ին առավելապես գազաուլներով բնակեցված 36 գյուղում անցկացվեց կենտրոնացած ինքնավարության ստեղծման հանրաքվե, ինչի արդյունքներով ձևավորվեց Գազաուլիա Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման տարածքը, որը կազմեց 1848 խ/կմ: Վարչական առումով այն բաժանվեց 3 շրջանի՝ Կոմրատյան, Չադիր-Լունգյան և Վուկանեշտյան, որոնց մեջ ներառվեց 3 քաղաք, այդ թվում և ինքնավարության վարչական կենտրոն Կոմրատը և 29 գյուղ: Առավելապես բուլղարացիներով բնակեցված Թարակլիայի շրջանը չընդգրկվեց

Գազաուզիայի կազմի մեջ: Փաստորեն, ժամանակին Գազաուզիայի Հանրապետության մեջ ներառված առավելապես տարբեր ազգային փոքրամասնություններից բաղկացած բնակչություն ունեցող հարավային բնակավայրերից ոչ բոլորն ընդգրկվեցին «Գազաուզ-Երի»-ի մեջ, այլ միայն նրանք, որոնց բնակչության 50%-ից ավելին գազաուզներ էին: Արդյունքում, ինքնավար կազմավորման բնակչության 82,1%-ը կազմեցին գազաուզներ, 5,1%-ը՝ բուլղարացիներ, 4,8%-ը՝ մոլդովացիներ, 3,8%-ը՝ ռուսներ, 3,2%-ը՝ ուկրաինացիներ և 1%-ը՝ այլազգիներ: Ինքնավար կազմավորման վարչատարածքային բաժանման ոչ համահավաք լինելու հանգամանքը բավականին բարդացնում էր կենտրոնի կողմից թե Գազաուզիայի և, թե նրան հարակից, հիմնականում ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված շրջանների կառավարումը: Մանավանդ որ Քիշնևը մտավախություն ուներ, թե երկրի ռումինիզացման ուժեղացման պայմաններում, առավելապես ոչ մոլդովացի բնակչություն ունեցող հարավի շրջանները կարող են կողմնորոշվել դեպի Գազաուզիա, ինչը հղի էր դժվար կառավարելի միասնական կոնգլոմերատի ստեղծման վտանգով: Դրանից էլ ելնելով, 1998-1999 թթ. Մոլդովայի իշխանությունները ձեռնամուխ եղան երկրի վարչատարածքային բաժանման «օպտիմալացմանը», որի ամենացայտուն դրսևորումներից էր առավելապես էթնիկ բուլղարացիներով բնակեցված Թարակիայի շրջանի միացումը Մոլդովայի Կագուլյան գավառին⁷: Թեև, ի տարբերություն Թարակիայի շրջանի, Գազաուզիայի վարչատարածքային սահմանները փոփոխության չենթարկվեցին, սակայն Քիշնևը քայլ առ քայլ սկսեց սահմանափակել իր իսկ կողմից վերջինին շնորհած ինքնավարության իրավունքները, ինչը

⁷ 2003 թ. Թարակիայի շրջանը կրկին վերականգնվեց:

2000-ականներին աստիճանաբար հանգեցրեց Քիշնևի և Կոմ-
րատի միջև նոր լարվածության առաջացման: Վերջինն, ըստ
էության, «պարարտ հող» ստեղծեց Գազաուզիայի և Մերձդ-
նեստրի միջև շփումների վերականգնման համար: 2000 թ. հու-
լիսին Տիրասպոլում բացվեց Գազաուզիայի պաշտոնական ներ-
կայացուցչություն, որը նպաստեց գազաուզա-մերձդնեստրյան
կապերի ամրապնդմանը: Դրա արտահայտություններից էր
Մերձդնեստրի ներկայացուցիչների մասնակցությունը Մոլդովա-
յի դաշնայնացման նշանաբանով Քիշնևում կազմակերպված
գազաուզ ժողովրդի պատվիրակների ժողովին, որի ընթացքում
երկուստեք առաջ քաշվեց համատեղ՝ առաջարկություն Քիշնևի
և Կոմրատի միջև իշխանության հավասարաչափ բաշխման
ծրագրի մշակման համար հատուկ հանձնաժողով ստեղծելու վե-
րաբերյալ: Բնականաբար, գազաուզա-մերձդնեստրյան հարա-
բերությունների սերտացումը լրջորեն անհանգստացնում էր Մոլ-
դովայի իշխանություններին, որոնք գազաուզյան ինքնավարույթ-
յան սահմանադրական իրավունքների հետևողական սահմա-
նափակմամբ ձգտում էին խոչընդոտել Կոմրատ-Տիրասպոլ դա-
շինքի ձևավորմանը: Չնայած դրան, Գազաուզիայի Ինքնավար
Տարածքային Կազմավորման և Մերձդնեստրյան Մոլդովական
Հանրապետության (ՄՄՀ) միջև որոշակի ոլորտներում համա-
գործակցությունը շարունակվում էր ծավալվել: Այսպես, XX դ.
վերջին կողմերի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր՝ «Առևտ-
րատնտեսական, գիտատեխնիկական և մշակութային համա-
գործակցության մասին», ակտիվ շփումներ էին իրականացվում
նաև օրենսդիր մարմինների մակարդակով, որոնք արտահայտ-
վում էին Մերձդնեստրի Գերագույն Խորհրդի ու Գազաուզիայի
Ժողովրդական Ժողովի պատվիրակությունների փոխայցելույթ-

յուններով: Փաստորեն Կոմրատն իր հարաբերությունները Տիրասպոլի հետ կառուցում էր ոչ թե որպես Մոլդովայի բաղկացուցիչ մասի, այլ իբրև առանձին վերցրած սուբյեկտի հետ, ինչը, թերևս, վկայում էր Գազարուգիայում անջատողական գաղափարների տարածման մասին: Այս ամենը Բիշնևում դիտարկվում էր որպես բացահայտ մարտահրավեր Մոլդովայի Հանրապետության ինքնիշխանությանը և մեծացնում կենտրոնական մարմինների անվստահությունը Կոմրատի հանդեպ:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԱԳԱՈՒԶԻԱՆ XXI ԴԱՐԻ ՍԿԶԵՆԵՐԻՆ

1. Հակասությունների խորացումը Քիշնևի և Կոմրատի միջև

Ընդհանուր առմամբ, XXI դ. առաջին տասնամյակի ընթացքում Մոլդովայի և Գագաուզիայի միջև վերոնշյալ առկա լարվածությունը, կրելով համեմատաբար «կայուն» բնույթ, կողմերին որոշ ժամանակ զերծ էր պահում կտրուկ քայլեր ձեռնարկելուց: Սակայն 2009 թ. Մոլդովայում աջերի, այդ թվում ուումինամետ ուժերի իշխանության գալու հետևանքով կրկին ուժեղացավ Քիշնևի կողմնորոշվածությունը դեպի Բուխարեստ: Գագաուզյան իշխանական կառույցների ներկայացուցիչները զգուշանալով կենտրոնի կողմից 1990-ականների սկզբին իրականացվող ասիմիլացման քաղաքականության վերսկսումից, տարբեր մակարդակներով սկսեցին հանդես գալ Մոլդովայից անկախ Գագաուզիա պետության հնարավոր վերականգնման մասին հայտարարություններով: Դրանք էլ ավելի հաճախակի դարձան 2008 թ. Կոսովոյի անկախության հռչակումից հետո, երբ Կոմրատի իշխանությունները հայտարարեցին, թե Գագաուզիան իբրև ինքնուրույն պետություն օժտված է ավելի մեծ լեզվա-տիրությանը, քան Կոսովոն: Այս համատեքստում ինքնավար կազմավորման իշխանությունները հավանություն տվեցին նաև

Արխագիայի և Հարավային Օսեթիայի անկախությունների ճանաչմանը: 2010 թվականից սկսած ինքնավար տարածքային կազմավորման ղեկավարներն իրենց ելույթներում և հայտարարություններում Գազաուզիային սկսեցին բնութագրել որպես հանրապետություն կամ պետություն պետության մեջ: Նման մարտավարությամբ նրանք փորձում էին հասնել իրենց սահմանադրական իրավունքների լիակատար իրականացմանը, ինչին խոչընդոտում էին կենտրոնական իշխանությունները: Վերջինով էր պայմանավորված նաև «Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» օրենքը Քիշնևի կողմից ունահարելու վերաբերյալ Կոմրատից հնչող հայտարարությունները: Ուստի, պատահական չէր, որ 2011 թ. դեկտեմբերին Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովը Մոլդովայի կառավարությունից պահանջեց լիարժեք կյանքի կոչել նշյալ օրենքը:

Այդ ամենի հետ մեկտեղ, Գազաուզիայի ազգաբնակչության մեծ մասի դժգոհությունն էին առաջացնում Մոլդովայի իշխանությունների կողմից ինքնավարության լեզվական միջավայրի փոփոխությանը նպատակաուղղված գործողությունները՝ աստիճանական ասիմիլացումն իրականացնելու նպատակով: Մասնավորապես, 2011 թ. հուլիսի վերջին Գազաուզիայի ինքնավարության դպրոցների, լիցեյների և քոլեջների ռումիներեն լեզվից և գրականությունից «անբավարար» գնահատական ստացած ավելի քան 100 շրջանավարտների թույլ չտրվեց այդ առարկաներից քնությունները վերահանձնել: Մոլդովական իշխանությունները, մերժելով վերջինի վերաբերյալ թույլատրություն ստանալու Գազաուզիայի բնակչության և ղեկավարության խնդրանքները, համաձայնվել էին վերոնշյալ շրջանավարտներին տրամադրել տեղեկանքներ, որոնցով կարելի էր ընդունվել միայն

պրոֆտեխուսումնարաններ: Ի պատասխան, պաշտոնական Կոմրատը որոշեց հաջորդ տարվանից շրջանառության մեջ դնել սեփական դիպլոմներ՝ առանց ռումիներեն լեզվի գնահատականների արտացոլման, որոնք, ըստ Գազաուզիայի իշխանությունների, կհանաչվեին Ռուսաստանի, Թուրքիայի և Մերձդնեստրի ԲՈՒՀ-երի կողմից: Արդեն իսկ հուլիսի 29-ին հաստատվեց «գազաուզյան դիպլոմի» օրինակը, ինչը ՄՀ կրթության նախարարի կողմից գնահատվեց որպես Մոլդովայի օրենսդրության կոպիտ խախտում: Այդ խնդրի շուրջ կողմերի բանակցություններն ավարտվեցին անարդյունք:

Ռումիններեն լեզվի հետ կապված Քիշնևի և Կոմրատի միջև ծագած հերքական լարվածությունը հիմնականում պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ ազգայնական էյֆորիայի ալիքի վրա 1991 թ. օգոստոսի 27-ին ընդունված Մոլդովայի Հանրապետության անկախության մասին հռչակագրում նշված էր, թե երկրի պետական լեզուն հանդիսանում է ռումիներենը, մինչդեռ, 1994 թ. հուլիսի 29-ին ընդունված երկրի նոր Սահմանադրության մեջ պետական լեզուն համարվում էր մոլդովերենը: Վերջինից ելնելով, Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովի մի խումբ պատգամավորներ դպրոցներում ռումիներենի ուսումնասիրման, ինչպես նաև այն բակալավրի աստիճանի քննությունների պարտադիր ցանկում ներառելու օրինականության վերաբերյալ Մոլդովայի սահմանադրական դատարանին հարցում ներկայացրեցին, քանի որ ըստ պատգամավորների, հարևան պետության լեզուն չիմանալու համար սովորողներին պատժամիջոցների ենթարկելը՝ նրանց իրավունքների խախտում էր:

Ստեղծված իրավիճակը լիցքաթափելու նպատակով, ՄՀ նախագահի պաշտոնակատար Մ.Լուպուն քննադատության են-

թարկելով հակամարտ երկու կողմերին էլ, մասնավորապես, նշեց, թե Գազաուզիայի իշխանությունները փորձում են իրենց վարկանիշը բարձրացնել լեզվական հարցերի շահարկման միջոցով: 2011 թ. օգոստոսի սկզբին «դիպլոմների պատերազմը» որոշ չափով անկում ապրեց, երբ Գազաուզիայի բաշկան Մ. Ֆորմուզալը հանդես գալով հաշտվողական հայտարարությամբ՝ թե ինքը դեմ է պետական լեզվին, միաժամանակ նշեց, որ Քիշնևի կողմից ժողովրդին համապատասխան ֆինանսական միջոցներով և դասագրքերով չապահովելու հետևանքով, Կոմրատում ոչ ոք չի խոսում մոլդովերեն: Դրանից անմիջապես հետո, Գազաուզիան հանդես եկավ կտրուկ դեմարշով՝ ետ վերադարձնելով ՄՀ նախարարություններից մեկից ստացված մոլդովերեն լեզվով, բայց ռուսերեն չթարգմանված նամակը: Այդ քայլը պաշտոնական Կոմրատը հիմնավորեց 1989 թ. օգոստոսի 31-ին ընդունված «Մոլդովայի տարածքում լեզուների գործառնության մասին» օրենքով, որում նշվում էր, թե պետական իշխանության մարմինների և հասարակական կազմակերպությունների ակտերը կազմվում և ընդունվում են պետական լեզվով՝ հետագայում դրանց ռուսերեն թարգմանության ապահովմամբ: Իսկ գազաուզյան ինքնավարության տարածքում գործավարությունն իրականացվում էր միայն ռուսերեն լեզվով:

Ըստ էության, «դիպլոմների գործի» ծավալումով Գազաուզիայի իշխանությունները հանդես եկան կենտրոնի դեմ, հրաժարվելով վերջինիս կամակատարը լինելուց: Դա արտահայտվեց ոչ միայն սեփական դիպլոմներ մտցնելով, այլև պետական լեզվով (լատինատառ մոլդովերենով) գրված, սակայն ռուսերեն թարգմանությունից զուրկ պաշտոնական թղթակցությունների միջոցով Քիշնևի հետ շփվելուց Կոմրատի հրաժարումով: Գնա-

լով նման կտրուկ քայլերի Գազաուզիան լավ էր հասկանում որ անհրաժեշտության դեպքում կստանա թե Ռուսաստանի և թե Թուրքիայի աջակցությունը, որոնք հավասարապես շահագրգռված էին ինքնավար կազմավորման բնականոն գոյատևման հարցում:

Մոլդովական իշխանությունների ձգտումը դեպի Եվրամիություն և հատկապես ռումինիզացման փորձերը հանդիպում էին Կոմրատի լուրջ հակազդեցությանը: 2012 թ. փետրվարին Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովն ընդունեց հայտարարություն «Մոլդովայի Հանրապետության Եվրասիական ինտեգրման մասին», որով Մոլդովայի իշխանություններից պահանջեց ՄՀ արտաքին և արտաքին տնտեսական քաղաքականության առաջնահերթություն հայտարարել ինտեգրումը Եվրասիական տնտեսական ընկերակցությանը, ընդգծելով, որ հակառակ դեպքում Գազաուզիան պատրաստ է «ինքնուրույն» ինտեգրվելու այդ կառույցին: Այս դիրքորոշումը գրեթե համահունչ էր Մերձդնեստրյան Հանրապետության դիրքորոշմանը, որի հետ Գազաուզիան գտնվում էր սերտ կապերի մեջ: 2012 թ. դեկտեմբերին Գազաուզիայի գործադիր կոմիտեն դրական եզրակացություն տվեց Ռուսաստան-Բելառուս-Ղազախստան Մաքսային միությանը միանալու վերաբերյալ ինքնավարությունում տեղական հանրաքվե կազմակերպելու մասին Ժողովրդական Ժողովի պատգամավորների հարցմանը, իսկ 2013 թ. ապրիլին Գազաուզիայի ղեկավար Մ.Ֆորմուզալը հանդես եկավ Մոլդովայի Հանրապետության Մաքսային միությանը փուլային ինտեգրվելու առաջարկությամբ՝ նախ դիտորդի, ապա ասոցացված անդամի կարգավիճակներով և ի վերջո ձեռնամուխ լինել բուսաբուծությ-

յան, անասնաբուծության և սննդարդյունաբերության ճյուղերի ուղղություններով հատվածային անդամագրմանը:

2013 թ. ապրիլի 11-ին ինքնավարության Ժողովրդական Ժողովը ընդունեց հայտարարություն Մոլդովայի լիբերալ կուսակցության կողմից ներկայացրած՝ երկրի նոր լեզվական քաղաքականության մասին օրենքի նախագծի առնչությամբ, որով նախատեսվում էր ռուսերեն լեզուն զրկել ազգամիջյան շփման լեզվի կարգավիճակից, մոլդովերենը փոխարինել ռումիներենով, ինչպես նաև Գազաուզիայում գործող երեք պաշտոնական լեզուների՝ գազաուզերենի, ռուսերենի և մոլդովերենի փոխարեն թողնել միայն գազաուզերենն ու ռումիներենը: Հայտարարության մեջ Գազաուզիայի խորհրդարանը ՄՀ ռումինամետ կուսակցություններին բնորոշելով որպես ծայրահեղ հակառուսական և հակագազաուզական, շեշտեց, որ Լիբերալ կուսակցության ազգայնական նման նախաձեռնությունները ոչ միայն քաղաքացիական հասարակությունը բաժանում են երկու անհաշտ ճամբարների, այլև հարկադրում են գազաուզ ժողովրդին վերանայել Մոլդովայի կազմում ինքնավար-տարածքային կազմավորման հատուկ իրավական կարգավիճակով ինքնորոշվելու վերաբերյալ իր համաձայնությունը: Թերևս այս հայտարարության տրամաբանական շարունակությունն հանդիսացավ Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովի նախագահության մայիսի 6-ի հայտարարությունը, որով Քիշնևից պահանջվում էր ապահովել երկրամասի ներկայացվածությունը (առնվազն 5 հոգի) մոլդովական խորհրդարանում, հակառակ դեպքում՝ սպառնալով արգելել ինքնավարության տարածքում Մոլդովայի խորհրդարանի առաջիկա ընտրությունների անցկացումն ու դուրս գալ ՄՀ կազմից: Նկատի առնելով, որ Մոլդովայի խորհրդարանը 2013 թ. մայիսի

3-ին չեղյալ էր հայտարարել խառն ընտրական համակարգին անցնելու մասին ապրիլի 19-ին իր իսկ կողմից ընդունած որոշումը, ինչը Գազաուզ-երի Ինքնավար Տարածքային Կազմավորմանը թույլ կտար իր ներկայացուցիչներն ունենալ հանրապետության խորհրդարանում, փորձագետները չէին բացառում, որ Կոմրատը ևս կարող է հետևել անկախություն հռչակած Մերձդնեստրի օրինակին: 2013 թ. մայիսի 20-ին Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովը դատապարտեց առանց Կոմրատի համաձայնության «Գազաուզիայի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» օրենքում փոփոխություններ մտցնելու Քիշնևի փորձը, համաձայն որոնց նախատեսվում էր՝ Մոլդովայի ինքնիշխանության կորստի դեպքում, Գազաուզիային զրկել արտաքին ինքնորոշման իրավունքից: Ինքնավար կազմավորման Ժողովրդական Ժողովը հայտարարեց, թե նշյալ փոփոխությունների իրականացումը կարող է հանգեցնել հասարակական-քաղաքական իրավիճակի սրմանը ոչ միայն Գազաուզիայում, այլև ողջ երկրում: Մոլդովայի արդարադատության նախարարությունը դադարեցրեց օրենսդրական փոփոխություններ մշակող աշխատանքային խմբի գործունեությունը: Չնայած դրան, Գազաուզիայում ստեղծված նախաձեռնող խումբը ավելի քան 5 հազ. ստորագրություն հավաքեց Մոլդովայի կազմից դուրս գալու և 1990 թ. օգոստոսի 19-ին հռչակված անկախ Գազաուզյան Հանրապետությանը վերադառնալու նպատակով հանրաքվե անցկացնելու վերաբերյալ: Միաժամանակ նախաձեռնող խումբը ինքնավար-տարածքային կազմավորման խորհրդարանին առաջարկեց ընդունել տեղական օրենք, որի համաձայն ՄՀ կենտրոնական իշխանություններին վերջնագիր կներկայացվի՝ եթե մեկ տարվա ընթացքում

երկրի օրենսդրությունը չհամապատասխանեցվի «Գազաուզիայի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» օրենքին և այն չստանա հատուկ օրենքի կարգավիճակ, ապա մինչև 2015 թ. դեկտեմբերը պետք է անցկացվի նշյալ հանրաքվեն: Վերջինն իր մեջ պետք է ներառեր նաև Մաքսային միության մեջ մտնելու և եվրաինտեգրման նկատմամբ գազաուզական ժողովրդի վերաբերմունքն արտահայտող հարցեր: Հատկանշական էր, որ Մոլդովայի նախագահ Ն. Տիմոֆիին 2013 թ. հունիսի 26-ին հիշյալ հանրաքվեի անցկացման նպատակով ստորագրահավաքի իրականացումը դիտարկեց որպես «Մոլդովայում իրավիճակի ապակայունացման միջոցառումների շղթայի օղակ»: Սակայն վերոնշյալ նախաձեռնող խումբը հուլիսի կեսերին հանդես եկավ՝ ի հակակշիռ Ռումինիայի և Մոլդովայի միավորումը քարոզող Խորհրդի, Ռուսաստանի և Թուրքիայի հետ միավորմանը նպատակաուղղված հատուկ խորհուրդներ ստեղծելու հերթական առաջարկով:

Օգոստոսին Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովը ընդունեց որոշում Մոլդովայի կազմից դուրս գալու նպատակով հանրաքվե անցկացնելու նախաձեռնությունը ինքնավարության բնակչության և իշխանության մարմինների լայն քննարկումներին ներկայացնելու վերաբերյալ: 2013 թ. հոկտեմբերի 1-ին Գազաուզիայի բաշկան Մ. Ֆորմուզալը ինքնավար կազմավորման ժողովրդական ժողովին ներկայացրեց ԵՄ-ի և Մաքսային միության միջև ընտրություն կատարելու վերաբերյալ Գազաուզիայում խորհրդատվական հանրաքվե նախաձեռնելու մասին որոշումը, ինչը պաշտոնական Քիշնևն անթույլատրելի համարեց:

2013 թ. հոկտեմբերի 4-ին Գազաուզիայի ժողովրդական ժո-

ղովը ինքնավար կազմավորման ողջ տարածքում մոլորվերեն լեզուն, մոլորվական գրականությունը, Մոլորվայի պատմությունը որպես «ռումիններեն լեզու», «ռումինական գրականություն» և «Ռումինիայի պատմություն» կոչելն արգելելու մասին միաձայն որոշում ընդունեց:

Նոյեմբերի 15-ին Գագաուզիայի ժողովրդական ժողովը որոշեց 2014 թ. փետրվարի 2-ին ինքնավարությունում անցկացնել խորհրդատվական հանրաքվե՝ Ռուսաստան-Բելառուս-Ղազախստան Մաքսային միությանը Մոլորվայի միանալու հարցի վերաբերյալ, իսկ նոյեմբերի 18-ին միաձայն հաստատեց Մոլորվայի խորհրդարանում ինքնավարությանը 5 պատգամավորական քվոտային տեղ հատկացնելու վերաբերյալ օրենսդրական նախաձեռնության նախագիծը:

2013 թ. նոյեմբերի 27-ին ինքնավարության խորհրդարանն ընդունեց օրենք Գագաուզիայի հետաձգված անկախ կարգավիճակի մասին, որի համաձայն՝ Մոլորվայի անկախության և ինքնիշխանության կորստի դեպքում, Գագաուզիան ավտոմատ դառնալու էր անկախ հանրապետություն: Միաժամանակ, նշյալ որոշման վերաբերյալ ինքնավարության բնակչության կարծիքն իմանալու նպատակով, պատգամավորները որոշեցին 2014 թ. փետրվարի 2-ին անցկացնել հանրաքվե: Սակայն 2014 թ. հունվարի 3-ին Մոլորվայի կառավարության Պետական գրասենյակի միջնորդությամբ՝ Կոմրատի շրջանային դատարանն անօրինական ճանաչեց հանրաքվե անցկացնելու մասին հիշյալ որոշումը, քանի որ «այն չէր մտնում Գագաուզիայի ժողովրդական ժողովի իրավասության մեջ», իսկ հունվարի 9-ին ՄՀ գլխավոր դատախազությունը քրեական գործ հարուցեց Գագաուզիայում հանրաքվե կազմակերպելու մասին որոշում ընդունելու առնչությամբ:

յամբ:

Չնայած պաշտոնական Քիշնևի ճնշումներին, ի պաշտպանություն տեղական իշխանությունների կողմից նախատեսված հանրաքվեի անցկացման՝ որոշվեց հունվարի 17-ին հրավիրել Գազաուզիայի բոլոր մակարդակների պատգամավորների արտակարգ համագումար: Սակայն ժողովրդական ժողովի նախագահությունը հունվարի 16-ին որոշում ընդունեց այդ համագումարի հրավիրումն անորոշ ժամանակով հետաձգելու մասին, ինչը պայմանավորվեց՝ առկա տարածայնությունները լուծելու նպատակով ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ի. Կորմանի և վարչապետ Յու. Լյանկեի հետ Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովի ղեկավարության հունվարի 17-ին Քիշնևում տեղի ունենալիք «շտապ հանդիպումով»: Վերջինի արդյունքում ձեռքբերվեց պայմանավորվածություն՝ հունվարի 22-ին Ի. Կորմանի և Յու. Լյանկեի մասնակցությամբ գազաուզյան խորհրդարանի հատուկ նիստ անցկացնելու վերաբերյալ: Միաժամանակ, ինքնավար կազմավորման սոցիալ-տնտեսական խնդիրների քննարկման նպատակով որոշվեց ստեղծել աշխատանքային խումբ՝ ՄՀ խորհրդարանի, կառավարության, ինչպես նաև Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովի ներկայացուցիչների ընդգրկմամբ: Ուշագրավ էր, որ նույն հունվարի 17-ին Գազաուզիայի Գործադիր կոմիտեն (կառավարությունը) իր արտահերթ նիստում որոշում ընդունեց փետրվարի 2-ին անցկացվելիք հանրաքվեի նախապատրաստման վերաբերյալ: Ելնելով այն հանգամանքից, որ հանրաքվեի անցկացումը թույլ չտալու նպատակով Քիշնևը արգելք էր դրել դրա համար Գազաուզիայի բյուջեում նախատեսված ֆինանսական միջոցների վրա, կազմավորման բաշկան Մ. Ֆորմուզալը տարածաշրջանի բնակչությանը կոչ արեց դրամա-

հավաք իրականացել այդ միջոցառումների կազմակերպման համար: Հունվարի 18-19-ին Գազաուզիայի խոշոր քաղաքներ Կոմրատում և Չադիր-Լունգեում տեղի ունեցան հանրահավաքներ՝ ի պաշտպանություն փետրվարի 2-ին հանրաքվեի անցկացման, իսկ հունվարի 21-ին Գազաուզիայի բաշկանի մամուլի ծառայությունը հայտարարեց ինքնավարությունում կազմակերպվելիք հանրաքվեի ծախսերը (1 մլն լեյ կամ շուրջ 2,5 մլն ռուբլի) իր վրա վերցնելու ծագումով Մոլդովայից ռուսաստանաբնակ մի գործարարի պատրաստակամության մասին:

2014 թ. հունվարի 22-ին Կոմրատում ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ի. Կորմանի և վարչապետ Յու. Լյանկեի մասնակցությամբ կայացավ Գազաուզիայի Ժողովրդական ժողովի և Գործադիր կոմիտեի համատեղ նիստ, որի ժամանակ կենտրոնական իշխանության բարձրաստիճան պաշտոնյաները ինքնավար կազմավորման իշխանության ներկայացուցիչներին կոչ արեցին հրաժարվել երկրի արտաքին քաղաքական ուղեգծի և Գազաուզիայի հետաձգված անկախ կարգավիճակի վերաբերյալ հանրաքվեի անցկացման գաղափարից, քանի որ ինքնավարության բնակչությունն այդ հարցերի շուրջ իր կամքը կարող է արտահայտել տարեվերջին Մոլդովայում անցկացվելիք խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ: Այդ նիստից անմիջապես հետո, Գազաուզիայի Ժողովրդական ժողովն իր փակ նիստում որոշեց հետաձգել ինքնավար կազմավորման բոլոր մակարդակների պատգամավորների արտակարգ համագումար իրավիճակում մասին հարցի քննարկումը:

Ուշագրավ էր, որ 2014 թ. հունվարի 23-24-ին Մոլդովայում գտնվող Ընդլայնման և եվրոպական հարևանության քաղաքականության հարցերով ԵՄ հանձնակատար Շտեֆան Ֆյուլեն

Գագաուզիայում հայտարարեց, թե ինքնավար կազմավորման տարածքում փետվարի 2-ին հանրաքվեի անցկացման կամ չանցկացման հարցը Մոլդովայի ներքին խնդիրն է, ինչը Եվրամիությունը չպետք է լուծի: Նա, միաժամանակ, Քիշնևին և Կոմրաուին կոչ արեց արագորեն կարգավորել հարաբերությունները միմյանց միջև՝ իրենց առջև ծառացած սոցիալ-տնտեսական խնդիրների համատեղ լուծման համար:

Հունվարի 31-ի երեկոյան տեղի ունեցավ Գագաուզիայի Ժողովրդական ժողովի հատուկ նիստ, որի ընթացքում պատգամավորները հավաստեցին Մոլդովայի արտաքին քաղաքական ուղեգծի, ինչպես նաև Գագաուզիայի հետաձգված անկախ կարգավիճակի մասին փետրվարի 2-ին ինքնավարության տարածքում հանրաքվե անցկացնելու իրենց որոշումը: Առաջինի վերաբերյալ քվեարկողներին առաջարկվում էր պատասխանել՝ «Հավանություն տալիս եք արդյոք Մաքսային միություն (Ռուսաստան-Բելառուս-Ղազախստան) մտնելուն նպատակաուղղված Մոլդովայի Հանրապետության արտաքին քաղաքական ուղեգծի զարգացմանը» և «Հավանություն տալիս եք արդյոք Եվրոպական միություն մտնելուն նպատակաուղղված Մոլդովայի Հանրապետության արտաքին քաղաքական ուղեգծի զարգացմանը», իսկ երկրորդի վերաբերյալ՝ «Համաձայն եք արդյոք ընդունել Գագաուզիայի ինքնավար տարածքային կազմավորման կից ներկայացվող օրենքի նախագիծը «Գագաուզիայի ժողովրդի արտաքին ինքնորոշման հետաձգված կարգավիճակի մասին, ինչը թույլ կտար Գագաուզիայի ժողովրդին Մոլդովայի Հանրապետության անկախ պետության կարգավիճակի փոփոխության դեպքում իրականացնել իր արտաքին ինքնորոշման իրավունքը»: Ժողովրդական ժողովը սահմանեց նաև, որ հանրաքվեի

անցկացումը պետք է իրականացվի բացառապես ինքնավարության բնակչության կողմից հավաքած միջոցների հաշվին: Միաժամանակ, Գազաուզիայի խորհրդարանն առանձին որոշում ընդունեց հանրաքվե անցկացնելու մասին Ժողովրդական ժողովի որոշումները չեղյալ հայտարարելու վերաբերյալ Կոմրատի վարչական դատարանի որոշումների առնչությամբ, որոնք պետք է բողոքարկվեին բարձրագույն դատական ատյաններում, դրանք բնորոշելով որպես «բացահայտ անօրինական»:

Մոլդովայի կենտրոնական իշխանություններն ամեն գնով փորձում էին տապալել փետրվարի 2-ի հանրաքվեի անցկացումը: Այդ նպատակով, Քիշնևը ոչ միայն քայլեր էր ձեռնարկում քվեարկողների մասնակցությունը հնարավորինս սահմանափակելու համար, այլև խոչընդոտներ էր հարուցում նաև միջազգային դիտորդների երկրի տարածք մուտք գործելուն:

2. Գազաուզիայի հանրաքվեն

2014 թ. փետրվարի 2-ին, ինչպես և որոշված էր, Գազաուզիայի ինքնավար տարածքային կազմավորման բոլոր բնակավայրերում անցկացվեց վերոնշյալ երկու հարցի վերաբերյալ հանրաքվե, որին մասնակցեց ընտրողների ավելի քան 70,4%-ը: Պաշտոնական տվյալներով՝ Մաքսային միություն մտնելուն նպատակաուղղված Մոլդովայի Հանրապետության արտաքին քաղաքական ուղեգծի զարգացման օգտին քվեարկել էր հանրաքվեի մասնակիցների 98,4%-ը, դեմ՝ 1,5%-ը, իսկ Եվրոպական միություն մտնելուն՝ հավանություն էր տվել հանրաքվեի մասնակիցների 2,5%-ը, դեմ էր արտահայտվել 97,4%-ը: Միաժամանակ, Գազաուզիայի հետաձգված անկախ կարգավիճակի օգ-

տին քվեարկել էր հանրաքվեի մասնակիցների 98,8%-ը, դեմ՝ 1,1%-ը: Գազաուզիայի բաշկան Մ. Ֆորմուզալը շնորհակալություն հայտնելով հանրաքվեի բոլոր կազմակերպիչներին ու մասնակիցներին, նշեց, որ «վերջին 20 տարում գազաուզների նման միասնականություն չէր եղել»: Իր հերթին Ժողովրդական ժողովի նախագահ Դ. Կոնստանտինովը հայտարարեց, թե ինքնավարության բնակչությունը Մոլդովայի հետ չի գնա Եվրամիություն, քանի որ նշյալ հանրաքվեի մասնակիցների ավելի քան 90%-ը քվեարկել է Մաքսային միությանն ինտեգրվելու օգտին և միայն 1,5%-ն է հանդես եկել Եվրոպական միության օգտին:

Հատկանշական էր, որ փետրվարի 2-ին առավելապես բուլղարացիներով բնակեցված Տարակլիայի շրջանում, ի պաշտպանություն հարևան Գազաուզիայում ընթացող հանրաքվեի, կայացան քաղաքացիների զանգվածային հավաքներ, որոնց մասնակցեց շուրջ 7 հազ. մարդ: Այդ կապակցությամբ նշենք, որ երկու ժողովուրդների միջև պատմական ամուր կապերով պայմանավորված՝ Մոլդովայի և Ուկրաինայի բուլղարացիները գրեթե մշտապես հանդես են եկել, որպես գազաուզների բնական դաշնակիցներ: Ի պաշտպանություն գազաուզյան հանրաքվեի, հանրահավաքներ տեղի ունեցան նաև Քիշնևում, առավելապես ռուսալեզու բնակչություն ունեցող Բելցում ու Բեսարաբկայում:

Բնականաբար, պաշտոնական Քիշնևը խիստ բացասաբար ընդունեց Գազաուզիայում հանրաքվեի անցկացման փաստը: Արդեն փետրվարի 3-ին իշխող եվրոպամետ դաշինքը հանդես եկավ պաշտոնական հայտարարությամբ, որում հանրաքվեն անվանվում էր «բացառապես քաղաքական դրդապատճառներով իրականացված ակցիա, որը զուրկ էր օրինական հիմքերից և չէր կարող ունենալ ոչ մի իրավական հետևանքներ»: Իր հեր-

թին ՄՀ վարչապետ Յու. Լյանկեն Գազաուզիայում կայացած հանրաքվեն գնահատեց որպես «օրենքների արհամարհում», ինչը «խթանում էր անջատողականությանը»: Նա, միաժամանակ հավելելով, որ «հանրաքվե խաղալը» մեծ խնդիրներ կարող էր առաջացնել պետության համար, հայտարարեց Կոմրատի հետ կենտրոնական իշխանությունների փոխգործակցության մակարդակում փոփոխությունների անհրաժեշտության մասին «սկսած ինքնավարության կարգավիճակի հնարավոր սրբազրումից»: Ընդ որում, վարչապետը չհստակեցրեց, թե ինչպես է ծրագրվում վերանայել Գազաուզիայի կարգավիճակն ու արդյոք այդ ծրագրերը համաձայնեցվելու էին ինքնավար կազմավորման հետ: ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ի. Կորմանը հայտարարելով, թե գազաուզյան հանրաքվեն ոչ մի դեպքում չի կարող նախադեպ դառնալ Մոլդովայի այլ շրջանների և բնակավայրերի համար՝ հավելեց, որ այն նախաձեռնող կոմրատյան պատգամավորները համաձայն օրենքի կենթարկվեն պատասխանատվության: Իր հերթին ՄՀ նախագահ Ն. Տիմոֆեյին երկրի Տեղեկատվության և անվտանգության ծառայության կոլեգիայի փետրվարի 4-ի նիստի ժամանակ այդ գերատեսչության առջև խնդիր դրեց «չեզոքացնել անջատողական գործունեության մեջ ներքաշված և Մոլդովայի Հանրապետության ինքնիշխանության ու տարածքային ամբողջականության սկզբունքները վիճարկող ներքին և արտաքին ուժերի փորձերը»: Քիշնևից հնչեցին նաև հայտարարություններ, թե ինքնավարությունում կայացած հանրաքվեի ետևում կանգնած էր Ռուսաստանը, որը գազաուզների անջատողական ձգտումները հովանավորելու միջոցով ցանկանում էր կասեցնել Մոլդովայի Ռումինիայի հետ վերամիավորման և Եվրամիության հետ ինտեգրման գործընթացները: Այս առու-

մով հատկանշական էր, որ պաշտոնական Բուխարեստը արտգործնախարար Տ. Կորլեցյանի բերանով «անվավեր ու դատարկ» անվանելով Գազաուզիայում կայացած «անօրինական, ոչ սահմանադրական հանրաքվեն», բոլոր պատասխանատու քաղաքական գործիչներին կոչ արեց «սատարել ԵՄ հետ Մոլդովայի մերձեցման ներքին գործընթացին»: Ի հավելումն՝ Ռումինիայի արտաքին գերատեսչության ղեկավարը ՄՀ ԱԳ նախարար Ն. Գերմանի հետ փետրվարի 11-ին Բրյուսելում կայացած հանդիպման ժամանակ ընդգծելով գազաուզյան իրադարձությունների «սադրիչ և ոչ պատահական» բնույթը՝ համոզմունք հայտնեց, որ դրանք չեն անդրադառնա Մոլդովայի «եվրոպական ուղու» վրա: Մինչդեռ, մի շարք փորձագետների կարծիքով՝ Գազաուզիայում կայացած հանրաքվեի արդյունքները լիովին կանխատեսելի էին, որովետև ինքնավարության բնակչության ճնշող մեծամասնության Մաքսային միություն մտնելուն կողմ քվեարկելը ուղղակի հակադարձ էր Մոլդովայի ռումինացման և եվրաինտեգրման ուղիով ընթանալուն: Միաժամանակ, վերլուծաբանները հանրաքվեի անցկացումը դիտարկում էին իբրև Մոլդովայի ինքնիշխանությանն ու ամբողջականությանը հասցված ուժեղ հարված, քանի որ գազաուզների օրինակին կարող էին հետևել նաև տվյալ հարցում Կոմրատին աջակցություն հայտնած այլ տարածաշրջանները՝ Բելցը, Բեսարաբկան, Տարակիան⁸:

⁸ Արդեն իսկ 2014 թ. գարնանը Տարակիայի շրջանի բնակչության մեծամասնություն կազմող բուլղարացիները, անհանգստացած Զիչենի որդեգրած եվրաինտեգրման ուղեգծի հետևանք հանդիսացող ռումինիզացման քաղաքականության սաստկացումից, իրենց նույնականության կորստի սպառնալիքից ձերբազատվելու նպատակով Գազաուզիային միանալու ցանկություն արտահայտեցին: Ընդ որում, նրանք օգտվում էին նաև հայրեն Օդեսայի մարզի գազաուզների աջակցությունից, ինչը լրջորեն անհանգստացրեց ոչ միայն Զիչենին, այլև Կիևին, որոնց ջանքերով

2014 թ. փետրվարի 7-ին Կոմրատում հրավիրվեց Գագաուզիայի Ժողովրդական ժողովի և Գործադիր կոմիտեի համատեղ նիստ, որի ընթացքում ինքնավարության խորհրդարանի պատգամավորներն ու կառավարության անդամները դատապարտելով փետրվարի 2-ի հանրաքվեի կազմակերպիչների նկատմամբ Մոլդովայի իրավապահ մարմինների և որոշ քաղաքական ուժերի կողմից իրականացվող «ճնշումներն ու հալածանքները» ընդունեցին ՄՀ ղեկավարությանը, միջազգային կազմակերպություններին և դիվանագիտական առաքելություններին հասցեագրված համապատասխան հայտարարություն, որով պաշտոնական Քիշնևին կոչ էր արվում դադարեցնել իրավապահ մարմինների անհիմն օգտագործումը «կազմավորման բնակչության ահաբեկման նպատակով»: Մասնավորապես, իրավապահ մարմինների կողմից խուզարկություններ էին իրականացվում հանրաքվեի որոշ կազմակերպիչների՝ ինքնավարության Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամների աշխատավայրում և բնակարաններում, միաժամանակ, Մոլդովայի դեմոկրատական կուսակցության քաղաքական խորհրդի որոշմամբ այդ կուսակցությունից հեռացվեցին Գագաուզիայի ժողովրդական ժողովի 4 պատգամավոր, որոնց թվում նաև խորհրդարանի նախագահ Դ. Կոնստանտինովը:

Փետրվարի 11-ին Գագաուզիայի Ժողովրդական ժողովի պատվիրակությունը Քիշնևում հանդիպեց ԵԱՀԿ առաքելության ղեկավար Զ. Բրաշի հետ՝ աջակցություն խնդրելով ՄՀ կենտրոնական իշխանությունների կողմից Գագաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը իրականացնելու հարցում: Ի պա-

տարակյան բուլղարացիների այդ շարժումը կասեցվեց:

տասխան, ԵԱՀԿ առաքելության ղեկավարն, ըստ էության, Քիշնևին կոչ արեց կիրառել Գազաուզիայի ինքնավարության մասին օրենքը, նշելով, թե դա կօգնի պահպանել և ընդունել Մոլդովայի մշակութային բազմազանությունը՝ երաշխավորելով ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությունը: Գազաուզիայի խորհրդարանականները փետրվարյան հանրաքվեի նպատակները ներկայացրեցին նաև ԱՄՆ, ՌԴ, Թուրքիայի դեսպանություններում և ԵՄ պատմիրակությունում՝ խնդրելով միջազգային հանրության աջակցությունը պաշտոնական Քիշնևի կողմից դրանց արդյունքների ճանաչման հարցում: Կոմրատի ներկայացուցիչներն ընդգծում էին նաև կենտրոնական իշխանության բոլոր մարմինների կողմից Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքի դրույթների անվերապահ կատարման անհրաժեշտությունը:

2014 թ. փետրվարի 14-ին Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովը միաձայն հաստատեց փետրվարի 2-ին կայացած հանրաքվեի արդյունքները: Միաժամանակ, խորհրդարանը հանրաքվեի կազմակերպիչների նկատմամբ Մոլդովայի իրավապահ մարմինների կողմից կիրառվող քրեական հետապնդումներն ու այլ անօրինական գործողությունները դատապարտող որոշում ընդունեց:

Այսպիսով, գազաուզյան հանրաքվեն էլ ավելի շիկացրեց հարաբերությունները Քիշնևի և Կոմրատի միջև:

3. Մոլդովա-գազաուզյան դիմակայության նոր փուլը

2014 թ. փետրվարի 22-ին Կոմրատում կայացավ Գազաուզիայի բոլոր մակարդակների պատգամավորների համագումարը, որին մասնակցեց ավելի քան 600 մարդ, այդ թվում՝ քաղաքապետեր, ժողովրդական ժողովի պատգամավորներ, ՄՀ խորհրդարանի պատգամավորներ, ինքնավարության բաշկանը և այլոք: Համագումարում հաստատվեցին փետրվարի 2-ի հանրաքվեի արդյունքները և քննարկվեց տարածաշրջանի հասարակական-քաղաքական իրավիճակը: Միաձայն ընդունվեց բանաձև, որով Մոլդովայի կենտրոնական իշխանություններից պահանջվում էր պահպանել ինքնավարության հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը, վերջ դնել գազաուզյան պատգամավորների նկատմամբ կիրառվող ճնշումներին և հստակորեն դատապարտել պաշտոնական Բուխարեստի ռումինաունիոնիստական ծրագրերը:

Ի պատասխան՝ ՄՀ կառավարությունը 2014 թ. փետրվարի 26-ին հավանություն տվեց խորհրդարանի կամ կառավարության իրավասության ներքո գտնվող ազգային շահին առնչվող, պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող ու սահմանադրության դրույթներին հակասող հարցերի շուրջ տեղական հանրաքվեների անցկացումը արգելող օրինագծին, որով արգելվում էր նաև տեղական հանրաքվեների դնել հարկերի և բյուջեի հետ կապված հարցերը:

2014 թ. մարտի 4-ին Գազաուզիայում հանրաքվեի անցկացման նախաձեռնող խումբը հանդես եկավ հայտարարությամբ, որում վերջինի հեղինակներն ազդարարում էին ՄՀ չեզոքության

ու անկախ կարգավիճակի անփոփոխականության, ինչպես նաև երկրի արտաքին քաղաքական ուղեգծի զարգացման հարցերով համամոլորդական հանրաքվեների անցկացման վրա պնդելու իրենց մտադրության մասին: Ընդ որում, փաստաթղթում առաջարկվում էր առաջին հարցով հանրաքվե կազմակերպել Մոլդովայում 2014 թ. կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունների հետ միասին, իսկ երկրորդով՝ 2015 թ. անցկացվելիք իշխանության տեղական մարմինների ընտրություններին զուգահեռ: Միաժամանակ, ՄՀ ղեկավարությանը խնդրվում էր երկու հանրաքվեների միջև ընկած ժամանակահատվածում բանակցություններ վարել Ռուսաստանի հետ՝ Մաքսային միության միասնական տնտեսական տարածքի մեջ Մոլդովայի ընդգրկման ճանապարհային քարտեզ մշակելու շուրջ: Փաստաթղթի հեղինակները դիմում էին նաև ՌԴ ղեկավարությանը գազաուղյան ապրանքների, հատկապես գինեգործական արտադրանքի մուտքը ռուսաստանյան շուկա դյուրացնելու կոչով, առաջարկելով Գազաուղիայի տարածքում ստեղծել արտադրանքի որակի վերահսկման համատեղ կետեր: Այս ֆոնի վրա տրամաբանական էր, որ մարտի 15-ին Կոմրատում կազմակերպվեց հանրահավաք ի պաշտպանություն Ղրիմի բնակչության ինքնորոշման իրավունքի, որը պետք է արտահայտվեր մարտի 16-ին կայանալիք հանրաքվեով: Ընդ որում, հանրահավաքի ընթացքում բարձրացվեց նաև Ռուսաստանի պետական դրոշը:

Վերոնշյալ նախաձեռնող խումբը նաև Գազաուղիայի խորհրդարանին և կառավարությանը կոչ էր անում ստեղծել համատեղ աշխատանքային խումբ՝ «Գազաուղիայի (Գազաուղ երի) հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին» ՄՀ օրենքի հիմնարար դրույթները երկրի սահմանադրության մեջ ամրագ-

րելու և ինքնավարության ու իշխանության կենտրոնական մարմինների լիազորությունների տարանջատման մասին օրենսդրական նախագիծ մշակելու նպատակով: Հենց վերջինով էր պայմանավորված ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ի. Կորմանի կողմից նույն օրերին ստորագրված կարգադրությունը՝ Մոլդովայի սահմանադրության մեջ Գազաուզիայի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման կարգավիճակին առնչվող դրույթների իրականացման խնդիրների քննարկման համար աշխատանքային խումբ ստեղծելու մասին: Աշխատանքային խումբը, որի կազմում ընդգրկվեցին Մոլդովայի խորհրդարանի բոլոր խմբակցությունների ներկայացուցիչներ, ինչպես նաև Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովի պատգամավորներ, պետք է գնահատեր ինքնավարության հատուկ կարգավիճակին առնչվող սահմանադրական դրույթների կիրառման աստիճանը և ուսումնասիրեր Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքի համատեղեցիությունը ՄՀ սահմանադրության դրույթների հետ: Աշխատանքային խումբը նաև պետք է վերլուծեր հարաբերությունները կենտրոնական ու Գազաուզիայի իշխանությունների մարմինների միջև և ներկայացներ առաջարկություններ դրանց փոխգործակցությունն ու կառավարումն առավել արդյունավետ դարձնելու ուղղությամբ:

Այս ամենի հետ մեկտեղ, մարտի 13-ին ՄՀ խորհրդարանը ընտրությունների մասին օրենսգրքում մտցրեց փոփոխություններ, որոնց համաձայն՝ արգելվում էր տեղական հանրաքվեների ներկայացնել համահանրապետական բնույթի ցանկացած թեմաներ, ինչպես նաև երկրի խորհրդարանի կամ կառավարության իրավասությունների շրջանակների մեջ մտնող ներքաղաքական ու արտաքին քաղաքական հարցեր: Ի պատասխան՝

Գազաուզիայի Գործադիր կոմիտեն, հիմք ընդունելով փետրվարի 2-ի հանրաքվեից հետո ինքնավար կազմավորման Ժողովրդական Ժողովի կողմից ընդունած Ժողովրդական գվարդիայի ստեղծման մասին որոշումը⁹, մարտի վերջին ակտիվացրեց աշխատանքները վերջինի կազմավորման ուղղությամբ, որը ոստիկանությանը պետք է օգներ տարածաշրջանում կարգուկանոն հաստատելու գործում: Մասնավորապես, ինքնավարության շրջանների վարչակազմերի ղեկավարներին հանձնարարվեց տեղամասային ոստիկանների և ջոկատների անդամների տեղակայման համար, երկշաբաթյա ժամկետում բոլոր բնակավայրերում նախապատրաստել համապատասխան շինություններ: Միաժամանակ, ինքնավարության Գործկոմի նիստում քննարկվեց Գազաուզիայի տարածք մտնելիս տեղական ոստիկանության պահակակետեր տեղակայելու հարցը, ինչն ըստ գործադիր մարմնի՝ պայմանավորված էր Մոլդովայի ազգային պարեկային ծառայության աշխատակիցների կողմից ինքնավարության բնակիչների ավտոմեքենաների համատարած անհիմն խուզարկություններով և նրանց նկատմամբ դրսևորվող կոպիտ վերաբերմունքով: Արդեն իսկ հաջորդ օրը՝ մարտի 27-ին ՄՀ ՆԳ նախարարը հայտարարեց, թե թույլ չի տալու Գազաուզիայի սահմանագլխին վերոհիշյալ պահակակետերի ձևավորումը:

Քիշնևի և Կոմրատի միջև դիմակայությունը գնալով խորանում էր: 2014 թ. հուլիսի 18-ին ՄՀ խորհրդարանն առաջին ընթերցմամբ ընդունեց առանց Գազաուզիայից պատգամավորների մասնակցությամբ նախապատրաստված և վերջիններիս

⁹ Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովը դեռևս 1996 թ. ընդունել էր կանոնակարգ «Ժողովրդական գվարդիայի մասին», իսկ 1997 թ. նման օրենք ընդունեց Մոլդովայի խորհրդարանը:

խիստ քննադատությանն արժանացած օրենսդրական նախա-
ձեռնությունների փաթեթը, որն, ըստ ինքնավարության խորհր-
դարանականների, խիստ նեղացնելով Գազաուզիայի իրավունք-
ներն ու լիազորությունները ոտնահարում էր Կոմրատի շահերը
և կարող էր հանգեցնել կենտրոնական և տեղական իշխանությ-
ունների միջև առճակատման նոր ալիքի առաջացման: Հուլիսի
22-ին Գազաուզիայի Ժողովրդական ժողովը դատապարտելով
նշյալ փաթեթը, մոլորվացի պատգամավորներին կոչ արեց մեր-
ժել այն: Միաժամանակ, ինքնավարության խորհրդարանը Մոլ-
դովայում հավատարմագրված դիվանագիտական առաքելությ-
ունների ուշադրությունը հրավիրեց պաշտոնական Քիշնևի կող-
մից «տոտալիտար ռեժիմներին հատուկ քաղաքականության
իրականացման» վրա, որն, ըստ Ժողովրդական ժողովի՝ միտ-
ված էր սակավաթիվ գազաուզ ժողովրդի ցեղասպանությանը:
Մոլդովա-գազաուզյան դիմակայության ծավալման հերթական
պատճառ դարձավ Մոլդովայում «Ռոսիա 24» հեռուստաալիքի
հեռարձակումը 6 ամսով արգելելու մասին Քիշնևի 2014 թ. հու-
լիսյան որոշումը, ինչին ի պատասխան, Գազաուզիայի ղեկավա-
րությունը հայտարարեց, թե մտադիր է շարունակել այդ հեռուս-
տաալիքի հեռարձակումը ինքնավար կազմավորման տարած-
քում: Դրանից ելնելով՝ նույնօրին Գազաուզիայի ժողովրդա-
կան ժողովը «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ինքնա-
վար կազմավորման օրենքում մտցրեց փոփոխություններ,
որոնց համաձայն՝ տեղական համապատասխան կազմակեր-
պություններին ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդումների հե-
ռարձակման թույլտվության արտոնագիր տրամադրվելու էր ոչ
թե ՄՀ հեռուստատեսության և ռադիոհեռարձակման համա-
կարգող խորհրդի, այլ Գազաուզիայի նման կառույցի կողմից,

ինչն էլ ավելի մեծացրեց լարվածությունը Կոմրատի և Քիշնևի միջև:

4. Գազաուզիան Մոլդովայում 2014 թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո

ՄՀ-ում 2014 թ. նոյեմբերի 30-ին կայացած խորհրդարանական ընտրություններում Գազաուզիայի տարածքում 57,1% ծայնով առաջին տեղը գրավեց Մոսկվայի աջակցությունը վայելող Սոցիալիստների կուսակցությունը, իսկ երկրորդը՝ 14,27% ծայնով Մոլդովայի տարածաշրջանների (նախագահ՝ Գազաուզիայի բաշկան Մ. Ֆորմուզալ) և սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունների կողմից ստեղծված «Մոլդովայի ընտրությունը Մաքսային միությունն է» դաշինքը:

Այս ֆոնի վրա օրինաչափ էր, որ 2015 թ. մարտի 22-ին կայացած Գազաուզիայի ղեկավարի (բաշկանի) ընտրություններում, ստանալով ծայների 51,11%-ը, հաղթանակ տարավ Ռուսաստանի հետ մերձեցման դիրքերից հանդես եկող և Մոսկվայի բացահայտ աջակցությունը վայելող Իրինա Վլախը: Նա, թեև, Մոլդովայի խորհրդարանի պատգամավոր էր ընտրվել Կոմունիստների կուսակցության ցուցակով, սակայն հրաժարվեց մտնել այդ կուսակցության խմբակցության մեջ: Հետագայում Ի. Վլախը դուրս եկավ նաև կոմկուսից՝ դառնալով ՌԴ իշխանությունների «վստահելի և գլխավոր գործընկեր» համարվող ՄՀ սոցիալիստների կուսակցության աջակից: Ըստ վերլուծաբանների՝ ընտրությունների հենց առաջին փուլում Ի. Վլախի տարած հաղթանակը տհաճ անակնկալ էր ՄՀ իշխանություններ համար, քանի որ սեփական աշխարհաքաղաքական շահերի պաշտպա-

նության տեսանկյունից Մոսկվայի համար կարևոր էր Գազաուզիայի նկատմամբ վերահսկողության հաստատումը: Ուստի, պատահական չէր, որ նորընտիր բաշկանի 9 մրցակիցների շարքում 19,05% ձայներով երկրորդ տեղը գրաված Կոմրատի քաղաքապետ, Դեմոկրատական կուսակցության թեկնածու Նիկոլայ Դուդոգլոն Ի.Վլախին մեղադրելով կեղծումների և ընտրակաշառք բաժանելու մեջ, բողոքարկեց ընտրությունների արդյունքները՝ պահանջելով ձայների վերհաշվարկ կատարել:

Մինչդեռ, մարտի 24-ին ՌԴ արտգործնախարարությունը իր հայտարարության մեջ ընդգծեց, թե քվեարկությունն անցել է մոլորվական և տեղական օրենսդրություններին համապատասխան, իսկ ընտրությունների արդյունքները վկայում են, որ Գազաուզիայի բնակիչների զգալի մասը արտահայտվել է Ռուսաստանի հետ ավանդական սերտ հարաբերությունների զարգացման օգտին¹⁰: Նույն օրը Թուրքիայի ԱԳՆ-ը բավարարվածություն արտահայտելով Գազաուզիայում «ժողովրդավարական և խաղաղ պայմաններում» անցկացված ընտրությունների վերաբերյալ, շնորհավորեց Ի.Վլախին առաջին իսկ փուլում ընտրողների ձայների կեսից ավելին հավաքելու կապակցությամբ և հայտնեց Անկարայի պատրաստակամությունը Մոլդովայի տարածքային ամբողջականության հիման վրա նոր բաշկանի հետ համագործակցությունը շարունակելու հարցում:

2015 թ. մարտի 25-ին Գազաուզիայի Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը հաստատեց ինքնավարության բաշկանի ընտրությունների պաշտոնական արդյունքները՝ Ի.Վլախին

¹⁰ Մարտի 26-ին Գազաուզիայի նորընտիր բաշկանին շնորհավորական ուղերձ հղեց Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարք Կիրիլը:

հայտարարելով ընտրված բաշկան, միաժամանակ, չբավարարելով ձայների վերահաշվարկ պահանջող նրա մրցակիցների բողոքը: Նույն օրը ՄՀ վարչապետ Կ. Գաբուրիչը հայտարարելով Գազաուզիայի բնակչության ընտրությանը հարգանքով վերաբերվելու մասին, ինքնավար կազմավորման նոր բաշկան Ի. Վլախի հետ կառուցողական գործակցության հույս հայտնեց: Միաժամանակ, մեկնաբանելով այն փաստը, որ վերջինիս ընտրարշավը հիմնված էր ռուսամետ կարգախոսների և խոստումների վրա, ՄՀ վարչապետը նշեց, թե Ռուսաստանը Մոլդովայի ռազմավարական գործընկերն է: Այս առումով ուշագրավ էր, որ Ի. Վլախը դեռևս ընտրարշավի ընթացքում հայտարարել էր. «Ես միշտ եղել եմ կառուցողական քաղաքական գործիչ... Գազաուզիան տեսնում եմ կայուն աշխարհում լավ հարաբերություններով Քիշնևի, մեր ռազմավարական գործընկերներ Ռուսաստանի Դաշնության, Թուրքիայի հետ»: Իսկ ընտրություններում հաղթանակ տանելուց անմիջապես հետո, նա հավելեց, որ իրեն համարում է «ռուսամետ քաղաքական գործիչ», սակայն, համագործակցելու է Քիշնևի հետ: Ի հավաստում այս դիրքորոշման, Ի. Վլախը հրաժարվեց միանալ ՄՀ «Եվրոպամետ» կառավարությանն անվստահություն հայտնելու Սոցիալիստների կուսակցության նախաձեռնությանը, հայտարարելով, թե ինքն ունի «այլ գերակայություններ», իսկ գործող մոլդովական իշխանությունների ներկայացուցիչներն իր «ապագա գործընկերն են, որոնց հետ նա պետք է աշխատի»: Վերջինի առումով հատկանշական էր, որ Գազաուզիայի նորընտիր բաշկանի հետ ապրիլի 1-ին Քիշնևում տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ, ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ա. Կանդուն Մոլդովայի խորհրդարանի շահագրգռվածությունը հայտնեց ինքնավարության իշխանություն-

ների հետ երկխոսության ծավալման գործում: Կողմերը, մասնավորապես պայմանավորվածություն ձեռք բերեցին մոլդովական օրենսդրությունը Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքի հետ համապատասխանեցնելու հարցով միջխորհրդարանական հանձնաժողովի աշխատանքների վերսկսման վերաբերյալ:

Չնայած մոլդովա-գազաուզյան հարաբերություններում առկա լարվածության թուլացման նշարվող միտումների, 2015 թ. ապրիլի 3-ին Գազաուզիայի ղեկավարությունը հանդես եկավ «Գազաուզիայի բնակիչների քաղաքական հետապնդումների և ինքնավար կազմավորման վարկաբեկման մասին» հայտարարությամբ, որում բողոք էր հայտնվում մոլդովական իշխանությունների կողմից ինքնավար կազմավորման մի շարք պաշտոնատար անձանց տարբեր ժամկետներով կալանքի վերցնելու կապակցությամբ, ինչը, ըստ փաստաթղթի, նպատակաուղղված էր Գազաուզիայի բնակիչներին անջատողականների պիտակավորում տալուն: Միաժամանակ, փաստաթղթի հեղինակները (գործող և նորընտիր բաշկաններ Մ. Ֆորմուզալն ու Ի. Վլախը, ժողովրդական ժողովի նախագահ Դ. Կոնսանտինովը) Մոլդովայում հավատարմագրված դիվանագիտական ներկայացուցչություններին և ԵԱՀԿ ու ԵՄ առաքելություններին կոչ էին անում «ՄՀ ղեկավարության ուշադրությունը հրավիրել, իսկ հնարավորության դեպքում ներազդման միջոցներ ձեռնարկել հասարակության ազգամիջյան համաձայնությանը սպառնացող սադրանքներ թույլ չտալու համար»:

2015 թ. ապրիլի 15-ին Կոմրատում կայացավ Գազաուզիայի նորընտիր բաշկան Իրինա Վլախի երդմնակալության արարողությունը, որին մասնակցեցին նաև ՄՀ խորհրդարանի նախա-

գահ Ա. Կանդուն և վարչապետ Կ.Գաբրիելը: Ուշագրավ էր, որ վերջիններս միջոցառման ժամանակ ելույթ ունեցան մոլդովերեն, գազաուզերեն և ռուսերեն լեզուներով: Նույն օրը, Քիշնևում, երկրի նախագահի նստավայրում, ՄՀ նախագահ Ն. Տիմոֆեիի և վարչապետ Կ. Գաբրիելի ներկայությամբ տեղի ունեցավ Ի. Վլախի երդման արարողությունը՝ որպես ՄՀ կառավարության անդամ¹¹:

2015 թ. ապրիլի վերջին եվրոպական խորհրդի նախագահ Դ. Տուսկի մասնակցությամբ Քիշնևում տեղի ունեցած ՄՀ եվրաինտեգրման հնարքերով կառավարական հանձնաժողովի նիստում Գազաուզիայի բաշկան Ի.Վլախը հիշեցնելով, որ 2014 թ. փետրվարի 2-ին Գազաուզիայի ընտրողների ավելի քան 98%-ը քվեարկել էր Մաքսային միությանը Մոլդովայի ինտեգրման օգտին, հայտարարեց, թե «Գազաուզիայի ինքնավարության բնակչության ճնշող մեծամասնությունը կտրականապես չի ընդունում եվրոպական ինտեգրումը, որպես Մոլդովայի Հանրապետության համար քաղաքական նախագիծ»: Սակայն դրա հետ մեկտեղ, ընդգծելով Գազաուզիայի բնակչության շրջանում հակաեվրոպական տրամադրությունների բացակայության մասին, նա, ԵՄ հետ համագործակցելու Կոմրատի պատրաստակամությունը հայտնեց:

2015 թ. նոյեմբերի 17-ին «Քաղաքական անցում և խաղաղ գործընթացներ. ազգային խորհրդարանների փորձը և միջխորհրդարանական երկխոսության դերը» խորագրով Բրյուսելում կայացած համաժողովում Գազաուզիայի բաշկան Ի.Վլախը,

¹¹ Համաձայն ՄՀ օրենսդրության, Գազաուզիայի ղեկավարը համարվում է երկրի կառավարության անդամ, ըստ էության, չունենալով վերջինի որոշումների վրա ազդելու իրական լծակներ:

Գազաուզիայի ու Մոլդովայի օրենսդրությունները ներդաշնակեցնելու և Քիշնևի ու Կոմրատի միջև կուտակված հակասությունները հաղթահարելու նպատակով, միջազգային կառույցներին ԵԱՀԿ հովանու ներքո միջազգային աշխատանքային խումբ ձևավորելու կոչ արեց:

Նոյեմբերի 23-ին ՄՀ խորհրդարանն ի վերջո քվեարկեց Գազաուզիայի ինքնավարության գործառնության նպահովման և վերջինի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը Մոլդովայի օրենսդրությանը համապատասխանեցնելու հարցերով ինքնավար կազմավորման ժողովրդական ժողովի հետ համատեղ հանձնաժողով ստեղծելու օգտին:

2016 թ. փետրվարի սկզբին Քիշնևում կայացավ այդ հանձնաժողովի առաջին նիստը, որի ժամանակ ՄՀ խորհրդարանի նախագահ Ա.Կանդուն, խոստովանելով, թե երկրի կենտրոնական իշխանությունները 15 տարի շարունակ անտեսել են գազաուզների շահերը, Կոմրատի հետ երկխոսություն ծավալելու Քիշնևի պատրաստակամությունն արտահայտեց:

Մարտի սկզբին ՄՀ կառավարությունն առաջին անգամ, Կոմրատում, Գազաուզիայի Գործադիր կոմիտեի և Ժողովրդական ժողովի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ նիստ անցկացրեց, որի ժամանակ ընդունվեց ինքնավար կազմավորման 2016-2019 թթ. սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագիր: Միաժամանակ, կենտրոնական և տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչների ընդգրկմամբ ստեղծվեց Գազաուզիայի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի բարելավման հարցով աշխատանքային խումբ: Թերևս Քիշնևն իր այս քայլով Կոմրատին ուզում էր ցույց տալ, որ Գազաուզիան գտնվում է երկրի նոր կառավարության ուշադրության կենտրոնում:

Հատկանշական էր, որ 2016 թ. նոյեմբերի 13-ին կայացած նախագահական ընտրությունների երկրորդ փուլում Սոցիալիստների կուսակցության առաջնորդ, ռուսամետ Իգոր Դոդոնի հաղթանակն ապահովող ռեսուրսներից էր նաև ընտրողների խիստ մոբիլիզացումը Գազաուզիայում, որտեղ նրանց ավելի քան 99%-ը քվեարկել էր վերջինիս օգտին: Ուստի, պատահական չէր, որ նախագահ ընտրվելուց անմիջապես հետո Ի. Դոդոնը այցելելով Կոմրատ, Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախին շնորհակալություն հայտնեց ընտրություններում ինքնավար կազմավորման բնակչության կողմից իրեն ցուցաբերած աջակցության համար: Ի պատասխան, Գազաուզիայի ղեկավարն ընդգծեց, որ ինքնավարության բնակչությունը «մեծ հույսեր է» կապում նորընտիր նախագահի հետ՝ սպասումով, որ նա «վճռական քայլեր կձեռնարկի իր նախընտրական խոստումների իրականացման ուղղությամբ»: Այդ խոստումների շարքում էր նաև Մոլդովայի դաշնայնացումը, որի սուբյեկտներ պետք է դառնային Գազաուզիան և Մերձդնեստրը:

Սակայն Կոմրատի սպասելիքներն այդպես էլ չիրականացան և մոլդովա-գազաուզյան հարաբերությունները թևակոխեցին լարվածության նոր շրջան:

5. Հակամարտության նոր դրսևորումներ Մոլդովայի և Գազաուզիայի միջև 2017–2018 թթ.

2017 թ. մայիսի 22-ին Գազաուզիայի Ժողովրդական ժողովն ու Գործկոմը (կառավարությունը) հանդես եկան համատեղ հայտարարությամբ՝ պահանջելով ինքնավարությանը ՄՀ խորհրդարանում հատկացնել ոչ պակաս քան 5 քվոտային տեղ, ինչը

պայմանավորված էր ընտրությունների խառը համակարգին անցնելու Մոլդովայի դեմոկրատական և սոցիալիստների կուսակցությունների կողմից ներկայացված նախագծերով: Ավելի վաղ, երկրի նախագահ Ի. Դոդոնն ու Սոցիալիստների կուսակցությունը խոստացել էին ընտրական բարեփոխումների շրջանակներում Կոմրատին հատկացնել քվոտային տեղեր, սակայն, թե վերջինի և թե Մերձդնեստրի ներկայացուցիչների համար խոստացված 25 քվոտային տեղերի վերաբերյալ դրույթը չէր արտացոլվել Ընտրական բարեփոխման մասին օրենքի սոցիալիստների կողմից ներկայացված նախագծում:

Գազաուզ ժողովրդի ներկայացչությունը Մոլդովայի խորհրդարանում օրենսդրորեն ամրագրելու շուրջ 2017 թ. հուլիսի 7-ին կայացած խորհրդարանական լսումների ժամանակ ՄՀ Մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի անդամ Թ. Կըրնացը հայտարարեց, թե ՄՀ-ում պետություն կազմավորող տարրը ողջ ժողովուրդն է և «ոչ մի դեպքում խոսք չի կարող գնալ զուտ գազաուզ ժողովրդի մասին», ուստի «Գազաուզիայի ժողովուրդ» տերմինը «հակասահմանադրական է» և «տանում է դեպի անջատողականություն»: Այդ համատեքստում Մոլդովայի բարձրագույն դատական իշխանության ներկայացուցիչը շեշտեց, թե հակասահմանադրական է նաև Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին ՄՀ օրենքում ամրագրված ինքնավար կազմավորման «Գազաուզ Երի» («Գազաուզյան հող») անվանումը, հստակեցնելով, որ «ոչ մի գազաուզյան հող չկա: Կա Մոլդովայի Հանրապետության հող»: Նա հավելեց նաև, որ գազաուզներն առանց այդ էլ հանդիսանում են «արտոնյալ ազգային փոքրամասնություն», քանի որ ներկայացված են ՄՀ կառավարությունում՝ հանձինս բաշկանի, իսկ ժողովրդական ժողովը օրենսդ-

րական նախաձեռնության իրավունք ունի: Ուստի, ըստ Մագիստրատուրայի բարձրագույն խորհրդի անդամի՝ Մոլդովայի խորհրդարանում քվոտաներ տրամադրելու վերաբերյալ նրանց պահանջը խտրականություն է առաջացնում այլ ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ: Վերջում Թ. Կըրնացը դիմելով գազաուղներին ասաց. «այնպես որ, ուրախացեք նրանով, ինչ ունեք»:

Կոմրատի պատասխանը չուշացավ, Գազաուղիայի բաշկան Ի. Վլախը հայտարարելով, թե քիշնևյան բարձրաստիճան պաշտոնյան հասավ այն մակարդակին, որ մերժեց ժողովուրդ կոչվելու գազաուղների իրավունքը, հասկանալի համարեց, որ նման սադրիչ հայտարարություններով փորձեր են արվում ցանկացած գնով տապալել Գազաուղիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի ամրապնդմանը նպատակաուղղված օրենսդրական փաթեթի ընդունումը: Տվյալ համատեքստում նա ՄՀ խորհրդարանում ներկայացված բոլոր քաղաքական ուժերին կոչ արեց «չխաղարկել գազաուղյան թեմատիկան» և ինքնավարության բնակիչներից չկերտել «հինգերորդ շարասյան» և «ներքին սպառնալիքի» կերպար, ինչպես նաև օրենսդրական ժողովի մոտակա նիստի օրակարգում անհապաղ ընդգրկել Գազաուղիայի կարգավիճակին վերաբերող օրենսդրական նախաձեռնությունների փաթեթն ու այն ընդունել հեղինակների կողմից առաջարկված խմբագրությամբ:

Այս ֆոնի վրա ուշագրավ էր, որ արդեն իսկ հուլիսի 11-ին ՄՀ կառավարությունը հաստատեց ԵՄ կողմից Գազաուղիային 5 մլն եվրո հատկացնելու մասին «Վստահության ամրապնդման» երկամյա ծրագիրը, որը նպատակաուղղված էր «երկրի զարգացման գործընթացներում Գազաուղիայի ինքնավար կազ-

մավորման ինտեգրմանը»: Ըստ ծրագրի՝ ֆինանսական հիմնական միջոցները պետք է ուղղվեին ինքնավարության բնակավայրերում փոքր ենթակառուցվածքային նախագծերի իրականացմանն ու գյուղական վայրերում փոքր և միջին բիզնեսի հիմնմանն ու զարգացմանը:

2017 թ. հուլիսի 20-ին ՄՀ խորհրդարանի կողմից ընդունված խառը ընտրական համակարգին անցնելու մասին որոշումը Գազաուզիայում խոր հիասթափություն առաջացրեց, քանի որ ինքնավար կազմավորմանը երկրի օրենսդիր մարմնում քվոտային տեղեր չէին հատկացվում: Այդ՝ կապակցությամբ, Գազաուզիայի բաշկան Ի.Վլախը հայտարարեց. «մոլորվական քաղաքական գործիչների կողմից Գազաուզիայում տրված ևս մեկ խոստում չկատարվեց... հերթական անգամ մեր տարածաշրջանի բնակիչների ակնկալիքներն անտեսվեցին»: Մինչդեռ ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնն ու Դեմոկրատական կուսակցության առաջնորդները բազմիցս խոստացել էին, թե սոցիալիստների և դեմոկրատների կողմից համատեղ ներկայացված ընտրական համակարգի փոփոխման վերաբերյալ նախագծում ներառվելու էր գազաուզներին քվոտաներ հատկացնելու հարցը: Վերջինի մերժումն արժանացավ Գազաուզիայի հասարակական-քաղաքական շրջանների բազմաթիվ ներկայացուցիչների սուր քննադատությանը, որոնք կոչ էին անում բոյկոտել ընտրություններն ու հանրաքվեները:

Հուլիսի 25-ին Մոլդովայի խորհրդարանը հրաժարվեց Գազաուզիայի համար մտցնել հատուկ կառավարման մակարդակ, նրան թողնելով սովորական շրջանների և մունիցիպալիտետների մակարդակի վրա: Երկրի օրենսդիր մարմնի կողմից Գազաուզիայի մասին ընդունված օրինագծերից հանվել էր Քիշնևի և Կոմրատի

կողմից նախապես համաձայնեցված ինքնավարության կառավարման հատուկ մակարդակի վերաբերյալ դրույթը: Խորհրդարանականները հանել էին նաև Գազաուզիայի հետ բնակավայրերի հնարավոր միավորման և նրա կազմից դուրս գալու մասին կետը: Ընդ որում, իշխող ՄՀ դեմոկրատական կուսակցությունից պատգամավորները կատարված փոփոխություններն անվանեցին «ոսկե միջին» և «կոնսենսուս»: Մինչդեռ, մոլդովա-գազաուզյան միջխորհրդարանական աշխատանքային խմբի կողմից համաձայնեցված, սակայն ՄՀ օրենսդրի կողմից չընդունված վերոնշյալ օրինագծերը Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը Մոլդովայի օրենսդրության հետ համապատասխանեցնելու գործընթացի սկիզբը պետք է հանդիսանային: Այս ամենը հանգեցրեց Քիշնևի և Կոմրատի միջև հարաբերությունների նոր լարման:

2017 թ. հուլիսի 26-ին, Կոմրատում, Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախի և ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնի միջև կայացած հանդիպման ժամանակ քննարկվեցին երկրի խորհրդարանի կողմից ընդունված ինքնավարության վերաբերյալ օրենքները, որոնց շուրջ վերջինս Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովի հետ խորհրդատվություններ անցկացնելու պատրաստակամություն հայտնեց: Միաժամանակ, Մոլդովայի նախագահը ընդգծելով երկրի խորհրդարանում Գազաուզիայի համար 3 պատգամավորական քվոտային տեղի հատկացմանը հասնելու իր մտադրության մասին, խոստացավ ինքնավար կազմավորման ևս 2-3 ներկայացուցչի ընդգրկել Սոցիալիստների կուսակցության ցուցակի անցողիկ մասում, որպեսզի Գազաուզիայից օրենսդիր մարմնում «ընդհանուր առմամբ լինի 5 պատգամավոր», ինչպես պահանջում էր Կոմրատը: Հանդիպման ժամանակ Ի. Դոդոնը, երկրի

Հիմնական օրենքում Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի ամրագրման նպատակով, հանդես եկավ նաև ՄՀ սահմանադրության մեջ փոփոխություններ մշակող՝ նախագահին առընթեր հանձնաժողով ստեղծելու առաջարկությամբ:

Հատկանշական էր, որ 2017 թ. օգոստոսի 19-ին ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնը Կոմրատում մասնակցեց Գազաուզիայի ինքնավարության ստեղծման 26-րդ տարեդարձին նվիրված միջոցառմանը, որի ընթացքում նա մասնավորապես հայտարարեց. «Մենք միասին լինելուց բացի, այլ տարբերակ չունենք և մենք միասին պետք է պայքարենք նրանց դեմ, ովքեր ցանկանում են ոչնչացնել Մոլդովայի պետականությունն՝ այն հարևան Ռումինիայի հետ միացնելու ճանապարհով»: Տոնական միջոցառմանը մասնակցում էին նաև ՄՀ-ում Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի և Թուրքիայի դեսպանները:

2017 թ. հոկտեմբերի 12-ին Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախը՝ կոչ անելով Մոլդովայի խորհրդարանի ընտրությունների ժամանակ ինքնավարությանը հատկացնել ոչ պակաս, քան երեք ընտրատարածք, զգուշացրեց, որ հակառակ դեպքում ռեֆորմն ու ապագա ընտրությունները տարածաշրջանում անվստահություն կառաջացնեն: Նա նաև դիմեց մոլդովական խորհրդարանի Գազաուզիայից պատգամավորներին ու ինքնավարության ժողովրդական ժողովի նախագահին, ով մասնակցում էր միամանդատ ընտրատարածքների ձևավորման հանձնաժողովի աշխատանքներին, կոչ անելով վերջինների կազմավորման ընթացքում թույլ չտալ ազգային փոքրամասնությունների շահերի ոտնահարում: Գազաուզիայի ղեկավարը հայտարարեց նաև, որ իրեն իրավունք է վերապահում այդ խնդրի վրա հրավիրել

ԵԱՀԿ, ԵԽ և այլ միջազգային կազմակերպությունների ուշադրությունը, որոնց անդամակցում է Մոլդովան:

2017 թ. դեկտեմբերի կեսին Գազաուզիայում նոր դժգոհություն առաջացրեց ՄՀ լուսավորության նախարարության պահանջով մոլդովական դատարանի կողմից ինքնավար կազմավորման ժողովրդական ժողովի 2016 թ. ընդունած «Կրթության մասին» օրենքի չեղարկումը: Պաշտոնական Կոմրատը, հանձինս բաշկան Ի. Վլախի, մտահոգություն արտահայտեց այդ կապակցությամբ, քանի որ նշյալ օրենքի ընդունումը նպատակաուղղված էր գազաուզյան լեզվի տարածմանը ինքնավարության նախադարձական և միջնակարգ կրթական հաստատություններում: Միաժամանակ, նշվեց, որ տվյալ որոշումը հակասում էր Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին օրենքին և ՄՀ ու ինքնավար կազմավորման սահմանադրություններին: Գազաուզիայի իշխանությունները հայտարարեցին նաև, որ այն բողոքարկելու են վերադաս ատյաններում:

2017 թ. վերջին, Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախը հայտարարեց, թե Քիշնևում ուղղակի խաբում են գազաուզներին՝ օրինակ բերելով Մոլդովայի խորհրդարանում ինքնավարությանը ընդամենը երկու պատգամավորական տեղ հատկացնելու փաստը, մինչդեռ սկզբում քննարկվում էր հինգ, այնուհետև երեք մանդատի հատկացման թեման:

Այս ֆոնի վրա հատկանշական էր, որ նույն օրերին Գազաուզյան ինքնավարության ստեղծման 23-րդ տարեդարձին նվիրված տոնակատարության ժամանակ, որին մասնակցում էին նաև ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնը և Մոլդովայում Թուրքիայի դեսպան Խ. Կըլըչը, բաշկան Ի. Վլախն իր ելույթում Գազաուզյան ինքնավարության ստեղծումը համարելով գազաուզ ժողովր-

դի պատմության ամենակարևոր իրադարձություններից մեկը, նկատեց, որ Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին օրենքի շատ հոդվածներ շարունակվում են չկատարվել մոլդովական իշխանությունների կողմից, «որոնք կոպտորեն ոտնահարում են այդ օրենքի դրույթները»: Դրանով իսկ Ի. Վլախն, ըստ էության, պատասխանում էր Ի. Դոդոնին, ով իր խոսքում նշել էր, թե Մոլդովան իբրև պետություն կարող է կայանալ միայն Գազաուզիայի և Մերձդնեստրի շահերն հաշվի առնելու դեպքում:

2018 թ. փետրվարի 7-ին Կոմրատում Գազաուզիայի բաշկանի և Ժողովրդական ժողովի նախագահի մասնակցությամբ տեղի ունեցավ 2014 թ. փետրվարի 2-ին ինքնավար կազմավորումում անցկացված անկախության հանրաքվեի 4-րդ տարեդարձին նվիրված տարածաշրջանային համաժողով, որի ընդունած բանաձևում արտահայտելով գազաուզ ժողովրդի նվիրվածությունը Մոլդովայի Հանրապետության ինքնիշխանությանն ու ամբողջականությանը, փաստաթղթի հեղինակները օրինական և հիմնավորված էին համարում նաև նրա ինքնորոշման իրավունքը իրենց նախնիների պատմական հողում՝ Բուջակում: Միաժամանակ, համաժողովի մասնակիցները դատապարտելով Մոլդովայի վերացմանն ու Ռումինիայի հետ միավորմանը նպատակաուղղված ռումինաունիոնիստական կուսակցությունների և կազմակերպությունների գործունեությունը¹², հասարակության

¹² 2018 թ. փետրվարի առաջին տասնօրյակում Պրուտ գետի երկու ափերի ռումինաունիոնիստական երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունները միավորող «Actiunea-2012» Քաղաքացիական պլատֆորմի նախաձեռնությամբ՝ Բեսարաբիայի Ռումինիական պետության կազմի մեջ մտնելու 100-ամյակին նվիրված ակցիայի շրջանակներում մոլդովական մեկ տասնյակից ավելի գյուղեր Ռումինիայի հետ իրենց խորհրդանշական միավորման մասին իռչակազեր ստորագրեցին:

բոլոր առողջ ուժերին կոչ էին անում միավորվել այդ սպառնալիքի դեմ: Բանաձևում Գազաուզիայի ղեկավարությանն առաջարկվում էր դիմել Թուրքիային և Ռուսաստանին, որպեսզի այդ պետությունները հանդես գան իբրև գազաուզյան ինքնավարության ինքնորոշման հետաձգված կարգավիճակի երաշխավորներ՝ 2014 թ. փետրվարյան հանրաքվեի ժամանակ գազաուզ ժողովրդի կողմից դրսևորված կամարտահայտությունը հարևան Ռումինիայի ուտնձգություններից պաշտպանելու համար: Այս ամենի հետ մեկտեղ, դատապարվում էր Մոլդովայի իշխանությունների ՄՀ սահմանադրության դրույթներին հակասող գործողությունները՝ զարգացման եվրոպական ուղեգիծը երկրի Գլխավոր օրենքում ներառելու ուղղությամբ:

Նշյալ համաժողովից մեկ շաբաթ անց, Գազաուզիայի իշխանությունները որոշեցին փետրվարի 24-ին հրավիրել ինքնավար-տարածքային կազմավորման տարածաշրջանային և տեղական իշխանության մարմինների ընդլայնված խորհուրդ՝ ինքնավարության Գործկոմի (կառավարության), Ժողովրդական ժողովի (խորհրդարանի) անդամների, քաղաքապետների, տեղական խորհրդականների, հասարակության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ: Ըստ Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախի՝ խորհրդում քննարկվելու էին Մոլդովայում հակապետական ունիոնիստական ուժերի ակտիվացմանն ու «ռուսաստանյան սպառնալիքի» դեմ մոլդովական իշխանության պայքարին, ինչպես նաև բացահայտ հակազազաուզյան դիրքորոշում ունեցող իշխող խորհրդարանական կուսակցություններում Գազաուզիայի բնակիչների ներկայության անհրաժեշտությանն առնչվող հարցեր: Միաժամանակ, շեշտելով գազաուզյան հասարակության միասնականությունը, նա ընդգծեց, որ իր հայրենակիցները

սեփական ապագան տեսնում են միայն միասնական և անկախ Մոլդովայի շրջանակներում:

Հատկանշական էր, որ վերոնշյալ խորհրդի հրավիրման վերաբերյալ որոշման ընդունման հաջորդ օրը, Գազաուզիայի մայրաքաղաք Կոմրատում տեղակայված մոլդովական դատարանը, ՄՀ կառավարության տարածքային բյուրոյի և Գլխավոր դատախազության պահանջով, չեղարկեց ժողովրդական ժողովի պատգամավորների անձեռնմխելիության մասին ինքնավարության օրենսդրական դրույթը, ըստ որի՝ տարածաշրջանային պատգամավորը չէր կարող կալանավորվել, ձերբակալվել, ենթարկվել խուզարկման կամ դատական պատասխանատվության: Գազաուզ պատգամավորները մոլդովական կառավարությանը մեղադրեցին ինքնավար-տարածքային կազմավորման սահմանադրություն «ներխուժելու մեջ» և մտադրություն հայտնեցին դիմել միջազգային կառույցներին՝ ավելի քան 20 տարի առաջ ընդունված Գազաուզիայի սահմանադրության դրույթները նույնությամբ պահպանման երաշխավոր հանդես գալու խնդրանքով:

2018 թ. փետրվարի երրորդ տասնօրյակի սկզբին Գազաուզիա այցելեց ԵԱՀԿ գործող նախագահի Մերձդնեստրյան կարգավորման հարցով հատուկ ներկայացուցչի խորհրդական Ա. Կոնտեն, ով հանդիպումներ ունեցավ ինքնավար կազմավորման բաշկան Ի. Վլախի և ժողովրդական ժողովի փոխնախագահ Ա. Տարնավսկու հետ: Գազաուզիայի ղեկավարները ներկայացրեցին Մոլդովայի հետ բանակցություններում առկա խնդիրները, մասնավորապես դժգոհություն արտահայտելով Գազաուզիայի գործունեության վերաբերյալ մոլդովա-գազաուզյան միջխորհրդանական խմբի մշակած և համաձայնեցված օրինագծերը ՄՀ

խորհրդարանի կողմից չընդունելու և Քիշնևին հարմար տարբերակով վերաշարադրելու կապակցությամբ: Այս համատեքստում նրանք իրենց վրդովմունքն արտահայտեցին նաև կենտրոնական դատական մարմինների կողմից գազաուզյան օրենսդրության որոշ դրույթները փոխելու առնչությամբ: Իր հերթին ԵԱՀԿ ներկայացուցիչը պետության ամրապնդման գործում կարևորեց Գազաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին 1994 թ. օրենքի պահպանումը:

2018 թ. փետրվարի 24-ին Տոմայ գյուղում կայացավ Գազաուզիայի բոլոր մակարդակների պատգամավորների համագումարը, որին մասնակցում էին նաև ինքնավարության բարձրագույն ղեկավարությունը, տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչներ, հասարակական գործիչներ և Գազաուզյան Հանրապետության կազմավորման մասնակիցներ: Համագումարը որոշեց 2018 թվականը Գազաուզիայի տարածքում հայտարարել Բեսարաբիայի ռումինական օկուպացման 100-ամյակի տարի: Համագումարում ընդունված հռչակագրում ինքնավար կազմավորման կառավարությանն ու խորհրդարանին կոչ էր արվում Գազաուզիայի բնակավայրերում կազմակերպել նշյալ տարելիցին նվիրված միջոցառումներ: Համագումարի մասնակիցները դատապարտելով ՄՀ վերացմանը նպատակաուղղված Ռումինիայի պետական քաղաքականությունն ու Մոլդովայի տարածքում ռումինաունիոնիստների կողմից համապատասխան միջոցառումների անպատժելի իրականացումը, երկրի պատկան մարմիններից պահանջեցին ՄՀ տարածքում դադարեցնել Ռումինիայի հետ միավորման օգտին հանդես եկող կուսակցությունների ու կազմակերպությունների գործունեությունը, ինչպես նաև պատասխանատվության ենթարկել «Ռումինիայի հետ միավոր-

վելու մասին» փետրվարին հռչակագրեր ընդունած տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչներին: Բացի այդ, հռչակագրի հեղինակները պահանջում էին նաև քրեական պատասխանատվություն մտցնել Ռումինիայի հետ Մոլդովայի միավորման քարոզչություն ծավալողների և կոչեր հնչեցնողների նկատմամբ, ինչպես նաև երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց արգելել բարձր պետական պաշտոններ զբաղեցնել, իսկ ունիոնիստական կոչերի համար՝ հեռացնել պետական ծառայությունից: Նրանք նաև նախագահ Ի. Դոդոնին կոչ էին անում անձնական պատժամիջոցներ մտցնել Ռումինիայի նախկին նախագահ Տ. Բլեսեսկուի և այդ երկրի ունիոնիստների առաջնորդներից մեկի՝ Գ. Սիմիոնի հանդեպ: Հռչակագրում ԵՄ, ԵԱՀԿ, ԱՄՆ, Թուրքիայի և Ռուսաստանի ղեկավարություններին կոչ էր արվում դատապարտել Ռումինիայի ագրեսիվ նկրտումները «ՄԱԿ-ի անդամ հանդիսացող, միջազգային հանրության կողմից ճանաչված Մոլդովայի Հանրապետություն պետության հանդեպ»: Միաժամանակ, հերթական անգամ հայտարարվում էր, թե Մոլդովայի և Ռումինիայի միավորման դեպքում, Թուրքիան, Ռուսաստանը և ԵԱՀԿ-ը պետք է դառնան Գազաուզյան ինքնավարության գոյատևման և ինքնորոշման երաշխավորներ: Այս ֆոնի վրա ուշագրավ էր, որ Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախը համագումարում հայտարարեց, թե Գազաուզիան առաջին անգամ չէ, որ հանդես է գալիս մոլդովական պետականության գլխավոր պաշտպանի դերում, իսկ ինքնավարության Ժողովրդական Ժողովի նախագահ Վ. Կիսան հավելեց, որ միայն Գազաուզիայի և Մերձդնեստրի շնորհիվ՝ Մոլդովան 90-ականների սկզբին չմիացվեց Ռումինիային: Ի կատարումն համագումարի որոշման՝ մարտի վերջին ինքնավարության Ժողովրդական Ժողովը Գա-

գաուզիայում 2018 թվականը պաշտոնապես հայտարարեց Բեսարաբիայի ռումինական օկուպացման 100-ամյակի տարի:

2018 թ. ապրիլի 28-ին Գազաուզիայում ՄՀ-ում իշխող Դեմոկրատական կուսակցության ղեկավար, «Նոր Գազաուզիա» շարժման նախագահ Ն.Դուդոգլոն դուրս եկավ կուսակցությունից և հրաժարվեց Մոլդովայի խորհրդարանի պատգամավորի մանդատից: Դա պայմանավորված էր Դեմոկրատական կուսակցության կողմից ներկայացրած վերջնագրով՝ ընտրություն կատարել վերջինին անդամակցելու կամ «Նոր Գազաուզիա» հասարակական կազմակերպությունում գործունեություն ծավալելու միջև, «որի նպատակները հակասում էին Դեմոկրատական կուսակցության «եվրոպամետ» քաղաքականությանը»: Իր այդ քայլը Ն. Դուդոգլոն հիմնավորեց Գազաուզիան ավելի ուժեղ տարածաշրջան դարձնելու ձգտումով:

Հունիսի սկզբին ՄՀ խորհրդարանի ռումինամետ պատգամավորների բոլորն զայրույթն առաջացրեց սահմանապահ զորքերի կազմավորման 100-ամյակի կապակցությամբ՝ Գազաուզիայի մայրաքաղաքում բացված հուշարձանը, որի վրա ԽՍՀՄ քարտեզի փոխարեն սխալմամբ պատկերված էր Ռուսաստանի քարտեզը: Թեև, տեղի վետերան-սահմանապահների հասարակական կազմակերպության ղեկավարությունը խոստացավ ուղղել սխալը, սակայն կրքերը չէին հանդարտվում և մի շարք պատգամավորներ կենտրոնական իշխանություններից պահանջեցին պաշտոնապես հետամուտ լինել այդ հարցին:

2018 թ. օգոստոսի 19-ին Գազաուզիայում նշվեց անկախ Գազաուզիան Հանրապետության հռչակման 28-րդ տարեդարձը, որին մասնակցում էին նաև ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնը, ՌԴ և Թուրքիայի դեսպանությունների ներկայացուցիչներ: Հատկան-

շական էր, որ Գազաուզիայի Ժողովրդական Ժողովի նախագահ Վ. Կիսան Գազաուզյան Հանրապետության ստեղծումը բնութագրելով որպես գազաուզ Ժողովրդի աննախադեպ պայքար իր պետականության համար, շնորհակալություն հայտնեց այդ դժվար-օրերին օգնության հասած Խորհրդային բանակի Բոլգրադյան գումարտակին և Մերձդնեստրյան կամավորներին: Այս համատեքստում նա կոչ արեց հավատարիմ լինել ճիշտ ուղի ցույց տված «իրենց նախնիների կանչին»: Իր հերթին Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախը Գազաուզյան Հանրապետության հռչակումը գնահատելով իբրև պալմական իրադարձություն, որը հնարավորություն ընձեռեց գազաուզ Ժողովրդին 1994 թ. դեկտեմբերին Մոլդովայի կազմում ձեռք բերել պետականություն, ինքնավարության բնակչությանը համախմբման կոչ արեց: Ուշագրավ էր, որ նշյալ տարեդարձի կապակցությամբ Գազաուզիայի ղեկավարությանը շնորհավորական ուղերձ էր հղել Մերձդնեստրյան Մոլդովական Հանրապետության Գերագույն Խորհրդի նախագահ Ա. Շչերբան, մինչդեռ ՄՀ կառավարությունը որևէ վերաբերմունք չարտահայտեց:

Այսպիսով, լարվածությունը գազաուզա-մոլդովական հարաբերություններում ըստ էության, շարունակական բնույթ էր կրում:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԳԱԳԱՌՈՒՋԻԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԵՎ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ԲԱԽՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ

1. Գագաուզիան և Թուրքիան

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Թուրքիան իրեն հայտարարելով Կենտրոնական Ասիայից մինչև Բալկաններ բնակվող բոլոր թյուրքերի «հայր», փորձում է ընդլայնել իր ազդեցությունը, այսպես կոչված, «օսմանյան ժառանգության» կրող երկրների (որոնց տարածքները նախկինում գտնվել են օսմանյան կայսրության իշխանության ներքո) վրա: Այդ նպատակով Անկարան ձգտում է տնտեսական և կրթամշակութային ներթափանցման ճանապարհով իր վերահսկողության տակ վերցնել տվյալ պետություններում ծավալվող քաղաքական և սոցիալական գործընթացները: Վերջինի առումով Թուրքիայի ուշադրության կենտրոնում են հատկապես թյուրքալեզու բնակչությամբ երկրները՝ Ադրբեջանը, Ուզբեկստանը, Թուրքմենստանը, Ղրղզստանը, Ղազախստանը և այլն: Նման քաղաքականության իրականացման ուղղություններից է նաև Մոլդովան, իսկ ավելի կոնկրետ՝ Գագաուզիան, որը գտնվում է աշխարհաքաղաքական կարևոր նշանակություն ունեցող տարածաշրջանում: Դրանից ելնելով Անկարան այստեղ զգալի ակտիվություն է հանդես

բերում, ջանալով գազաուղներին իր կողմը գրավել թե կորթամ-
շակութային, և թե քաղաքական առումներով: Թերևս այդ նպա-
տակով էլ թուրքական կողմը Գազաուղիան դիտարկում է որպես
Մոլդովայից առանձին քաղաքատնտեսական կազմավորում:
Ըստ վերլուծաբանների՝ ներկայումս Թուրքիայի առաջնային
խնդիրը գազաուղների և թուրքերի միջև մշակութային տարբե-
րությունների վերացումն է, որոնք այնքան էլ մեծ չեն, մասնա-
վանդ որ թուրքերենը գազաուղերենին ամենամոտ լեզուն է:
Մյուս կողմից, իր ստեղծման առաջին իսկ օրվանից Գազաուղ-
յան ինքնավարությունը հակված է դեպի Թուրքիա, ստանալով
նրա լայն աջակցությունը: Այս ֆոնի վրա հատկանշական էր, որ
1993 թ. թուրքերը Գազաուղիայում բացեցին գազաուղա-թուր-
քական լիցեյ և համալսարան, որոնցում ուսուցանումը իրակա-
նացվում էր թուրքերեն, անգլերեն և ռումիներեն լեզուներով:
Նույն թվականին գազաուղները հրաժարվեցին կիրիլյան այբու-
բենից՝ ի օգուտ լատինականի, ինչը նրանց էլ ավելի մոտեցրեց
էթնիկ առումով հարազատ թուրքերին և հեռացրեց կրոնով ու
քաղաքականապես ավելի մոտ գտնվող ռուսներից: Դրանում
որոշակի դեր խաղաց նաև ՌԴ-ում 1998 թ. օգոստոսյան խորը
տնտեսական ճգնաժամը, որն ուղեկցվեց ռուսական ռուբլու ան-
նախադեպ արժեզրկմամբ: Վերջինի հետևանքով Գազաուղիա-
յում զգալիորեն նվազեց Ռուսաստանի տնտեսական ազդեցությո-
ւունը և սկսեցին ամրապնդվել Թուրքիայի դիրքերը: Ընդ որում,
վերջինի հետ կապերի զարգացման ճանապարհով Գազաու-
ղիայում Ռուսաստանի ազդեցության թուլացման գործում զգա-
լի դեր էին խաղում Մոլդովայի հատկապես ռումինամետ քա-
ղաքական գործիչները:

Մոլդովա-թուրքական հարաբերությունների օրակարգում

գրեթե մշտապես առկա է Գազաուզիայի գործոնը, որը հատկապես ցայտուն սկսեց դրսևորվել Թուրքիայի նախագահ Սուլեյման Դեմիրելի պաշտոնավարության շրջանում (1993-2000 թթ.): Նա 1994 թ. հունիսին առաջին անգամ այցելելով ՄՀ ողջունեց Գազաուզիային ինքնավարություն շնորհելու մոլորվական ղեկավարության տրամադրվածությունը, իսկ Կոմրատում տեղի իշխանություններին կոչ արեց լոյալություն պահպանել Քիշնևի հանդեպ՝ Գազաուզիան անվանելով «բարեկամության կամուրջ Թուրքիայի և Մոլդովայի միջև»: Նշալ այցից հետո Անկարան երիտասարդ ինքնավարությանը սկսեց ակտիվ օգնություն ցուցաբերել: Արդեն իսկ 1995 թ. Գազաուզիա ժամանեց մեծաթիվ թուրքական պատվիրակություն, որի կազմում էին քաղաքական, հասարակական, մշակույթի գործիչներ, ինչպես նաև թուրքական գործարար շրջանների ներկայացուցիչներ: Նույն թվականին Կոմրատում հիմնվեց «Թուրք-գազաուզյան բարեկամության ընկերություն»: Գազաուզիայի ինքնակառավարման նորաստեղծ ազգային մարմինները կապեր հաստատեցին Թուրքական Հանրապետության համապատասխան մարմինների հետ: Անկարայի ֆինանսական օգնությամբ գազաուզյան մի շարք գյուղեր ապահովվեցին խմելու ջրով, կառուցվեցին ոռոգման համակարգեր, Կոմրատում բացվեց Աթաթուրքի անվան գրադարանը, ինքնավարության դպրոցներում կազմակերպվեց մայրենի լեզվի ուսուցում, Գազաուզիայի վարչական կենտրոնում հիմնվեց պետական համալսարան, թուրքական համալսարաններում սովորող գազաուզ ուսանողներին տրամադրվեցին կրթաթոշակներ և այլն: 1999 թ. մարտին Գազաուզիայի բաշկան Գ. Տաբունչիկը այցով եղավ Թուրքիայում և հանդիպեց նախագահ Ս. Դեմիրելի հետ: Ուշագրավ էր, որ վերջինս պարտադիր

ընդունում էր ԹՀ ժամանած գազաուղյան գրեթե բոլոր պաշտոնական պատվիրակություններին:

Սակայն 2002 թ. Թուրքիայում կայացած խորհրդարանական ընտրություններում «Արդարություն և զարգացում» իսլամամետ կուսակցության հաղթանակից հետո, Անկարան շուրջ 10 տարի կորցրեց հետաքրքրությունը գազաուղների նկատմամբ, ինչի հետևանքով որոշ չափով նվազեցին նրանց հատկացվող թուրքական օգնության ծավալները: Մինչդեռ Գազաուղյան շարունակում էր գտնվել Ս. Դեմիրելի ուշադրության կենտրոնում, ինչն արտահայտվում էր նաև Մոլդովա կատարած նրա չորս այցելություններով: Ի նշան երախտագիտության, ինքնավարության իշխանությունները դեռևս նրա կենդանության օրոք Կոմրատի «Փառքի ծառուղիում» կանգնեցրին Ս. Դեմիրելի կիսանդրին, իսկ 2014 թ. հոկտեմբերի վերջին Թուրքիայի նախկին նախագահի անձնական հրավերով Անկարայում գտնվող Գազաուղիայի բաշկան Մ.Ֆորմուզալը նրան պարգևատրեց ինքնավար կազմավորման բարձրագույն պարգևով՝ «Գազաուղիայի շքանշանով»: 2015 թ. հունիսին, Ս. Դեմիրելի մահվան կապակցությամբ, Գազաուղիայի բաշկանի և Գործկոմի անդամների մասնակցությամբ տեղի ունեցավ ինքնավարության Ժողովրդական Ժողովի հատուկ նիստ՝ նվիրված նրա հիշատակին: 2017 թ. մայիսին, Թուրքիայի վարչապետ Բինալի Իլդըրըրլմի Գազաուղիա կատարած այցի շրջանակներում, Կոմրատում բացվեց թուրքական կողմի աջակցությամբ կահավորված Ս. Դեմիրելի անվան մանկապարտեզ: Ինքնավարության վարչական կենտրոնում գործում է նաև նրա անունը կրող թուրքական գիմնազիան:

Անկարայի կողմից Գազաուզիայի նկատմամբ հետաքրքրության նոր դրսևորման արտահայտություն էր 2011 թ. Թուրքիայի արտգործնախարարի տեղակալ Մեհմետ Ֆատիհ Ջելլանի այցելությունը Կոմրատ, որտեղ նա, ընդգծելով թուրքերի և գազաուզների ծագումնաբանական ու լեզվամշակութային ընդհանրությունները, շեշտեց Անկարայի դիրքորոշումը՝ Մոլդովայի սահմանադրության մեջ Գազաուզիայի ինքնավարության իրավունքներն ամրագրելու և չսահմանափակելու անհրաժեշտության մասին: Գազաուզիա-երիի վրա Թուրքիայի ուշադրության վերստին բևեռման վկայություններից էր նաև պատմության մեջ առաջին անգամ ԹՀ արտաքին գործերի նախարարի մակարդակով 2012 թ. մայիսին իրականացված այցը Կոմրատ, որի ընթացքում Թուրքիայի արտաքին քաղաքական գերատեսչության ղեկավար Ահմետ Դավութօղլուն շնորհակալություն հայտնելով գազաուզներին իրենց թյուրքական լեզուն և մշակույթը պահպանելու համար, հանդես եկավ երկու ժողովուրդների միասնության ու համախմբվածության կոչով, հայտարարելով, թե Թուրքիան գազաուզներին «երբեք միայնակ չի թողել, չի թողնելու ու շարունակելու է նրանց օգնություն ցուցաբերել»: Այս առումով նշենք, որ 1995 թ. ի վեր՝ Անկարան ակտիվորեն աջակցում է Գազաուզիայի սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը: Միայն ճանապարհների կառուցման համար Թուրքիան Կոմրատին հատկացրել է 35 մլն ԱՄՆ դոլար: Ինքնավարությունում գրանցված են շուրջ 20 մոլդովա-թուրքական համատեղ ձեռնարկություն, ավելի քան 12 ձեռնարկություն՝ թուրքական կապիտալով: Գազաուզիայի տնտեսության մեջ թուրքական կապիտալի ներգրավման նպատակով, տարբեր երկրներում ակտիվ աշխատանքներ են տանում «Թուրք-գազաուզյան բարեկամության

ընկերության» ներկայացուցիչները: Ծավալվում է համագործակցությունը նաև կրթության ոլորտում: Գազաուզիայում գործում են մի քանի թուրքական և թուրք-մոլդովական լիցենզիեր, որոնց լավագույն շրջանավարտները մեկնում են Թուրքիա և այդ պետության հաշվին տեղի ԲՈՒՀ-երում ստանում կրթություն: Այս առումով հատկանշական է, որ յուրաքանչյուր տարի 60 ուսանող Գազաուզիայից ընդունվում է Կոմրատի պետական համալսարանի հետ գործընկերային հարաբերություններում գտնվող թուրքական 5 համալսարաններ, որոնցում սովորող Մոլդովայից երիտասարդների համար թուրքական կողմը սահմանել է համապատասխան կրթաթոշակներ¹³: Թուրքիայի տարածքում մշտապես գտնվում է 50 հազ. Մոլդովայի քաղաքացի, որոնց մեծ մասը գազաուզներ են:

Գազաուզիայում Անկարայի գործունեության հիմնական ուղղություններից է՝ ինքնավարությունում միասնական տեղեկատվական տարածքի ստեղծումը, որի բացակայությունն, ըստ թուրքական կողմի, խոչընդոտում է գազաուզյան հասարակության համախմբմանը: Դրանից ելնելով՝ Թուրքիան «TRT» ազգային և իր այլ ռադիոհեռուստաընկերությունների միջոցով նախապատրաստում և եթեր է արձակում փաստագրական հաղորդաշարեր ու ֆիլմեր Գազաուզիայի մասին: Այս ամենի արդյունքում Գազաուզիայում ձևավորվել է մի ամբողջ սերունդ, որը բարձր է գնահատում Թուրքիայի ռեալ օգնությունը ինքնավարությանն ու նրա բնակչությանը: Իսկ մի շարք գազաուզ քաղաքական գործիչներ իրենց հերթին գտնում են, որ «եթե չլիներ Թուրքիան,

¹³ Արժարժվում է նաև Բաքվի համալսարանում ու կենտրոնասիական երկրների մի շարք ԲՈՒՀ-երում գազաուզյան ուսանողներին քվոտային տեղեր հատկացնելու հարցը:

ապա չէր լինի նաև Գազաուզիան»: Ուստի, պատահական չէ, որ Կոմրատում վեր է հառնում «թուրքերի հայր» Մուստաֆա Քեմալի հուշարձանը, գործում է թուրքական մշակույթի կենտրոն, որի ակտիվ մասնակցությամբ Գազաուզիայում ամեն տարի կազմակերպվում են թուրքական մշակույթի օրեր և այլ միջոցառումներ:

Ուշագրավ է, որ Թուրքիայի նման ակտիվությունն այս տարածաշրջանում խրախուսվում է նաև պաշտոնական Քիշնևի կողմից, ինչը, թերևս, պայմանավորված է ինքնավարության սոցիալ-տնտեսական ու կրթամշակութային ոլորտներում կուտակված խնդիրներով: Մանավանդ որ միայն սոցիալական նախագծերի իրականացման նպատակով Թուրքիան ավելի քան 25 մլն ԱՄՆ դոլարի օգնություն էր հատկացրել ՄՀ-ին: Այս տեսանկյունից ուշագրավ էր, որ 2014 թ. փետրվարի սկզբին ՄՀ վարչապետ Յու. Լյանկեի և Թուրքիայի էկոնոմիկայի ու մաքսային գործերով նախարար Հայթի Յազիցիի միջև Քիշնևում կայացած հանդիպման ժամանակ առանձնահատուկ քննարկման առարկա դարձան Գազաուզիայում սոցիալ-տնտեսական ու գիտամշակութային նախագծերի իրականացման հեռանկարները, որոնցում կարևոր տեղ էր գրավում նաև Կոմրատում թուրքագիտական հետազոտական կենտրոն հիմնելու հարցը:

Անկարան իր հերթին Քիշնևին «վարձահատույց» է լինում փորձելով «գազաուզ եղբայրներին» ամեն կերպ զերծ պահել անջատողականության դրսևորումներից, ինչն արտահայտվում էր նաև Գազաուզիա ժամանած թուրք բարձրաստիճան պաշտոնյաների ուղղորդիչ հայտարարություններով: Այսպես, 2013 թ. սեպտեմբերի 23-ին Մոլդովայում այցով գտնվող Թուրքիայի փոխվարչապետ Բեքիր Բոզդաղը, ժամանելով Գազաուզիա, հայտարարեց, թե «Թուրքիան պաշտպանում է Մոլդովայի ինք-

նիշխանությունն ու տարածքային ամբողջականությունը, իսկ Գազաուզիան Թուրքիայի և Մոլդովայի միջև ծառայում է որպես կապող օղակ»: 2014 թ. մայիսին, առաջին անգամ երկօրյա պաշտոնական այցով ՄՀ-ում գտնվող Թուրքիայի Մեծ ազգային ժողովի նախագահ Զ. Չիչեկը Կոմրատում հայտարարելով, թե Անկարայի համար խիստ կարևոր է, որպեսզի գազաուզները պահպանեն իրենց մշակութային միասնությունը, իսկ ինքնավարությունում միշտ լինի խաղաղություն ու կարգունկնռն, հավելեց, որ դրա համար «անհրաժեշտ է, որպեսզի չմոռանաք, որ դուք հանդիսանում եք Մոլդովայի Հանրապետության անքակտելի մասը», ուստի, ըստ նրա, ամեն ինչ պետք է տեղի ունենա Քիշնևի համաձայնությամբ: Այս համատեքստում բանախոսը ընդգծեց, որ Թուրքիան հանդես է գալիս Գազաուզիայի՝ Մոլդովայի հետ միասին Եվրոպային ինտեգրվելու օգտին և աջակցում է ՄՀ ամբողջականությանն ու քաղաքական միասնությանը: Զ. Չիչեկը իր ելույթի վերջում շեշտեց Անկարայի պատրաստակամությունը «եղբայրական գազաուզ ժողովրդին» աջակցելու հարցում: Ուշագրավ էր, որ Գազաուզիայի քաղաքական շրջանների կողմից միանշանակ չընդունվեց նշյալ այցը: Վերջինից մի քանի օր անց «Միասնական Գազաուզիա» շարժման, որի մեջ մտնում էր նաև բաշկան Մ.Ֆորմուզալը, պաշտոնաթերթում հրատարակված հոդվածում գայրութ էր արտահայտվում Մոլդովայի կազմում Գազաուզիայի Եվրոպային ինտեգրվելու կոչով Զ. Չիչեկի Թուրքիայի անունից հանդես գալու կապակցությամբ: Միաժամանակ, հոդվածի հեղինակների հիասթափությունն էր հարուցել Գազաուզիայում փետրվարի 2-ին անցկացված հանրաքվեների արդյունքների անտեսումը բարձրաստիճան հյուրի կողմից: Տարակուսանք էր առաջացրել նաև այցի ընթացքում Թուր-

քիայի Մեծ ազգային ժողովի նախագահի կողմից ինքնավարությանը ոչ բարոյական և ոչ էլ ֆինանսական աջակցության չցուցաբերումը:

Չնայած վերոնշյալին, ընդհանուր առմամբ, Գազաուզիայի ղեկավարությունը գրեթե մշտապես արտահայտել է իր ընդգծված համակրանքը Անկարայի նկատմամբ՝ Թուրքիային անվանելով բարեկամ երկիր, իսկ թուրքերին՝ եղբայրական ժողովուրդ, շեշտելով Անկարայի հանգուցային դերը թյուրքական աշխարհի պահպանման և ամրապնդման գործում: Այս առումով հատկանշական էր Ստամբուլի «Այդին» համալսարանին առընթեր Անվտանգության և ռազմավարության կենտրոնի կողմից կազմակերպված Միջազգային անվտանգությանն և ռազմավարությանը նվիրված առաջին կոնգրեսի ամբիոնից Գազաուզիայի ղեկավար Մ.Ֆորմուզալի 2013 թ. մարտի 25-ին արված ներքոհիշյալ հայտարարությունը. «Թուրքիան շնորհիվ իր ներուժի թյուրքական աշխարհում հանգուցային դեր է խաղացել ու կխաղա: Նրա ներուժը միշտ օբյեկտիվորեն աշխատել է թյուրքական աշխարհի մնացած մասի պահպանման և ամրապնդման ուղղությամբ, ինչի համար Թուրքիան արժանի է ողջ թյուրքական աշխարհի շնորհակալությանը»: Գազաուզիայի ղեկավարն իր այս միտքը զարգացրեց 2013 թ. ապրիլի 11-ին Ստամբուլում կայացած Եվրասիական տնտեսական համաժողովում նշելով, թե թյուրքական աշխարհը բազմաթիվ աշխարհի համակարգում պետք է դառնա կարևոր ինտեգրացիոն կենտրոն՝ մանավանդ որ տարածաշրջանի առաջատար երկրներ Թուրքիան, Ղազախստանը և Ադրբեջանը իրենց քաղաքականությամբ ընտրություն են կատարում այդ համակարգի օգտին, իսկ Գազաուզիան խիստ շահագրգռված է ինտեգրվել թյուրքական տարա-

ծությանը: Միաժամանակ, Մ. Ֆորմուզալը որպես բազմաբևեռ համակարգի միջազգային կայունության հիմք հանդիսացող այլ աշխարհաքաղաքական նախագծեր նշեց ԵՄ-ն ու ԵվրԱզԷՍ-ը: Այս ֆոնի վրա պատահական չէր, որ 2013 թ. հունիսի 19-ին Գագաուզիայի գործադիր կոմիտեն Թուրքիայում ստեղծված լարված իրավիճակի կապակցությամբ հանդես եկավ հայտարարությամբ, որի մեջ, մասնավորապես, նշվում էր, թե հակակառավարական զանգվածային ելույթները Ստամբուլում ոչ բարենպաստ ազդեցություն են թողնում երկրի վարկանիշի վրա՝ սպառնալիքի տակ դնելով նրա քաղաքական ու տնտեսական կայունությունը: Մինչդեռ, ըստ Կոմրատի, պաշտոնական Անկարային է պատկանում տարածաշրջանային անվտանգության պահպանման կարևոր դերը, ուստի նրա հետ սերտ տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններ զարգացնող թյուրքական աշխարհի բոլոր երկրներն ու տարածաշրջանները շահագրգռված են ոչ կոնֆլիկտային ու հանդարտ Թուրքիայով: Նույն օրը Գագաուզիայի վարչական կենտրոնում՝ «Թուրքիան ժողովրդավարական պետություն է», «վարչապետ Էրդողանը թյուրքական աշխարհի առաջնորդն է» և նմանատիպ այլ կարգախոսներով կազմակերպվեց ցույց՝ ի պաշտպանություն Թուրքիայի կառավարության:

Ի նշան Թուրքիայի կառավարության հետ համերաշխության, 2013 թ. հուլիսին Գագաուզիայի բաշկան Մ.Ֆորմուզալ այցելեց, այդ երկիր, ուր Անկարայի հետ պայմանավորվածություններ ձեռք բերեց միջտարածաշրջանային կապերի հաստատման և Գագաուզայում սոցիալական նշանակության ենթակառուցվածքային նախագծերի համատեղ իրականացման վերաբերյալ: Ընդ որում, ուշագրավ էր, որ տվյալ այցից անմիջապես հետո,

Կոմրատը դիմեց Քիշնևին՝ Մոլդովայի և արտասահմանյան երկրների միջև գոյություն ունեցող բոլոր միջկառավարական հանձնաժողովների կազմում Գազաուզիայի ներկայացուցչությունն ապահովելու պահանջով (ինքնավար կազմավորումը ներկայացված էր միայն մոլդովա-թուրքական միջկառավարական հանձնաժողովում):

2014 թ. օգոստոսի 28-ին Թուրքիայի նախագահ ընտրվելու կապացությամբ, Ռ.Թ. Էրդողանին առաջիններից մեկը շնորհավորեց Գազաուզիայի ղեկավարությունը, որի ուղերձում, մասնավորապես, ընդգծվում էր թուրք և գազաուզ ժողովուրդների միջև գոյություն ունեցող ավանդական ջերմ, բարեկամական հարաբերություններն ու բարձր էր գնահատվում Թուրքիայի կողմից ինքնավարությանը ցուցաբերվող մշտական աջակցությունը:

2014 թ. հոկտեմբերի երրորդ տասնօրյակում այցով Անկարայում գտնվող Գազաուզիայի խորհրդարանական պատվիրակությունը դիմեց Թուրքիայի ղեկավարությանը խնդրանքով՝ «ազդել Մոլդովայի ղեկավարության վրա, կապված Քիշնևի կողմից Գազաուզիայի հատուկ իրավական կարգավիճակի մասին օրենքը հետևողականորեն չիրականացնելու հետ»: Դրա հետ մեկտեղ, պայմանավորվածություն ձեռքբերվեց Գազաուզիայի խնդիրներով միջազգային համաժողով անցկացնելու վերաբերյալ: Միաժամանակ, թուրքական կողմը խոստացավ Գազաուզիայում բացել 500 ուսումնական տեղով մոլդովա-թուրքական պետական վարժարան, որը ֆինանսավորվելու էր Անկարայի կողմից՝ երկրի նախագահ Ռ.Թ. Էրդողանի հովանու ներքո: Արժարժվեցին նաև թուրքական ֆինանսավորմամբ՝ Կոմրատում Գազաուզիայի Գործադիր կոմիտեի և Ժողովրդական ժողովի վարչական շենքի կառուցմանն ու սոցալ-տնտեսական այլ նա-

խագծերի իրականացմանն առնչվող հարցեր:

Գազաուզա-թուրքական ջերմ հարաբերությունների հերթական ակնբախ դրսևորումներից էր 2015 թ. ապրիլի սկզբին պաշտոնական այցով ՄՀ-ում գտնվող Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Մ.Չավուշօղլու ժամանումը Գազաուզիա, որտեղ նա, մասնավորապես, հայտարարեց. «Եկել եմ այցելելու մեր եղբայրներին: Մենք հպարտանում ենք Գազաուզիայի զարգացմամբ...Մենք ունենք ընդհանուր արմատներ, լեզու և մշակույթ: Հուսով եմ մեր հարաբերությունները միշտ կլինեն բարձր մակարդակի վրա»: Ի պատասխան՝ Գազաուզիայի նորընտիր բաշկան Ի. Վլախը շեշտեց, թե «Թուրքիան եղել է, կա և կլինի մեր գործընկերն ու որոշակի կամուրջը Քիշնևի և Կոմրատի միջև համագործակցության ծավալման համար»: Այս ֆոնի վրա անսպասելի էր Մոլդովայում իր դիվանագիտական առաքելությունն ավարտող Թուրքիայի դեսպան Մ.Ս. Քարտալի 2016 թ. մայիսի վերջին քիշնևյան «Պանորամա» թերթին տրված հարցազրույցի ժամանակ արտահայտած միտքը, թե «խոսել գազաուզների նկատմամբ Թուրքիայի հատուկ վերաբերմունքի մասին չի կարելի, նրանք Մոլդովայի նույնանման քաղաքացիներ են, ինչպես և հանրապետությունում բնակվող մյուս բոլոր ազգությունները»: Թուրք դիվանագետի տվյալ հայտարարությունը Գազաուզիայում զարմանք և տարակուսանք առաջացրեց: Մինչդեռ վերլուծաբանների կարծիքով՝ Քարտալի խոսքերը ոչ թե իրականությունն էին արտահայտում, այլ դրանք թուրքական ուղղությամբ տարվող աշխատանքների թուլացման վերաբերյալ ինքնավարության ղեկավարությանը հասցեագրված յուրահատուկ ազդանշան էին: Մանավանդ որ պաշտոնական Կոմրատը Ռուսաստանին ևս դիտարկելով որպես գազաուզների ապագա գոյատևումն ապահո-

վող երաշխավոր-երկիր, վերջին շրջանում ավելի էր սերտացրել հարաբերությունները Մոսկվայի հետ, ինչի շնորհիվ, ըստ Գազաուզիայի ղեկավարության, ինքնավարությունը կարող էր թյուրքական և սլավոնական աշխարհների գործընկերության մոդել դառնալ: Թերևս դրան էին նպատակաուղղված Գազաուզիայի ղեկավար Ի. Վլախի 2016 թ. հունիսի երկրորդ տասնօրյակում Անկարա կատարած այցելությունը, որի ընթացքում նա հանդիպումներ ունեցավ Թուրքիայի նախագահ Ռ.Թ. Էրդողանի, վարչապետ Բ. Յիլդըրըմի և արտգործնախարար Մ. Չավուշօղլու հետ, ովքեր ինքնավար կազմավորման տնտեսության, կրթության, հեռուստահաղորդակցությունների և այլ ոլորտների զարգացմանը համակողմանի աջակցություն ցուցաբերելու իրենց երկրի պատրաստակամությունը հայտնեցին: Մոլդովայի և Թուրքիայի միջև տնտեսական համագործակցության միջկառավարական հանձնաժողովի նիստին մասնակցելու նպատակով, 2016 թ. դեկտեմբերի կեսին կրկին Անկարայում գտնվող Գազաուզիայի բաշկանը հերթական անգամ հանդիպեց Թուրքիայի նախագահ Ռ.Թ. Էրդողանի հետ, որի ընթացքում քննարկվեցին 2016 թ. հունիսյան հանդիպման ժամանակ ձեռքբերված պայմանավորվածությունների իրականացման ընթացքին առնչվող հարցեր:

Գազաուզաթուրքական հարաբերություններում խոշոր իրադարձություն էր 2017 թ. մայիսի 5-6-ը այցով Մոլդովայում գտնվող Թուրքիայի վարչապետ Բ. Յիլդըրըմի մասնակցությունը (ՄՀ նախագահ Ի. Դոդոնի և վարչապետ Պ. Ֆիլիպի ուղեկցությամբ) Կոմրատում անցկացվող Գազաուզների 4-րդ համաշ-

խարհային կոնգրեսին¹⁴, որին մասնակցում էր 550 մարդ՝ աշխարհի 20 երկրներից: Թուրքիայի վարչապետն իր ելույթում, մասնավորապես, հայտարարելով, թե «Անկարան շարունակելու է լայն աջակցություն ցուցաբերել եղբայրական գազաուղ ժողովրդին», հավելեց, որ «Գազաուղիան հոգևոր կամուրջ է Թուրքիայի և Մոլդովայի միջև»: Զարգացնելով իր միտքը նա նշեց. «մենք կարծում ենք, որ ինքնավարության զարգացումը Մոլդովայի շրջանակներում շատ կարևոր է: Մենք պատրաստ ենք օգնություն ցուցաբերել, ինչպես Մոլդովային, այնպես էլ Գազաուղիային»: Իր հերթին ինքնավար կազմավորման ղեկավար Ի. Վլախը դիմելով թուրք բարձրաստիճան հյուրին հայտարարեց՝ «մենք խոսում ենք մի լեզվով, հասկանում ենք միմյանց: Մեր զգացմունքները փոխադարձ են, մեր ժողովուրդը դա զգում է, հարգում և շնորհակալություն է հայտնում Ձեզ»:

Հատկանշական է, որ Կոմրատը, Թուրքիայի հետ ծավալվող բարեկամական հարաբերությունների ֆոնի վրա, կարևորում է նաև Ադրբեջանի հետ համագործակցության զարգացումը: Այսպես, 2014 թ. «Publika. az» ադրբեջանական կայքին տրված հարցազրույցում Գազաուղիայի բաշկան Մ.Ֆորմուզալը ընդգծելով Թուրքիայի և Ադրբեջանի նախկին նախագահներ Ս. Դեմիրելի և Հ. Ալիևի¹⁵ ունեցած մեծ ներդրումը 1994 թ. Գազաուղիայի ինքնավարության կարգավիճակով Մոլդովայի կազմի մեջ մտնելու գործում, որով և կարգավորվեց մոլդովա-գազաուղյան հակամարտությունը, շեշտեց, թե «այսօր էլ Կոմրատը Բաքվից և Անկարայից սպասում է, որպեսզի նրանք դառնան անկախ Մոլ-

¹⁴ 2006 թվականից ի վեր՝ Գազաուղիայի մայրաքաղաք Կոմրատում երեք տարին մեկ անգամ անց է կացվում Գազաուղների համաշխարհային կոնգրես, որին մասնակցում են գազաուղներ գրեթե ամբողջ աշխարհից:

¹⁵ Կոմրատի «Փառքի ծառուղում» տեղադրված է նաև Հ. Ալիևի հուշարձանը:

դովայի կազմում Գագաուզիայի ինքնավարության պահպանման պաշտոնական երաշխավորներ»։ Ուշագրավ էր, որ հիշյալ հարցազրույցի ժամանակ, պատասխանելով Ղարաբաղյան հակամարտության նկատմամբ իր ունեցած դիրքորոշման մասին հարցին, Մ.Ֆորմուզալը, մասնավորապես նշել էր, թե առաջին հերթին կարգավորման գործում հանգուցային դեր պետք է խաղան հենց հակամարտող կողմերը, իսկ միջազգային ընկերակցության դերը պետք է սահմանափակվի զուտ բանակցային գործընթացի համար պայմանների ստեղծմամբ, երկրորդ՝ նա տարածքային վեճերի խաղաղ կարգավորման տարբերակի սկզբունքային կողմնակից է և երրորդ՝ Մուղովայի կազմում Գագաուզիայի ինքնավարության ստեղծումը դիտարկելով որպես տարածքային հակամարտության խաղաղ կարգավորման հազվագյուտ դեպք, Մ. Ֆորմուզալն այն համարում էր մեծ նվաճում, որը կարելի է դարձնել հաջող մոդել նման խնդիրներն ամբողջ աշխարհում լուծելու համար։ Ըստ նրա՝ հենց այդ սկզբունքների և գաղափարների շրջանակներում պետք է դիտարկվեին Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի լուծման հեռանկարները։

Ինչպես տեսնում ենք Գագաուզիայի նախկին ղեկավարի կողմից առաջ քաշված սկզբունքներն ու գաղափարները հիմնականում համահունչ էին ադրբեջանական դիրքորոշման հետ։ Ուստի օրինաչափ էր, որ Գագաուզիայի հաջորդ բաշկան Ի. Վլախը Թուրք-ադրբեջանական բիզնեսի ընկերության պատվիրակության հետ 2017 թ. փետրվարին Կոմրատում կայացած հանդիպման ժամանակ¹⁶ ընդգծելով Թուրքիայի առառաձնահա-

¹⁶ Թուրք-ադրբեջանական բիզնեսի ընկերության պատվիրակությունը Գագաուզիայում էր գտնվում Թուրքիայի Էկոնոմիկայի նախարարի հանձնարարությամբ՝ փոխադարձ առևտրի և ներդրումների համար տնտեսության առավել ընդունելի

տուկ դերը ինքնավար կազմավորման սոցիալ-տնտեսական ոլորտի զարգացման գործում, շեշտեց նաև, որ «Ադրբեջանը միջազգային ասպարեզում և թյուրքական աշխարհում Գազուզիայի կարևոր գործընկերներից է»: Նշենք, որ Գազաուզիայի ղեկավարները պարբերաբար այցելում էին Ադրբեջան:

Այսպիսով, Գազաուզիան թյուրքական աշխարհի երկրների, հատկապես ԹՀ-ի հետ բարեկամական հարաբերությունների զարգացմամբ փորձում է նրանց օգնությամբ իր տեղը գտնել ժամանակակից աշխարհում: Իր հերթին Անկարան ամեն կերպ ծառայում է հնարավորինս մեծացնել իր ազդեցությունը ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունեցող այդ տարածաշրջանում, ինչը չէր կարող չանհանգստացնել տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական մեկ այլ գլխավոր ակտորին՝ Ռուսաստանին:

2. Գազաուզիան և Ռուսաստանը

Գազաուզները պատմականորեն բավականին լոյալ են տրամադրված Ռուսաստանի հանդեպ, քանի որ, թե Ռուսական կայսրության և թե ԽՍՀՄ կազմում հայտնվելու ժամանակներում հիմնականում դրական փորձ էին ստացել, ի տարբերություն Ռումինիայի և անկախ Մոլդովայի սահմանների մեջ գտնվելու շրջաններում: Դեռևս 1990-ականներից գազաուզ առաջնորդները հայտարարում էին, թե առանց Ռուսաստանի օգնության «Գազաուզիան կարող էր անհետանալ»: Ուստի պատահական

ճյուղերի ուսումնասիրության նպատակով: Այցի շրջանակում Գազաուզիայի և Թուրք-ադրբեջանական բիզնեսի ընկերության միջև ստորագրվեց համագործակցության մասին հուշագիր:

չէ, որ Կոմրատը, ինչպէս Թուրքիային, Ռուսաստանին ևս դիտարկում է որպէս գազաուղների ապագա գոյատուումն ապահովող երաշխավոր-երկիր: Վերլուծաբանների կարծիքով՝ նման մոտեցմամբ Գազաուղիան փորձում է իր վրա բեռեղ միջազգային հանրության ուշադրությունը և պաշտպանվել իր ինքնավարության սահմանափակմանը նպատակաուղղված պաշտոնական Քիշնևի ոտնձգություններից: Թերևս դրանով էր պայմանավորված նաև, որ 2013 թ. Գազաուղիայի ժողովրդական ժողովի կողմից հաստատված Գործադիր կոմիտեի նորացված կառուցվածքում նախատեսվեց նոր ստորաբաժանման՝ Արտաքին կապերի և հանրային կառավարման վարչության (այսպէս կոչված «գազաուղյան ԱԳՆ») հիմնում, որը զբաղվելու էր այլ պետությունների հետ միջտարածաշրջանային կապերի հաստատմամբ: Վերջինի գործունեության առաջնահերթություններից էին և թուրքական, և ռուսաստանյան ուղղությունները: Այս առումով, նշենք, որ, եթե Անկարան իր դիրքերը տարածաշրջանում փորձում էր ամրապնդել հիմնականում դեպի տնտեսական և կրթամշակութային ոլորտներն ուղղված ֆինանսական հոսքերի միջոցով, ապա Մոսկվան՝ քաղաքական ու տեղեկատվական ազդեցության մեծացման, ինչպէս նաև տնտեսական և հումանիտար կապերի ընդլայնման ճանապարհով: Արդեն իսկ 2014 թ. փետրվարի սկզբին ՌԴ մայրաքաղաքում Գազաուղիայի ղեկավար Մ. Ֆորմուզալի և Մոսկվայի մարզի նահանգապետի տեղակալ Յու. Օլեյնիկովի միջև կայացած հանդիպման ընթացքում արծարծվեցին երկու տարածաշրջանների միջև սոցիալ-տնտեսական և միջմշակութային համագործակցության զարգացմանը վերաբերող հարցեր: Նշյալ թվականի մարտին Գազաուղիայի բարձրաստիճան պաշտոնական պատվիրակությունը աշխա-

տանքային այցով եղավ Մոսկվայում: ՌԴ Պետդումայում և կառավարությունում տեղի ունեցած հանդիպումների ընթացքում քննարկվեցին Կոմրատում ՌԴ հյուպատոսության բացմանը, գազաուղական գինիների Ռուսաստան արտահանելու թույլատրմանը, ռուսաստանյան գազը գեղջ գնով ձեռք բերելուն առնչվող հարցեր: Արդյունքում, ռուսաստանյան կողմը ընդառաջելով Կոմրատի խնդրանքին, արդեն իսկ նույն ամսին պաշտոնապես թույլատրեց վերսկսել ինքնավար կազմավորման գինեգործական արտադրանքի մատակարարումները Ռուսաստան, մինչդեռ Մոլդովայի նկատմամբ կիրառվող «գինու էմբարգոն»¹⁷ Մոսկվայի կողմից չվերացվեց, առաջացնելով պաշտոնական Քիշնևի անթաքույց դժգոհությունը: Զուգընթաց, աշխատանքներ էին տարվում նաև ռուս-գազաուղյան միջխորհրդարանական շփումների ծավալման և միջտարածաշրջանային համագործակցության ընդլայնման ուղղությամբ: 2014 թ. ապրիլի երրորդ տասնօրյակի սկզբին Գազաուղիայի բաշկանի և ՌԴ Պետդումայի նախագահ Ս. Նարիշկինի միջև Մոսկվայում կայացած հանդիպման ընթացքում արծարծվեցին Գազաուղիայի Ժողովրդական Ժողովի և Պետդումայի միջև համագործակցության հեռանկարներին առնչվող հարցեր, իսկ հունիսի կեսին Սանկտ Պետերբուրգում, նահանգապետ Գ.Պոլտավչենկոն և Գազաուղիայի ղեկավար Մ. Ֆորմուզալը ստորագրեցին տնտեսության,

¹⁷ Քիշնևի կողմից հաստատված մորեն «եվրախնտեգրման» ուղեգծի որդեգրումից հետո, Ռուսաստանը տարբեր բնագավառներում Մոլդովայի վրա սկսեց ճնշումներ գործադրել: Արգելվեց մոլդովական մսամթերքի, մրգերի և պտուղ-բանջարեղենային պահածոների արտահանումը Ռուսաստան, մաքսատուրքեր սահմանվեցին Մոլդովայից ներկրվող ցորենի, եգիպտացորենի, շաքարի, ալկոհոլային խմիչքների, կահույքի և որոշ այլ ապրանքների վրա, ինչպես նաև շարունակվում էր գործել նաև մոլդովական ալկոհոլային խմիչքների մատակարարումների վրա դեռևս 2013թ. սկսվածներից մտցված արգելքը:

կրթության, մշակույթի և առողջապահության բնագավառներում համագործակցության մասին համաձայնագիր: ՌԴ հետ կապերի ակտիվացմանն էր նպատակաուղղված 2014 թ. հուլիսին Գագաուզիայի Ժողովրդական Ժողովի կողմից Մոսկվայում ինքնավար կազմավորման պաշտոնական ներկայացուցչի նշանակումը: 2015 թ. փետրվարին Մոսկվայի մարզի կառավարությունն ու Գագաուզիայի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման գործադիր կոմիտեն ստորագրեցին համաձայնագիր առևտրատնտեսական, գիտատեխնիկական և մշակութային համագործակցության մասին: Նույն թվականին նման փաստաթղթեր ստորագրվեցին նաև Կրասնոդարի երկրամասի, Թաթարստանի, իսկ 2016 թ.՝ Պսկովի մարզի հետ: Գագաուզիան, ընդհանուր առմամբ, համագործակցում է ՌԴ ավելի քան 10 տարածաշրջանի հետ՝ հիմնականում Ռուսաստան արտահանելով աշխատուժ և իր արտադրանքի զգալի մասը:

Ռուսաստանը ուշադրությամբ հետևում է Գագաուզիայում ծավալվող քաղաքական գործընթացներին, փորձելով վերջինների վրա ազդել դրանք իր շահերին ծառայեցնելու նպատակով: 2015 թ. մարտի սկզբին ՌԴ Դաշնության խորհրդի նախագահ Վ. Մատվիենկոն ընդունելով Գագաուզիայի բաշկանի ընտրություններում որպես անկախ թեկնածու առաջադրված, Մոսկվայի հովանավորությունը վայելող Ի. Վլախին, նրան մաղթեց համոզիչ հաղթանակ՝ ինքնավարության ղեկավարի առաջիկա ընտրություններում: Միայն մարտի երկրորդ շաբաթվա ընթացքում Մոլդովա, մասնավորապես Գագաուզիա այցելեցին ՌԴ պետական դոմայի 5 պատգամավոր, որոնք, ըստ էության, հիմնականում զբաղվում էին Ի. Վլախի օգտին բացահայտ քարոզչության ծավալմամբ: Պաշտոնական Քիշնևն այդ ամենը որակելով որ-

պես միջամտություն ՄՀ ներքին գործերին, արգելեց «ռուսաստանցի պատգամավորների պաշտոնական այցերից դուրս» մուտքը Մոլդովա: Արգելվեց նաև Համառուսաստանյան պետական հեռուստատեսային և ռադիոհեռարձակային ընկերության թղթակցի մուտքը Մոլդովա, ով պետք է լուսաբաներ Գազաուզիայի ղեկավարի (բաշկանի) մարտի 22-ին կայանալիք ընտրությունները: Ի պատասխան՝ ՌԴ ԱԳՆ-ը մարտի 20-ին հանդես եկավ հայտարարությամբ, որում ՄՀ իշխանությունների այդ քայլերը գնահատեց որպես խոսքի ազատության ապահովման միջազգային պարտավորությունների խախտման «վրդովեցուցիչ և աղաղակող» փաստեր: Սակայն ՄՀ իշխանությունները հետագայում ևս շարունակում էին արգելել ՌԴ ՋԼՄ-ների ներկայացուցիչների մուտքը Մոլդովա, իսկ ապրիլի 9-ին երկրի խորհրդարանը Ընտրությունների մասին Օրենսգրքում լրացումներ մտցրեց՝ արգելելով ՄՀ տարածքում օտարերկրյա քաղաքացիների ցանկացած ձևով նախընտրական քարոզարշավին մասնակցելը:

Չնայած Քիշնևի գործադրած ջանքերին, Մոսկվան յուրաքանչյուր հարմար առիթ օգտագործում էր Գազաուզիայում իր քաղաքական ազդեցությունը ուժեղացնելու համար: Այս առումով ուշագրավ էր 2015 թ. աշնանը Սիրիայում Թուրքիայի կողմից ռուսաստանյան ռազմական ինքնաթիռի խոցման հետևանքով ռուս-թուրքական հարաբերությունների կտրուկ վատթարացման ֆոնի վրա, «Արդար Ռուսաստան» քաղաքական կուսակցության առաջնորդ Ս. Միրոնովի նոյեմբերյան հրատապ այցը Կոմրատ: Ըստ վերլուծաբանների՝ տվյալ քայլով Կրեմլը փորձելով տարածաշրջանում Անկարայի նկատմամբ առավելություն ձեռք բերել, գազաուզներին հիշեցնում էր նրանց նկատ-

մամբ Ռուսաստանի «տաժած սիրո» և բախտի քմահաճույքին չթողնելու իր մտադրության մասին, ինչի վկայությունն էր տվյալ այցի շուրջ ստեղծված տեղեկատվական իրարանցումը, որն ուղեկցվում էր ԵԱՏՄ-ին անդամակցելու Գազաուզիայի բնակչության ճնշող մեծամասնության ցանկության մասին պարտադիր հիշեցումներով: Իր հերթին Կոմրատը, ռուս-թուրքական հակամարտության ծագման առաջին իսկ օրվանից չեզոք դիրքորոշում որդեգրելով, երկու երկրների միջև հարաբերությունների արագ կարգավորման հույս հայտնեց:

Ի. Վլախի Գազաուզիայի բաշկան ընտրվելուց հետո ռուս-գազաուզյան շփումներն ավելի հարաշարժ բնույթ ստացան: Մասնավորապես, 2017 թ. հունիսի 11-13-ը Սանկտ Պետերբուրգի նահանգապետ Գ. Պոլտավչենկոյի գլխավորությամբ Գազաուզիայում էր գտնվում ՌԴ հյուսիսային մայրաքաղաքի պատվիրակությունը, որը մասնակցեց Կոմրատի պետական համալսարանում կայացած Սանկտ Պետերբուրգի և Գազաուզիայի միջև համագործակցության հարցերին նվիրված համաժողովին: Պատվիրակության անդամները հանդիպումներ ունեցան նաև ինքնավարության բաշկան Ի. Վլախի, Գործկոմի անդամների և Ժողովրդական ժողովի պատգամավորների հետ: Ստորագրվեց տնտեսության, կրթության և սպորտի բնագավառներում միջտարածաշրջանային համագործակցության մասին փաստաթղթերի փաթեթ:

Հատկանշական էր, նաև, որ ռուս-մոլդովական երկկողմ հարաբերություններում հաճախակի ծագող լուրջ հակասությունների հանգեցնող հարցերում, Կոմրատը հիմնականում հանդես էր գալիս Մոսկվայի դաշնակցի դիրքերից: Այսպես, 2017 թ. հունիսին Գազաուզիայի բաշկան Ի. Վլախը մտահոգություն և ափ-

սոսանք հայտնեց քարոզչության դեմ պայքարի պատրվակով Մոլդովայում «հակառուսական գրաքննություն» մտցնելու իշխող Դեմոկրատական կուսակցության մտադրության կապակցությամբ: Այդ համատեքստում նա ՄՀ խորհրդարանում ինքնավարությունը ներկայացնող պատգամավորներին կոչ արեց չաջակցել տվյալ օրենսդրական նախագծին և բոլոր ջանքերը ներդնել այն օրակարգից հանելու համար:

Նույն թվականի օգոստոսի սկզբին ինքնավարության ղեկավարը կտրուկ անհամաձայնություն հայտնելով ՌԴ փոխվարչապետ Դ. Ռոզոզինին «անցանկալի անձ» հայտարարելու ՄՀ կառավարության որոշման վերաբերյալ¹⁸, հայտարարեց, թե կենտրոնական իշխանությունների կողմից ռուս-մոլդովական գործընկերության դեմ որդեգրած քաղաքականությունը չի արտացոլում Գազաուզիայի բնակչության և ամբողջ մոլդովական հասարակության իրական վերաբերմունքը բարեկամ ռուսաստանյան ժողովրդի և ՌԴ ղեկավարության հանդեպ: Նա հույս հայտնեց, թե Մոսկվայի պատասխան քայլերը չեն անդրադառնա Ռուսաստանի տարածքում ժամանակավորապես կամ մշտապես բնակվող Մոլդովայի քաղաքացիների վրա: Միաժամանակ, գազաուզյան հասարակայնության մի խումբ ներկայացուցիչներ, որոնց թվում ինքնավարության նախկին բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, Քիշնևի վերոնշյալ որոշումը քննարկելու նպատակով, Գազաուզիայի ժողովրդական ժողովից պահանջեցին հրավիրել ինքնա-

¹⁸ ՄՀ կառավարությունը օգոստոսի 2-ին Ռուսաստանի փոխվարչապետ, Մերձդնեստրի հարցով ՌԴ նախագահի հատուկ ներկայացուցիչ, Մոլդովայի և Ռուսաստանի միջև տնտեսական համագործակցության միջկառավարական հանձնաժողովի համանախագահ Դ. Ռոզոզինին՝ ՄՀ և նրա ղեկավարության հասցեին վիրավորական արտահայտություններ թույլ տալու կապակցությամբ, հայտարարեց «անցանկալի անձ»:

վար կազմավորման բոլոր մակարդակների և նստաշրջանների պատգամավորների համագումար:

2017 թ. դեկտեմբերի 8-ին Ի. Վլախը հայտարարեց, թե, չնայած նախօրեին երկրի հեռուստատեսությամբ և ռադիոյով ռուսաստանյան նորությունների ու տեղեկատվա-վերլուծական ծրագրերի հեռարձակումներն արգելելու վերաբերյալ ՄՀ խորհրդարանի ընդունած օրենքին, ինքնավար կազմավորումում լրիվ ծավալով շարունակվելու են հեռարձակվել ՌԴ հեռուստաընկերությունների նշյալ ծրագրերը: Ըստ Գազուլիայի ղեկավարի՝ տվյալ որոշումն ուղղակիորեն խախտում է տեղեկատվությանը հասանելի լինելու Մոլդովայի քաղաքացիների իրավունքները, հատկապես ոտնահարելով ռուսալեզու լսարանի և Գազաուլիայի բնակչության շահերը: Միաժամանակ նա ընդգծեց թե երևակայական «տեղեկատվական սպառնալիքի» կարգախոսի ներքո¹⁹ պայքար է տարվում ռուսաց լեզվի և «Մոլդովայում Ռուսաստանի ունեցած մեծ հեղինակության դեմ»:

2018 թ. մարտի վերջին Գազաուլիայի ժողովրդական ժողովը քննադատեց ՌԴ երեք դիվանագետի Մոլդովայից արտաքսելու վերաբերյալ երկրի կառավարության որոշումը, որը Բիշնևը դիտարկում էր որպես ռուսաստանյան հատուկ ծառայությունների նախկին աշխատակցին և նրա դստերը անգլիական Սոլսբերի քաղաքում թունավորելու մեջ Մոսկվային մեղադրող Մեծ Բրիտանիայի և այլ «եվրոպական գործընկերների» հետ համերաշխության դրսևորում:

Տվյալ ֆոնի վրա բնական էր, որ 2018 թ. մարտի 18-ին կայացած ՌԴ նախագահական ընտրությունների ժամանակ Գա-

¹⁹ Մոլդովայում իշխող Դեմոկրատական կուսակցությունը հայտարարեց, թե դա նշանակում է «պայքար ռուսական քարոզչության դեմ»:

գաուզիայի ընտրական տեղամասում քվեարկած շուրջ 1200 ընտրողների 97%-ը ձայնը տվել էր Վ. Պուտինի օգտին: Ռուսաստանի նախագահ ընտրվելու կապակցությամբ վերջինիս հասցեագրված շնորհավորական ուղերձում, ինքնավարության բաշկան Ի.Վլախը այդ հաղթանակը բնութագրեց որպես բարձր վստահության դրսևորման վառ օրինակ:

Այսպիսով, Մոսկվայի և Անկարայի միջև հավասարակշռության պահպանման քաղաքականությամբ Գազաուզիան փորձում է ձեռք բերել միջազգային հեղինակություն Քիշնևի ճնշումներից հնարավորինս խուսանավելու համար: Ռուսաստանն իր հերթին առաջնորդվելով սեփական աշխարհաքաղաքական շահերով ամեն կերպ ձգտում է մեծացնել իր ազդեցությունը տվյալ տարածաշրջանում՝ ի հակակշիռ Թուրքիայի:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ելնելով մեր ուսումնասիրության արդյունքներից կարող ենք արձանագրել, որ ի տարբերություն ԽՍՀՄ փլուզման հետևանքով հետխորհրդային տարածքում ծագած ղարաբաղյան, մերձդնեստրյան, աբխազական և հարավօսեթական խնդիրների, Գագաուզյան հարցը չի ստացել միջազգային լայն հնչեղություն և ըստ էության, մնում է «ստվերում»: Դա ինչ որ չափով պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Գագաուզիայի հարցի շուրջ ծավալվող իրադարձությունները նշյալ հակամարտությունների նման չեն ուղեկցվել կողմերի միջև լայնածավալ արյունալի բախումներով ու մարդկային մեծաթիվ զոհերով և այն լուծում է ստացել է խաղաղ ճանապարհով՝ Մոլդովայի միասնականության պահպանման սկզբունքի հիման վրա: Սակայն Մոլդովայի խորհրդարանի 1994 թ. ընդունած Գագաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը հիմնականում արտաքին ճնշման ներքո Քիշնևի և Կոմրատի միջև մեծ դժվարությամբ ձեռքբերված փոխզիջում էր: Ըստ էության, այդ ժամանակից ի վեր, կենտրոնի և ինքնավարության միջև լիարժեք երկխոսություն չի ծավալվել: Գագաուզիայի հիմնական դժգոհությունը Մոլդովայից երկար տարիներ մնում է նույնը՝ ինքնավարության լիազորությունների ոչ բավարար ամրագրումը երկրի սահմանադրության մեջ, ինչի հետևանքով Գագաուզիայի հատուկ կարգավիճակի մասին օրենքը լիարժեք չի գործում: Փաստորեն Կոմրատի և

Քիշնևի միջև առկա հակասություններն առավելապես պայմանավորված են մոլդովա-գազաուզյան հակամարտության կարգավորման իրավական անավարտությամբ: Ընդունելով նշյալ օրենքը Մոլդովան փաստորեն ճանաչել էր տարածաշրջանի բնակիչների քաղաքական, մշակութային և այլ իրավունքները, ինչը գազաուզյան հարցի լուծման մեջ ամենազգալի և գլխավոր քայլն էր: Սակայն ճանաչելով գազաուզների իրավունքներն ու լիազորությունները Քիշնևը իր վրա չէր վերցրել դրանց պահպանման պարտավորությունները: Ուստի, ըստ էության, տվյալ խնդրի լուծումը գտնվում է իրավական դաշտում: Սակայն դրա կարգավորմանը մեծապես խոչընդոտում է փոխադարձ անվստահության հետևանքով կողմերի մեջ արմատավորված «եթե մեկն ինչ-որ բան ստանում է, ապա մյուսն անպայման կորցնում է» մոտեցումը: Այդ տրամաբանությունից ելնելով, Գազաուզիայի լիազորությունների ընդլայնման ուղղությամբ ցանկացած նախաձեռնություն Քիշնևի կողմից ընկալվում է որպես անջատողականության դրսևորում: Մյուս կողմից Գազաուզիայի կարգավիճակը կանոնակարգող օրենսդրության արդիականացմանը նպատակաուղղված կենտրոնական իշխանությունների յուրաքանչյուր առաջարկություն Կոմրատը դիտարկում է որպես ինքնավար կազմավորման իրավունքները կրճատելու կամ ինքնավարությունը վերացնելու փորձ: Կողմերի միջև վստահության նման ցածր մակարդակը, բնականաբար, հանգեցնում է մշտական լարվածության առկայության, որին գումարվում է նաև տարածաշրջանում բարդ միջազգային իրավիճակը, պայմանավորված աշխարհաքաղաքական դրդապատճառներով տարբեր արտաքին ակտորների այստեղ ունեցած իրարամերժ շահերով: Գազաուզիան գտնվելով Ուկրաինայի, Մոլդովայի և Ռումինիայի

աշխարհագրական և պատմամշակութային սահմանների ծայրակցատեղում, Մերձդնեստրի օրինակով որոշել է գնալ իր հատուկ ուղիով, որն առաջացնում է Քիշնևի, Կիևի և Բուխարեստի անհանգստությունը, քանի որ բացի Ռուսաստանի ռազմական հենարան հանդիսացող Տիրասպոլից, նրանք տարածաշրջանում ռուսամետ Կոմրատին ևս դիտարկում են որպես անջատողականության պոտենցիալ աղբյուր, մանավանդ որ 90-ականների սկզբի Մերձդնեստրյան ռազմական հակամարտության ժամանակ գազաուղները բացահայտ հանդես էին գալիս Տիրասպոլի կողմից: Այսօր ևս նրանք անթաքույց համակրում են Մերձդնեստրին և կտրուկ մերժում Բուխարեստի կողմից առաջ քաշվող «Մեծ Ռումինիայի» ստեղծման գաղափարը (Գազաուզիայի իշխանությունները բազմիցս նախազգուշացրել են, որ Ռումինիայի հետ Մոլդովայի միավորման դեպքում ինքնավար կազմավորումը դուրս կգա վերջինիս կազմից), ինչպես նաև որոշակի ազդեցություն ունեն Օդեսայի մարզում համահավաք բնակվող իրենց ազգակիցների վրա: Այս ֆոնի վրա ուշագրավ է, որ ըստ որոշ մոլդովական փորձագետների՝ Գազաուզիան վեր է ածվել ռուսաստանյան անկլավի: Ուստի հատկանշական է, որ վերջին շրջանում գազաուզյան հարցը շարունակաբար բորբոքվում է արևմտյան ՁԼՄ-ների կողմից, որոնք գազաուղներով բնակեցված տարածքը անվանում են «ռազմավարական ճնշման կետ» և ամեն կերպ ընդգծում ռուսամետ Գազաուզիայի Մոլդովայի եվրաինտեգրման ճանապարհին խոչընդոտ հանդիսանալը: Դրանով փաստորեն ակնարկ է արվում, որ Քիշնևը եվրատլանտյան գոտուն կարող է ինտեգրվել ոչ այլ քան իր կամքին չենթարկվող Կոմրատի վրա ուժային ճնշում գործադրելով: Այս ամենը վկայում է, որ Գազաուզիան կարևոր նշանակություն է

ձեռք բերել նաև Արևմուտքի և Ռուսաստանի հարաբերությունների համատեքստում: Ի տարբերություն Արևմուտքի, Ռուսաստանն ու Թուրքիան, ելնելով իրենց աշխարհաքաղաքական շահերից շահագրգիռ են Գազաուզիայի ինքնավար կազմավորման գոյությամբ, քանի որ վերջինս լինելով, ինչպես «Ռուսական աշխարհի», այնպես էլ թուրքերի մոտ արմատավորված «Օսմանյան կայսրության» գաղափարի պտուղ, տարածաշրջանում հանդիսանում է իր հովանավորներ Մոսկվայի և Անկարայի ազդեցությունների պատվարը, հավասարապես ջերմ հարաբերություններ պահպանելով այստեղ մրցակցություն ծավալած վերջին երկուսի հետ: Նման հավասարակշիռ մոտեցում Կոմրատը դրսևորում է նաև ռուս-թուրքական հարաբերությունների սրման փուլերում՝ որդեգրելով չեզոք դիրքորոշում: Սակայն, ընդհանուր առմամբ, ելնելով ռուս-թուրքական հիմնականում բարեկամական հարաբերություններից քաղաքագետները Գազաուզիային անվանում են «Ռուսական աշխարհի թուրքական ամրոց»: Ուշագրավ է, որ գազաուզյան մի շարք փորձագետների համոզմամբ ինքնավար կազմավորման շահերը պետք է փնտրել հենց իր Գազաուզիայի, այլ ոչ թե նրա արտաքին քաղաքական կողմնորոշումների մեջ: Այս համատեքստում նրանք շեշտում են աշխարհաքաղաքականություն «խաղալու» փոխարեն, Կոմրատի կողմից ենթակառուցվածքները, կրթությունը, առողջապահությունը, մայրենի լեզուն, ազգային մշակույթը զարգացնելու անհրաժեշտությունը, քանի որ, ըստ այդ քաղաքագետների, ոչ եվրոպական և ոչ էլ եվրասիական ինտեգրումը չեն կարող հանդես գալ որպես Գազաուզիայի ինքնավարության գոյության արտաքին սպանալիք, մինչդեռ կազմավորման գոյության գլխավոր վտանգը Գազաուզերեն լեզվի վերացման, ինչպես նաև ինքնա-

վարության գործունեության ու զարգացման մեջ ազգային մշակույթի նսեմացման սպառնալիքն է:

Այսպիսով, գազաուղյան հարցը, ներքին և արտաքին իրավաքաղաքական ու ազգամշակութային գործոններով պայմանավորված, դեռևս հեռու է կողմերին բավարարող հիմնարար լուծումից:

ՍԿԶԲՆԱԴԲՅՈՒՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Փաստաթղթեր

- 1.1. Закон АТО Гагаузия о выборах в Народное Собрание (Халк Топлушу) Гагаузии (Гагауз Ери) от 15 января 1998 г. // Ведомости Народного собрания Гагаузии, Выпуск 8, N 25-XXV/I, 1998 г.
- 1.2. Закон Республики Молдова «Об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери)» от 23 декабря 1994 года, Кишинев, 2012.
- 1.3. Конституция Республики Молдова. Принята 29 июля 1994 года, Кишинев, 1995.

2. Հրապարակումներ

- 2.1. Ազիզբեկյան Ռ.Լ. Մերձդնեստրյան հակամարտությունը (պատմություն և արդիականություն), Երևան, 2016:
- 2.2. Ангели Ф. Гагаузская автономия. Люди и факты (1989-2005), Кишинев, 2010.
- 2.3. Банкова И.Д., Главчева А.Г. Русский язык в Гагаузии// Русский язык в тюрко-славянских этнокультурных взаимодействиях, Москва, 2005.
- 2.4. Батанова А. История демократических выборов в Молдавии (1990-1994) //«Комсомольская правда», 16. 10.2014.
- 2.5. Булгар С.С. История и культура гагаузов, Кишинев, 2006
- 2.6. Гагаузы объявили о создании своей республики и выходе из

- Молдовы // «Коммерсантъ Власть», N 33, 1990.
- 2.7. Гагаузы // Этноатлас Красноярского края, гл.редактор Рафиков Р.Г, Красноярск, 2008.
- 2.8. Гагаузия и Приднестровье: проблема Молдовской Конфедерации// «Политическая сфера», N 2, 2003.
- 2.9. Губогло М.Н. Гагаузы // Энциклопедия Народы и религии мира, Москва, 1998.
- 2.10. Губогло М.Н. Именем языка. Очерки этнокультурной и этнополитической истории гагаузов, Москва, 2006.
- 2.11. Губогло М.Н., Никогло Д.Е., Квилинкова Е. Н. Гагаузы //Серия: Народы и культуры, Москва, 2011.
- 2.12. Губогло М.Н. Русский язык в этнополитической истории гагаузов, Москва, 2004.
- 2.13. Гумилев Л.Н. От Руси к России, Москва, 2007.
- 2.14. Гросул В.Я. Гузенкова Т.С. Приднестровье: Молдавия. Современные тенденции развития. // Российская политическая энциклопедия, Москва, 2004.
- 2.15. Добров Л. Памятник Гагауз Ийери или КГБ против СССР, Комрат, 2007.
- 2.16. История и культура гагаузов, Кишинев, 2006.
- 2.17. История Республики Молдова. С древнейших времен до наших дней, Кишинев, 2002.
- 2.18. Кочанжи А. Языковой тупик// Коммерсант Plus, N 21, 01.06. 2007.
- 2.19. Лапти Б. Молдавия-Турция: нестыковка желаний и реалий, «Экон», 20.06.2008.
- 2.20. Никогло Д.Е. Система питания гагаузов в XIX-начале XX века, Кишинев, 2004.
- 2.21. Рождение Гагаузии: день за днем // «Столица Комрат»,

21.12.2008.

- 2.22. Стати В. История Молдовы, Кишинев, 2002.
- 2.23. Тисленко М.И. Гагаузы на распутье: Национальная идентичность как детерминант геополитического выбора // «Сравнительная политика», N 4 (21), 2015.
- 2.24. А. В. Шабашов «Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа», Одесса, 2002 г.
- 2.25. Языки народов СССР: в 5-ти томах. Тюркские языки, Т. 2, Москва, 1996.

3. Чаше-Էջերի նյութեր .

- 3.1. Васильевич А., Гулевич В. Киев, Кишинев и Бухарест-против Гагаузии, 16.06.2015-/http://www.fondsk.ru/news/2015/06/16/ki evkishinev-i-buharest-protiv-gagauzii-33857.html.
- 3.2. Васильевич А. Непокоренная Гагаузия в борьбе за свои права в составе Молдовы, 09.12.2017-/http://www.fondsk.ru/news/2017/12/09/nepokorennaja-gagauzija-v-borbe-za-svoi-prava-v-sostave-m oldovy-45226.html.
- 3.3. Денисов В. ЦИК Гагаузии обнародовал окончательные итоги референдума о будущей судьбе автономии. Международная панорама, 05.02.2014-/http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama /940951.
- 3.4. Коноваль М. Аналитик: В Гагаузии есть люди, всерьез рассматривающие отделение от Республики Молдова, 04.07.2017-/http://tribuna.md/ru/2017/07/14/analist-in-gagau zia-sun-oameni-care-examineaza-la-modul-serios-despinderea-ei-de-republika-mol dova/.
- 3.5. Сиркели М. Современные гагаузы. Исламская культура, 09.07.2011-/http://www.islaming.com/mda/culture/2261.

- 3.6. Славин В. Власти Гагаузии отказались играть роль марионетки Кишинева,
04.09.2011/<http://www.chaspik.info/bodynews/8297/4.htm>
- 3.7. Шоларь Е. Автономия для всех: как Кишиневу и Комрату отойти от «игры с нулевой суммой», 20.02.2017- /<https://gagauzmedia.md/newsid=1348/>.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	3
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ	
ԳԱԳԱՈՒՂՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԱԽԱԴԻՅԱԼՆԵՐԸ	
1. Գազաուզ ժողովրդի ծագումը	9
2. Գազաուզյան խնդրի նախապատմությունը	15
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ	
ԳԱԳԱՈՒՂՅԱՆ ՀԱՐՅԸ XX դ. ՎԵՐՋԵՐԻՆ	
1. Գազաուզիան «վերակառուցման» ժամանակաշրջանում (1985-1990 թթ.)	21
2. Գազաուզ-երի Ինքնավար-Տարածքային Կազմավորման ստեղծումը	29
ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ	
ԳԱԳԱՈՒՂԻԱՆ XXI դ. ՍԿԶԲՆԵՐԻՆ	
1. Հակասությունների խորացումը Քիշնևի և Կոմրատի միջև	38
2. Գազաուզյան հանրաքվեն	50
3. Մոլդովա-գազաուզյան դիմակայության նոր փուլը	56
4. Գազաուզիան Մոլդովայում 2014 թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո	61
5. Հակամարտության նոր դրսևորումներ Մոլդովայի և Գազաուզիայի միջև 2017-2018 թթ.	67
ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ	
ԳԱԳԱՈՒՂԻԱՆ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԵՎ ՌՈՒՍԼԱՍՏԱՆԻ	
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ԲԱԽՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ	
1. Գազաուզիան և Թուրքիան	81
2. Գազաուզիան և Ռուսաստանը	96
Վերջաբան	105
Սկզբնաղբյուրներ և գրականություն	110

ՌՈՒՐԵՆ ԼԵՆԴՐՈՒՇԻ ԱԶԻԶԵԿՅԱՆ
ԳԱԳԱՌՈՒԶՅԱՆ ՀԱՐՅԸ
(սլաւոնություն և արդիականություն)

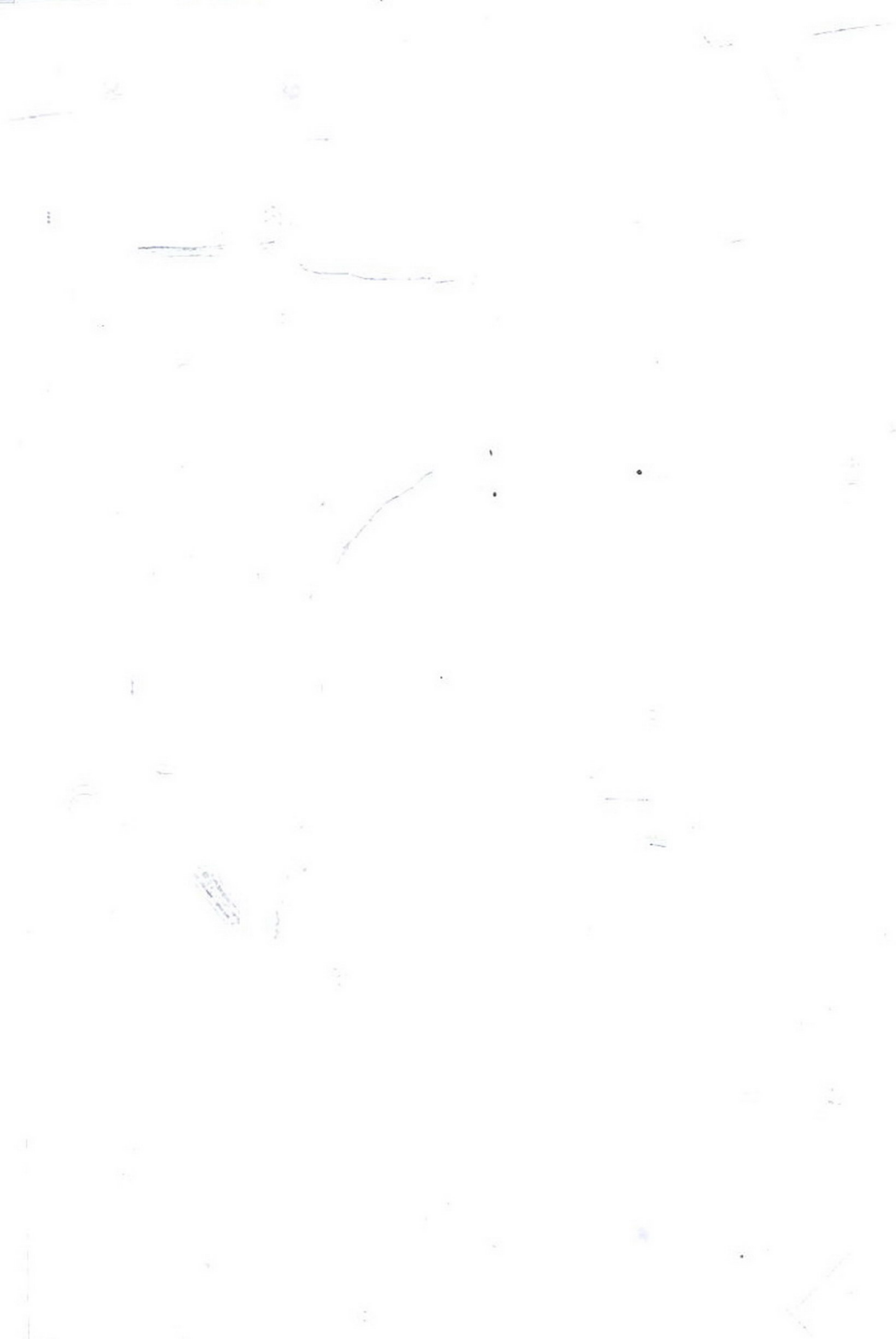
РУБЕН ЛЕНДРУШЕВИЧ АЗИЗБЕКЯН
ГАГАУЗСКИЙ ВОПРОС
(история и современность)

Համակարգչային ձևավորումը՝ Ն. Ադամյանի
Տպագրիչ՝ Լ. Մուրադյան

Ստորագրված է տպագրության 22.10.2018 թ.
Տպաքանակը՝ 100 օրինակ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ НАН РА
INSTITUTE OF HISTORY OF NAS RA

ՀՀ, 0019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24/4
РА, 0019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна 24/4
24/4, Marshal Baghramyan Ave., 0019, Yerevan
<http://www.academhistory.am>

ԵՊՁԵՊ

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0532661

5
A 104000

ISBN 978-9939-860-69-5

9 789939 860695